

**מצב התעסוקה של מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה:
משאבים, חסמים וצורכי הסיוע להשתלבות בעבודה**

יהודית קינג²

תמר אהרוני²

דניז נאון²

ברנדה מורגנשטיין¹

מרים שמלצר¹

תמר הרון¹

המחקר נערך ומומן על-ידי המוסד לביטוח לאומי וג'וינט-מכון ברוקדייל

1 מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי
2 ג'וינט – מכון ברוקדייל

פתח דבר

דוח זה הוא ראשון בסדרת דוחות של מחקר מקיף על מקבלי גמלה להבטחת הכנסה. המחקר המקיף נועד להעמיק את המידע על מצבן של המשפחות המקבלות גמלה בתחומי התעסוקה, הבריאות, הדיור והשימוש בשירותים ציבוריים ולפי אינדיקטורים נוספים של רמת חיים. זאת, כבסיס לתכנון מדיניות התמיכה הכספית באוכלוסייה על קבוצותיה המגוונות ומדיניות הסיוע להשתלבות בעבודה של מחוסרי תעסוקה.

הדוח הזה, המוקדש לתחום התעסוקה, והדוחות שיפורסמו בעתיד מבוססים על נתוני סקר מדגמי שערכו המוסד לביטוח לאומי ומכון ברוקדייל ועל נתוניו מהקובץ המינהלי של המוסד. במסגרת הסקר נאסף מידע על אורחות החיים של משפחות שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה בשלהי 1999 ובראשית 2000. הנתונים שנאספו מהמדגם הארצי מייצגים רק את מי שנמצאו במערכת הבטחת הכנסה בתקופת הריאיון.

דוח זה מתמקד בתעסוקה מהיבטים שונים וביחס לקבוצות שונות באוכלוסיית מקבלי הגמלה. הוא מתאר את הקשר של מקבלי הגמלה לשוק העבודה ומציג תמונה רחבה של המשאבים העומדים לרשותם כדי להשתלב בעבודה ושל חסמים המקשים עליהם בכך. כמו כן הוא עומד על סוגי העזרה שמקבלי הגמלה זקוקים לה כדי להשתלב בעבודה.

בפתח הדוח מובא הסבר קצר על חוק הבטחת הכנסה ומוצגות המגמות באוכלוסיית הזכאים לגמלה בעשור האחרון. לאחר מכן מוצגים הרקע למחקר, מטרותיו, מערך הביצוע ומאפייני המדגם. בהמשך, פרקים העוסקים בהיסטוריית התעסוקה של מקבלי הגמלה, במאפייני התעסוקה של המועסקים ובהתנסויותיהם של מחפשי העבודה (משך הזמן, ערוצי חיפוש עבודה, קשיים בחיפוש עבודה וכדומה). פרק מרכזי מציג את המשאבים והחסמים בהשתלבות בעבודה – בריאות, השכלה, מקצוע וטיפול בילדים – ואת סוגי העזרה הנדרשת כדי להשתלב בעבודה. כל זאת גם בזיקה לטיפול הניתן על ידי מערכות ההשמה, ההכשרה והשיקום למקבלי הגמלה להבטחת הכנסה. הפרק המסכם משלב ממצאים עיקריים עם כמה מסקנות על פוטנציאל התעסוקה של קבוצות שונות של מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה.

תודתנו נתונה לחוקרות שתכננו את הסקר, עיבדו את הנתונים והכינו את הדוח, ולכל אלה שסייעו בידן. ראויים לציון אלכסנדר גאליה ופאינה זווין ממנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי על תרומתם בתכנון וביצוע המתודולוגי והסטטיסטי לעריכת הסקר, וכן יפעת (פרידמן) בר-אב שרכזה את עבודת השדה. תודה מיוחדת למיה עורב-הטל על העריכה הלשונית ולאוראל אבוטבול שנשאה בנטל ההדפסה.

ג'יק חביב
מנהל מכון ברוקדייל

לאה אחדות
סמנכ"לית מחקר ותכנון
המוסד לביטוח לאומי

עיקרי הממצאים

אוכלוסיית המחקר ושיטת המחקר

המחקר נערך על מדגם ארצי של מקבלי גמלת הבטחת הכנסה בתקופה שבין דצמבר 1999 למרץ 2000. נדגמו משפחות שראשיהן היו בגילאי העבודה. נאסף מידע על 932 משפחות הכוללות 1,246 תובעים ובנות זוגם. בנוסף למדגם המשפחות הוצא מדגם של ילדים מתוך כלל הילדים עד גיל 18 החיים במשפחות אלה. הממצאים לגבי מצבם של הילדים יפורסמו בדוח נפרד. שיטת איסוף המידע היתה ריאיון טלפוני באמצעות שאלון מובנה שרובו שאלות סגורות. במשפחות עם שני בני זוג רואיינו שניהם. נדגמים עולים מאתיופיה ונדגמים שלא היה להם טלפון רואיינו פנים אל פנים. ערבים ועולים חדשים רואיינו בשפתם – ערבית, רוסית או אמהאריית. הראיונות התקיימו בחודשים ינואר-מאי 2000.

מאפיינים דמוגרפיים ועילות לקבלת הגמלה

67% ממקבלי הגמלה הם נשים.
34% נשואים עם ילדים, 28% הם יחידים עם ילדים (כמעט כולם אמהות חד-הוריות), 25% יחידים ו-13% נשואים ללא ילדים עד גיל 18.
38% ממקבלי הגמלה הם עולים חדשים שהגיעו לישראל אחרי ספטמבר 1989, 36% הם יהודים ותיקים ו-26% ערבים.
34% הם צעירים עד גיל 35, 31% הם בני 36-45, ו-35% בני 46-64.
התפלגות העילות לקבלת הגמלה מראה ש-17% מקבלים את הגמלה בעילה של מחוסרי תעסוקה (או דורשי עבודה); 14% בגלל שכר נמוך (או השלמת הכנסה); 25% משום שהם אינם ניתנים להשמה (בני"לים – בלתי ניתנים להשמה) באופן זמני או לצמיתות; 6% בלתי ניתנים להשמה בגלל גיל מבוגר; 26% בעילה של אם לילדים עד גיל 7; ו-12% בגין עילות אחרות (למשל, אסיר משוחרר, נמצא גמילה, נמצא בהכשרה מקצועית, אשפוז).

היסטוריית התעסוקה של מקבלי הגמלה

חלק ניכר ממקבלי הגמלה להבטחת הכנסה (כלומר התובעים ובנות זוגם) הם בעלי היסטוריה של תעסוקה: 24% היו מועסקים בעת הריאיון, 27% עבדו בעבודות קבועות (לפחות 3 חודשים ברציפות באותה עבודה) במהלך חמש השנים האחרונות, ו-23% הועסקו בעבודות קבועות לפני יותר מחמש שנים. קרוב לרבע מאלה שלא עבדו בתקופת הריאיון הם אנשים שנפלטו מעבודתם על רקע המשבר במשק בשנים האחרונות, בייחוד בענפי הבניין והתעשייה, ועולים מבוגרים (בני 46 ומעלה) שלא הצליחו להיקלט בתעסוקה בישראל. מי שלא עבדו מעולם הם בעיקר נשים (בולט משקלן של הנשים הערביות, וכן עולות מאתיופיה ומקווקז) וצעירים שטרם נכנסו למעגל העבודה.

המועסקים

המועסקים מאופיינים בריכוז גדול למדי של עולים, אמהות חד-הוריות, בעלי 13 שנות לימוד או יותר, בעלי מקצועות אקדמיים וחופשיים ואנשים שאינם מוגבלים מבחינה בריאותית.

2/3 מן המועסקים עובדים במשרה חלקית. הסיבות העיקריות לכך, לדבריהם, הן מגבלות בריאות שאינן מאפשרות עבודה במשרה מלאה (33%), אי הצלחה במציאת עבודה במשרה מלאה במקצוע או במקצוע כלשהו (37%), ובקרב הנשים, בייחוד החד-הוריות – העדר סידור לילדים.

רוב העובדים במשרה מלאה מועסקים בעבודות מקצועיות בתעשייה ובבנייה (27%) או בעבודות בלתי מקצועיות (36%). רוב העובדים במשרה חלקית מועסקים במקצועות שירות כגון מכירות וטיפול (43%) או בעבודות בלתי מקצועיות (30%). 30% מכלל המועסקים הביעו חשש שהם יפוטרו מעבודתם במהלך השנה הקרובה.

נכונותם של הבלתי מועסקים להשתלב בעבודה

כחמישית מן הבלתי מועסקים מחפשים עבודה באופן פעיל: הם פונים למעסיקים על-פי מודעות בעיתון או פונים ישירות, גם ללא מידע קודם בדבר הצורך של המעסיק בעובדים, וכן פונים לשירות התעסוקה או לחברות כוח אדם פרטיות וכדומה. עם המחפשים נמנים לא רק מקבלי גמלה בעילה של "מחוסרי תעסוקה", הנדרשים לחפש עבודה כתנאי לזכאות לגמלה, אלא אף כאלה שאינם נדרשים לכך, למשל חלק מהנשים המקבלות את הגמלה בגין היותן אמהות וחלק מהמוגדרים כ"בלתי ניתנים להשמה".

אם נראה בחיפוש עבודה פעיל ובציון צורך בעזרה כלשהי לשם השתלבות בתעסוקה אינדיקציות לנכונות או רצון בעבודה, הרי שקרוב למחצית הבלתי מועסקים מגלים נכונות כזו. מניתוח רב-משתני לבדיקת הגורמים המשפיעים על הנכונות לעבוד, עולה כי העובדה שלאדם יש ילדים משפיעה באופן חיובי על רצונו להשתלב בתעסוקה. השכלה ברמת 12 שנות לימוד ומעלה וכן העובדה שלאדם יש מקצוע (בנפרד מהשפעת ההשכלה) מגבירות את הסיכויים שמקבל הבטחת הכנסה שאיננו מועסק ירצה לעבוד. בריאות לקויה ומוגבלות מפחיתות את הסיכויים. מי שהיה מנותק משוק העבודה יותר מחמש שנים, הסיכויים שהוא יהיה מוכן לעבוד קטנים מהסיכויים של אדם שעבד במהלך חמש השנים האחרונות או שלא עבד מעולם.

מרבית הבלתי מועסקים שיש להם מקצוע היו רוצים לעבוד במקצועם. עם זאת, מיעוט ניכר מוכנים להתפשר ולעבוד במקצוע שאינו הולם את השכלתם ומקצועם. כך למשל, 20% מבעלי מקצועות אקדמיים וחופשיים הצהירו שהם מוכנים לעבוד בכל מקצוע ו-12% מהם מוכנים לעבוד במקצועות שירות.

חסמים וקשיים בהשתלבות בתעסוקה

מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים סובלים מחסמים שונים המקשים על השתלבותם בתעסוקה: בתחום של חסמי הון אנושי ניתן לציין כי יותר ממחציתם הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד, כמעט מחציתם חסרי מקצוע וכשליש חסרי כל ניסיון בתעסוקה. כמעט מחציתם סובלים מבעיית בריאות או מוגבלות שפוגעת בתפקודם היומיומי, ולרבע יש קשיים מבחינת הרגלי עבודה, למשל הגעה בזמן לעבודה, התמדה בעבודה וציות להוראות. לכ-40% מהנשים יש ילדים מתחת לגיל שבע, בחלק מהמקרים יותר מילד אחד, ול-25% יש לפחות ילד אחד עד גיל שלוש.

תת קבוצות שונות מאופיינות בחסמים שונים. כך, למשל, צעירים בני 18-35 חסרי מקצוע וניסיון בתעסוקה בשיעור גבוה יותר מאשר מבוגרים יותר, אולם הם פחות סובלים ממוגבלות בריאות וממיעוט השכלה, לעולים (שרובם המכריע מחבר העמים) יש פחות חסמים של הון אנושי לעומת יהודים ותיקים וערבים אך הם בעלי מוגבלות בריאות רבות יותר ויותר מבוגרים. לערבים יש הרבה יותר חסמים, שהבולטים בהם הם: חוסר מקצוע (68%), השכלה נמוכה (81% הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד) וחוסר ניסיון בתעסוקה (43%).

בניתוח לפי עילות לקבלת הגמלה מתברר כי הבלתי ניתנים להשמה אכן סובלים ממספר החסמים הרב ביותר, שהעיקריים בהם הם מוגבלות בריאות (77%) ומיעוט השכלה (59%), ובמחצית המקרים שילוב של השניים. עם זאת, שליש מהם עבדו באופן קבוע במהלך חמש השנים האחרונות, כך שחוסר ניסיון בתעסוקה אינו מאפיין אותם במיוחד. מחוסרי תעסוקה, הנתפסים כבעלי פוטנציאל השמה טוב יותר מהבלתי ניתנים להשמה, בעצם דומים להם בשיעור בעלי ההשכלה הנמוכה וחסרי המקצוע, אך שיעור המוגבלים בבריאותם בקרבם נמוך בהרבה (43%) ובעלי הניסיון בתעסוקה גבוה בהרבה (60%), כך שבסך הכל הם סובלים מפחות חסמים.

מעבר לחסמים שהוצגו לעיל, דיווחו המרואיינים שחיפשו עבודה באופן פעיל בתקופת הריאיון על קשיים שונים בתהליך החיפוש: קשיים הנובעים ממצב שוק העבודה והתנהגות המעסיקים – העדר משרות מתאימות (32%) או אפליה לרעה מצד מעסיקים בגלל גיל או ילדים קטנים (17%); וקשיים הנובעים מטיפול בלתי מספק, לדבריהם, של שירות התעסוקה מבחינת המספר המוגבל של הצעות עבודה (14%) ואי-התאמתן להם. מדובר לאו דווקא באי-התאמה בגלל השכר המוצע אלא יותר מבחינת הקושי הפיזי בביצוע העבודה, המרחק של מקום העבודה ושעות העבודה (28%). מעניין לציין שבניגוד להערכה בדבר חסמים בתחום ההשכלה והמקצוע של חלק ניכר ממקבלי הגמלה, רק אחוז קטן מהמחפשים ציינו קשיים הנובעים מאי התאמתם לדרישות שוק העבודה במובן של העדר משאבים אישיים בתחום ההשכלה (10%) ו/או כישורים מקצועיים ספציפיים, כגון הכרת המחשב (7%).

צורכי עזרה בהשתלבות בתעסוקה

מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים ציינו שכדי להשתלב בתעסוקה הם זקוקים לסוגים שונים של סיוע שהעיקרים בהם הם עזרה ביצירת הקשר הראשון עם המעסיק (37%), הכוונה וייעוץ מקצועי לגבי סוג העבודה המתאימה (15%), השלמת השכלה (12%), הכשרה מקצועית (33%), עזרה במימון סידור לילדים (33%) והסעה למקום העבודה או מימון הנסיעה (10%). תת קבוצות שונות מדגישות צורכי עזרה שונים. כך, למשל, ערבים ועולים חדשים זקוקים, יותר מיהודים ותיקים, לכך שיצרו בשבילם את הקשר הראשון עם מעסיקים פוטנציאליים וגם להכרה מקצועית. הצורך הבולט של אמהות חד הוריות הוא סידור לילדים.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שלאוכלוסיית מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה יש מאפיינים שונים המקשים על השתלבותם בתעסוקה. עם זאת, יש ביניהם מיעוט ניכר שעובד וקבוצה גדולה שמגלה נכונות להיכנס למעגל העבודה. רמת האבטלה הנוכחית במשק והשינויים בדפוסי הביקוש לעבודה כתוצאה משינויים מבניים בשוק העבודה מהווים בטווח הקצר מכשול לשילובם בעבודה. אולם הממצאים בדוח נותנים בסיס להנחה שבעזרת טיפול מקיף לשיפור משאביהם ובעזרת התאמת העבודה ליכולותיהם ולמגבלותיהם ניתן – עם התאוששות הדרגתית של שוק העבודה – לשלב לפחות חלק ממקבלי הגמלה במעגל התעסוקה.

תוכן העניינים

עמוד

עיקרי הממצאים

1	1. הגמלה להבטחת הכנסה: החוק ואוכלוסיית הזכאים – רקע כללי
1	א. החוק
4	ב. תמורות בעשור האחרון
5	ג. מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה בעשור האחרון
8	ד. מגמות בהרכב אוכלוסיית המקבלים הבטחת הכנסה
9	2. מערך המחקר
9	א. מטרות המחקר
9	ב. שאלות המחקר המרכזיות
9	ג. שיטת המחקר
10	ד. המדגם
11	ה. שיטת איסוף המידע
11	ו. כלי המחקר
11	ז. שיעורי ביצוע הראיונות
13	3. דפוסי היסטוריית התעסוקה של מקבלי הבטחת הכנסה
15	א. המועסקים כיום
16	ב. בלתי מועסקים שעבדו במהלך חמש השנים האחרונות
17	ג. בלתי מועסקים שעבדו רק בעבודות מזדמנות במהלך חמש השנים האחרונות
17	ד. בלתי מועסקים שעבדו לפני יותר מחמש שנים
18	ה. בלתי מועסקים שלא עבדו מעולם
19	4. דפוסי היסטוריית התעסוקה של תת קבוצות
	5. מאפייני התעסוקה של המועסקים – במשרה מלאה לעומת המועסקים במשרה חלקית
24	א. מאפייני המועסקים במשרה חלקית לעומת המועסקים במשרה מלאה
26	ב. מאפייני העבודות
30	6. חיפוש עבודה
30	א. המאפיינים של מקבלי הבטחת הכנסה המחפשים עבודה באופן פעיל
33	ב. מסגרות השתייכות והתייחסות ומערכת הערכים של מקבלי הגמלה בזיקה למוטיבציה להשתלב בתעסוקה
37	ג. משך חיפוש העבודה
38	ד. ערוצי חיפוש עבודה
	ה. העדפותיהם של מחפשי העבודה

עמוד

40	ו. קשיים בחיפוש עבודה
41	ז. סיבות לאי-חיפוש עבודה
42	7. משאבים וחסמים בהשתלבות בתעסוקה
43	א. חסמים ומשאבים
47	ב. חסמים אופייניים של תת קבוצות
50	ג. כיצד מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים תופסים את החסמים להשתלבותם בתעסוקה?
54	8. הנכונות להשתלב בתעסוקה
57	9. סוגי העזרה להשתלבות בעבודה
60	10. העדפותיהם של הבלתי מועסקים בקשר למקצוע ולתנאי העסקה
63	11. טיפול מערכות ההשמה, ההכשרה והשיקום במקבלי הגמלה להבטחת הכנסה
63	א. שירות התעסוקה
66	ב. מערכת ההכשרה המקצועית
69	ג. שיקום תעסוקתי
70	12. סיכום
75	נספחים
101	ביבליוגרפיה

רשימת לוחות

עמוד

- 2 לוח מס' 1 : שיעורי הגמלה המוגדלת והסכומים הקובעים כאחוז מן השכר הממוצע
לוח מס' 2 : מספר המשפחות שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה לפי ותק בארץ (ממוצע
6 חודשי), 1990-2000
- 8 לוח מס' 3 : מגמות בקרב מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בשנים 1991-1999
(ממוצע חודשי)
- 12 לוח מס' 4 : השוואת המדגם המקורי לראיונות שבוצעו ושלא בוצעו לפי מאפייני
אוכלוסייה (אחוזים)
- 14 לוח מס' 5 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של קבוצות בעלות דפוסים שונים של
היסטוריה תעסוקתית (אחוזים)
- 19 לוח מס' 6 : מקבלי הבטחת הכנסה לפי עילת הזכאות לגמלה ודפוס התעסוקה
(אחוזים)
- 20 לוח מס' 7 : מקבלי הבטחת הכנסה לפי גיל ודפוס התעסוקה (אחוזים)
- 21 לוח מס' 8 : מקבלי הבטחת הכנסה לפי מצב בריאות ודפוס התעסוקה
- 22 לוח מס' 9 : מקבלי הבטחת הכנסה לפי מספר שנות לימוד ומצב התעסוקה
- 23 לוח מס' 10 : פרופיל של מקבלי גמלה לפי מצב התעסוקה (אחוזים)
- 24 לוח מס' 11 : פרופיל של מקבלי גמלה מועסקים, לפי היקף משרה (אחוזים)
- 25 לוח מס' 12 : סיבות עיקריות לעבודה במשרה חלקית לפי מאפיינים דמוגרפיים
(אחוזים)
- 28 לוח מס' 13 : מאפייני העבודה הנוכחית לפי היקף המשרה (אחוזים)
- 29 לוח מס' 14 : שביעות רצון מעבודה וחשש מפיטורין, לפי היקף המשרה (אחוזים)
- 31 לוח מס' 15 : מקבלי הבטחת הכנסה לפי עילת הזכאות לגמלה וחיפוש עבודה
(אחוזים)
- 32 לוח מס' 16 : הפרופיל של מחפשי עבודה ומי שאינם מחפשים בקרב מקבלי הגמלה
(אחוזים)
- 36 לוח מס' 17 : עמדות הבלתי מועסקים בקשר לקבלת גמלה להבטחת הכנסה
(אחוזים)
- 37 לוח מס' 18 : מקבלי גמלה להבטחת הכנסה המחפשים עבודה, לפי משך החיפוש
(אחוזים)
- 38 לוח מס' 19 : שימוש בערוצים שונים לחיפוש עבודה

עמוד

39	לוח מס' 20 : מקבלי הבטחת הכנסה המחפשים עבודה, לפי סוג מקצוע וסוג העבודה המבוקשת (אחוזים)
52	לוח מס' 21 : הסיבות העיקריות שהמרוויינים ציינו לכך שאינם עובדים היום, לפי משתנים דמוגרפיים (אחוזים)
55	לוח מס' 22 : ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית לקשר בין הנכונות לעבוד לבין מאפיינים דמוגרפיים ומשאבים/חסמים לעבודה
59	לוח מס' 23 : סוגי עזרה להשתלבות בתעסוקה, לפי מאפיינים דמוגרפיים שונים (אחוזים)
61	לוח מס' 24 : המקצוע שהיו מוכנים לעבוד בו לפי מקצוע, השכלה וניסיון בתעסוקה (אחוזים)
62	לוח מס' 25 : התנאים שבהם היו מוכנים לעבוד, לפי משתנים דמוגרפיים (אחוזים)
64	לוח מס' 26 : פנייה לשירות התעסוקה וקבלת הצעות עבודה, לפי משתנים דמוגרפיים וניסיון בתעסוקה (אחוזים)
67	לוח מס' 27 : השתתפות בהכשרה מקצועית ועניין בקורס בקרב מי שלא השתתפו (אחוזים)

רשימת תרשימים

6	תרשים מס' 1 : משפחות המקבלות גמלה להבטחת הכנסה לפי ותק בארץ, 1989-
7	תרשים מס' 2 : שיעורי האבטלה ושיעור מקבלי הבטחת הכנסה בקרב האוכלוסייה בגילאי העבודה
54	תרשים מס' 3 : תעסוקה ונכונות להשתלב בתעסוקה

רשימת נספחים

עמוד

77	נספח א': עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה
	נספח ב'
	לוח מס' 1: מאפיינים דמוגרפיים של מקבלי הבטחת הכנסה ועילות הזכאות שלהם (אחוזים)
78	
79	לוח מס' 2: שיעור מקבלי הבטחת הכנסה לפי קבוצות האוכלוסייה (אחוזים)
79	לוח מס' 3: מאפיינים דמוגרפיים של המשפחות המקבלות הבטחת הכנסה
	לוח מס' 4: גיל הילדים לפי מצבן המשפחתי של נשים עם ילדים המקבלות הבטחת הכנסה
80	
	לוח מס' 5: מאפייני מין, גיל ומצב משפחתי של מקבלי הבטחת הכנסה בעילות הזכאות השונות (אחוזים)
80	
	לוח מס' 6: התפלגות עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה לפי מין בקרב מקבלי הגמלה
81	
	לוח מס' 7: התפלגות עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה לפי גיל בקרב מקבלי הגמלה (אחוזים)
81	
82	נספח ג': שאלון מרכזיות העבודה
83	נספח ד': שאלות GHQ – רווחה פסיכולוגית
	נספח ה'
84	לוח מס' 1א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה, לפי מין (אחוזים)
84	
85	לוח מס' 1ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי מין (אחוזים)
86	לוח מס' 1ג': מספר חסמים וצירופי חסמים, לפי מין (אחוזים)
	לוח מס' 2א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה, לפי גיל (אחוזים)
87	

עמוד

- 88 לוח מס' 2ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי גיל (אחוזים)
- 89 לוח מס' 2ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי גיל (אחוזים)
- לוח מס' 3א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה לפי קבוצות
90 אוכלוסייה (אחוזים)
- 91 לוח מס' 3ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים)
- לוח מס' 3ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי קבוצות אוכלוסייה
92 (אחוזים)
- לוח מס' 4א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה לפי מצב
93 משפחתי (אחוזים)
- 94 לוח מס' 4ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי מצב משפחתי (אחוזים)
- 95 לוח מס' 4ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי מצב משפחתי (אחוזים)
- לוח מס' 5א': חסמים בהשתלבות בעבודה לפי עילת הזכאות לגמלה
96 (אחוזים)
- 97 לוח מס' 5ב': קשיים בהרגלי עבודה, לפי עילת הזכאות לגמלה (אחוזים)
- לוח מס' 5ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי עילת הזכאות לגמלה
98 (אחוזים)
- 99 **נספח ו'**: הקורסים שבהם למדו/לומדים מקבלי הגמלה

1. הגמלה להבטחת הכנסה: החוק ואוכלוסיית הזכאים – רקע כללי

א. החוק

מערכת הביטוח הסוציאלי בישראל מבטיחה רמת הכנסה מינימלית לאוכלוסיות הנתונות במצוקה כלכלית קשה בשל חוסר תעסוקה או שכר נמוך, נכות או סיבות חברתיות אחרות. דאגה זו באה לידי ביטוי בשלושה חוקים: חוק הבטחת הכנסה, המספק הכנסה ברמה מינימלית לבני אדם בגיל העבודה וגם כהשלמה לקצבת הזיקנה של קשישים חסרי פנסיה מעבודה, שאין להם מקורות הכנסה נוספים; חוק המזונות, המבטיח תשלום לנשים גרושות ופרודות שבת-הדין פסק להן מזונות אולם החייב במזונות אינו ממלא את חובתו כלפיהן; וחוק הביטוח הלאומי – ביטוח נכות, המעניק זכאות לקצבת נכות לנכה שכושרו להשתכר הצטמצם ב-50% עקב מנכות פיזית, שכלית או נפשית.

חקיקת חוק הבטחת הכנסה ב-1982 המשיכה תהליך חקיקה שהחל בשנות ה-70 בתחומים של אבטלה, נכות ותוספות לילדים. קצבאות אלה נועדו להבטיח רמת הכנסה מינימלית לקבוצות מוגדרות על-פי גיל, מצב משפחתי (זיקנה ושאיירים), מצב נכות או אבטלה. החוק החליף שורה של תוכניות רווחה והטבות שונות וקבע כללי זכאות שוויוניים לגמלאות המשולמות בידי מסגרת מינהלית אחת – המוסד לביטוח לאומי – על-פי תנאים המוגדרים בחוק. החוק אף הביא לכלל מכנה משותף את רמת ההכנסה המינימלית שהמדינה מבטיחה בתוכניות חברתיות שונות (Shamai and Haron, 2000).

להפעלת החוק קדמו דיונים מעמיקים בדבר מטרתו (דורון וזיסקינד, 1978). בנוגע לאוכלוסייה בגיל העבודה (20-59 בנשים, 20-64 בגברים), נועדה גמלת הבטחת הכנסה להגן על אלה מבין תושבי ישראל שאינם מצליחים לפרנס את עצמם ואת משפחותיהם כדי קיום, בייחוד בתקופות של שפל כלכלי ואבטלה, כאשר צפוי שקבוצות גדולות של עובדים יהיו חשופות לחוסר עבודה ולמצוקות כלכליות. הגמלה מהווה רשת מגן כלכלית אחרונה, המיועדת להבטיח רמת קיום מינימלית לשלוש קבוצות עיקריות: מחוסרי תעסוקה, שאינם זכאים לדמי אבטלה במסגרת חוק הביטוח הלאומי או שמיצו את זכויותיהם לדמי אבטלה לפי חוק הביטוח הלאומי; חסרי יכולת עבודה בכלל, שאינם ניתנים להשמה בעבודה, בעיקר מטעמי גיל גבוה, בעיות בריאות או בעיות חברתיות, ואשר אינם זכאים לקצבת נכות במסגרת חוק הביטוח הלאומי; ועובדים בשכר נמוך, הזקוקים להשלמת הכנסה.

הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה מותנית במבחן תעסוקה ובמבחן הכנסה משפחתיים: שני בני הזוג חייבים לעמוד במבחני תעסוקה ובמבחני הכנסה, ולפי מבחנים אלה נקבעים זכאות המשפחה וגובה הקצבה. במבחן ההכנסה המשפחתי, שנעשה במוסד לביטוח לאומי, נבדקת הכנסה מעבודה, מפנסיה, משכר דירה, מדיווידנדים, מחיסכון ומהון. כמו כן נדרש כל אחד מבני

הזוג בגיל העבודה להתייצב מדי שבוע במשרדי שירות התעסוקה לצורך השמה בעבודה ולקבל כל עבודה המוצעת לו. הפונים יהיו זכאים לגמלה להבטחת הכנסה רק אם לא נמצאה להם עבודה. החוק פוטר מהתייצבות בשירות התעסוקה אמהות לילדים עד גיל 7, ומי שאינם ניתנים להשמה בעבודה לתקופה זמנית או לצמיתות, למשל מבוגרים, חולים, מכורים לסמים ולא־לכוהול ואסירים.

במסגרת מבחן התעסוקה רשאי שירות התעסוקה להפנות את התובע מלבד לעבודה (ובכלל זה "עבודות מיידיות" אשר בגינן המדינה משתתפת במימון שכר העובדים) גם לקורס הכשרה או הסבה מקצועית, להשלמת השכלת יסוד, לשיקום תעסוקתי, לאבחון מקצועי, ליעוץ והכוון תעסוקתי ולוועדות רפואיות. מרבית האמצעים הללו מיועדים להתמודד ברמת הפרט עם פתרון בעיות ועם חסמים לקידום ההשתלבות בעבודה.

כדי ליצור תמריץ לעבודה, נקבע כי הכנסה מעבודה או מפנסיה בגובה 13% מן השכר הממוצע ליחיד ו-17% למי שיש עמו תלויים לא תיחשב כהכנסה. הכנסה זו מכונה בלשון המקצועית disregard income. הזכאות לגמלה נפסקת כאשר ההכנסה המשפחתית עוברת סכום מקסימלי המוגדר בחוק. סכום זה מוגדר לכל הרכב משפחה, למעט המשפחות החד-הוריות, כ"סכום קובע". אם למשפחה יש הכנסה מתחת לסכום הקובע (אך מעל גובה ההכנסה הלא-נחשבת), היא תקבל גמלה בשווי ההפרש בין הסכום הקובע לבין ההכנסה. מי שבידו הכנסה בגובה הסכום הקובע אינו זכאי לגמלה כלל. למעשה, בשל המבנה המיוחד של הסכומים הקובעים, על פי רוב גובהם נקבע כסכום של גובה הגמלה לפי הרכב משפחה וההכנסה שאינה נחשבת. לכן שיעור המס האפקטיבי על כל שקל מעל ההכנסה הלא נחשבת הוא 100%. יוצאות דופן הן המשפחות החד-הוריות, אשר לגביהן לא קיים סכום קובע ושיעור המס המוטל עליהן עד להתאפסות הגמלה עומד על 60%. לפיכך משפחה חד-הורית יכולה להגיע להכנסה כוללת מעבודה ומגמלה שהיא גבוהה יחסית (ראו לוח מס' 1). מי שיש בחזקתו כלי רכב נדחה על הסף ואינו זכאי לגמלה.

לוח מס' 1: שיעורי הגמלה המוגדלת והסכומים הקובעים כאחוז מן השכר הממוצע*

ההכנסה השוללת גמלה כאחוז מן השכר הממוצע	הגמלה כאחוז מן השכר הממוצע	הרכב משפחה
38.0	25.0	יחיד
83.3	42.5	הורה יחיד עם ילד
100.0	52.5	הורה יחיד עם 2 ילדים
54.5	37.5	זוג
60.5	43.5	זוג עם ילד
66.5	49.5	זוג עם 2 ילדים

* השכר הממוצע לפי סעיף 2 בחוק הביטוח הלאומי היה בינואר 2000 6,347 ש"ח.

לגמלה להבטחת הכנסה שלוש רמות:

א. קצבה בשיעור הרגיל, למי ששוהה במערכת הבטחת הכנסה בשנתיים הראשונות. קצבה זו שיעורה ליחיד 20% מן השכר הממוצע לפי החוק, וליתר הרכבי המשפחה היא גדלה בהתאם: לזוג – 30%, לזוג עם ילד אחד – 36%, ולזוג עם שני ילדים – 42%.

ב. קצבה בשיעור מוגדל, למי ששוהה למעלה משנתיים במערכת¹ או למי שמלאו לו 46 שנים. הקצבה ליחיד היא בגובה 25% מן השכר הממוצע, לזוג – 37.5%, לזוג עם ילד – 43.5% ולזוג עם שני ילדים – 49.5%. ההנחה שעמדה מאחורי קביעת שני שיעורי גמלה בהבטחת הכנסה הייתה, שהשנתיים הראשונות הן זמניות ויש לצמצם את התמריץ להישאר במערכת הבטחת הכנסה עד כמה שניתן.

ג. קצבה בשיעור מיוחד למשפחות חד-הוריות: 42.5% מן השכר הממוצע פחות נקודת קצבה² לאם (או לאב) חד-הוריים עם ילד אחד, ו-52.5% פחות נקודת קצבה למשפחה חד-הורית עם שני ילדים.

עצם הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה מקנה זכאות להטבות והנחות רבות, כמו הנחות בארנונה, באגרת הטלוויזיה, בתחבורה הציבורית, בשירותי בריאות ובשכר דירה. הניסיון בישראל, כמו במדינות רבות אחרות, מראה שבשל ערכן של הטבות אלו ומבנה הזכאות להן היציאה ממערכת הבטחת הכנסה והשילוב בעבודה כרוכים בשיעור מס שולי גבוה בהרבה מ-100%, ויוצרים תמריץ להישאר במערכת (אחדות, 1976; גל ודורון, 2000). תמריץ זה מתחזק לאור רמת השכר הנמוך במשק ופוטנציאל ההשתכרות, הנמוך יחסית, של מקבלי הגמלה.

הזכאות לגמלה נקבעת לפי עילת זכאות. כל זכאי לגמלה מסווג לקטגוריה לפי הסיבה לזכאות והאם חל עליו מבחן תעסוקה. קבוצות הזכאים עיקריות הן: דורשי עבודה שלא נמצא להם עבודה; מי שאינם ניתנים להשמה בשל מוגבלויות בריאות או מוגבלויות חברתיות (בני"לים) או בשל גיל (55-59 לנשים ו-60-64 לגברים); אמהות לילדים עד גיל 7; מכורים לסמים או לאלכוהול; חולים במחלה זמנית וכו' (ראו נספח א').

¹ בשנת 2002 בוטל המעבר מהשיעור הרגיל לשיעור המוגדל של הגמלה לאחר שהות של שנתיים במערכת. נקודת קצבה המשולמת בקצבאות הילדים בעבור הילד הראשון היתה בינואר 2002 171 ש"ח. הרכב הגמלה למשפחה חד-הורית השתנה בעקבות החלטה להתייחס למשפחה חד-הורית כאל זוג וגם בעקבות סדרה של שינויי חוק, אשר הגדילו את התוספת לילד במסגרת הגמלה להבטחת הכנסה.

ב. תמורות בעשור האחרון

העשור האחרון בישראל התאפיין בתמורות רבות מבחינת מערכת הבטחת הכנסה. תמורות אלה באו לידי ביטוי בשינויי חוק חשובים ובשינויים משמעותיים בהיקף אוכלוסיית מקבלי הגמלה ובהרכבה. השינויים התרחשו בעיקר בעקבות גל העלייה הגדול מחבר העמים ומאתיופיה. בעלייה זו עלו מבוגרים וקבוצות שהתקשו להיקלט במקומות עבודה בשל בעיות שפה, השכלה ומקצוע. יתר על כן: במקביל לתנופת העלייה התאפיינה תקופה זו בתנודות בממדי האבטלה: עלייה בשיעור האבטלה בתחילת העשור, צמצום האבטלה בין השנים 1993-1996 ושוב עלייה בשנים האחרונות. כמו כן, בדומה למדינות מפותחות אחרות, התרחשו בעשור זה שינויים בשוק העבודה בעקבות תהליכי גלובליזציה והפרטה ושינויים במגזרים טכנולוגיים מפותחים. מערכת הבטחת הכנסה מילאה תפקיד חברתי חשוב בהבטחת הכנסה מינימלית לקיום לקבוצות נזקקות שונות, ובייחוד לעולים בשנים הראשונות של היקלטותם בארץ ולמי שהגיעו בגיל מבוגר ואשר סיכויי קליטתם הכלכלית היו נמוכים מלכתחילה.

במחצית הראשונה של שנות ה-90 הונהגו כמה שינויים בחוק הבטחת הכנסה. ככלל, שינויים אלה הרחיבו זכויות במסגרת החוק והשפיעו על היקף המקבלים גמלאות להבטחת הכנסה.

1. **אמהות לילדים** – בשנת 1992 שונתה הגדרת העילה המזכה בגמלה אם המטפלת בילדים. על-פי התיקון, אם לילד היא מי שמטפלת בילד אחד שטרם מלאו לו שבע שנים. לפני התיקון חלה הזכאות על אם שטיפלה בשני ילדים שטרם מלאו להם 10 שנים או בילד אחד עד גיל 5.

2. **חוק משפחות חד-הוריות** – החוק שהתקבל בכנסת בשנת 1992 הגדיר אילו משפחות נחשבות חד-הוריות והגדיל מאוד את הגמלה להבטחת הכנסה למי שזכאי לה על-פי חוק זה. עד אפריל 1992 שיעור הגמלה היה כמו ליחיד עם ילדים. ממועד זה ואילך הושוו הגמלאות למשפחות חד-הוריות לאלה של אלמנות עם ילדים – כמוגדר ב"תוספת לחוק הבטחת הכנסה". גמלתן גדלה ב-37% בערך. כמו כן אושרו הטבות נוספות למשפחות החד-הוריות, כגון קדימויות בשיכון, זכאות למעונות יום לילדים ועוד.

3. **קיצור זמן השהות בארץ המזכה עולה בגמלה** – באפריל 1992 שונה חוק הבטחת הכנסה והגדיר זכאות לגמלה לעולה חדש לאחר 12 חודשי שהות בלבד, לעומת 24 חודשים של שהייה בארץ שמחויבים בהם מי שאינם עולים חדשים. שינוי זה נועד לעזור לעולים חדשים שסיימו את תקופת הזכאות במשרד הקליטה ועדיין לא נקלטו בישראל מבחינה כלכלית. תיקון החוק הקל על הכניסה למערכת הבטחת הכנסה והרחיב מאוד את אוכלוסיית הזכאים בשנים הראשונות להיכנסו לתוקף.

4. **צמצום תקופת האכשרה לעולים בביטוח אבטלה** – עד 1992 נדרשו עולים לעבוד רק שלושה חודשים כדי להיות זכאים לדמי אבטלה, לעומת שישה חודשי עבודה שנדרשו מהוותיקים. כחלק מהניסיון להנהיג תמריץ לעבודה, השווה החוק ב-1993 את תקופת העבודה הנדרשת מוותיקים ועולים. יש חשש שמהלך זה כיוון עולים למערכת התמיכה של הבטחת הכנסה בשלב שעדיין היה אפשר להשאירם בכוח העבודה תוך תשלום דמי אבטלה. כלומר, עולה שעבד רק שלושה חודשים, במקום לקבל דמי אבטלה ולחפש עבודה לתקופה נוספת של שלושה חודשים, היה צריך לפנות למערכת הבטחת הכנסה. כאמור, שינויי הוראות אלה קיבלו ביטוי בקליטה המסיבית של העולים במערכת הבטחת הכנסה משנת 1992.

5. **החוק לצמצום העוני והפערים בהכנסות** – במסגרת החוק לצמצום העוני והפערים בהכנסות, שנחקק בשני שלבים בשנים 1994 ו-1995, נעשו שינויים חשובים בחוק הבטחת הכנסה (אחדות ואחרים, 1994; 1995): שיעורי הגמלאות הוגדלו במידה רבה, בייחוד למשפחות חד-הוריות, אך גם למשפחות אחרות עם ילדים, והורחבה הזכאות לגמלה בשיעור המוגדל לא רק למי שנמצא במערכת הבטחת הכנסה 24 חודשים, אלא גם למי שמלאו לו 46 שנה. שינוי נוסף היה העלאת הסף של גיל הכניסה למערכת הבטחת הכנסה מ-18 ל-20 (חוץ מסיבות מיוחדות המאפשרות לקבל גמלה גם בגיל נמוך מ-20).

ג. מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה בעשור האחרון³

משלהי שנות השמונים הסתמנה מגמה של גידול חסר תקדים במספר המקבלים גמלה להבטחת הכנסה. מספר המשפחות בגיל העבודה שקיבלו גמלה עלה מכ-31 אלף בממוצע לחודש ב-1990 לכ-128 אלף בשנת 2000 – כלומר פי ארבעה בקירוב. שיעור הגידול של אוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה היה פי ארבעה מהגידול של כלל האוכלוסייה בגילאי העבודה.

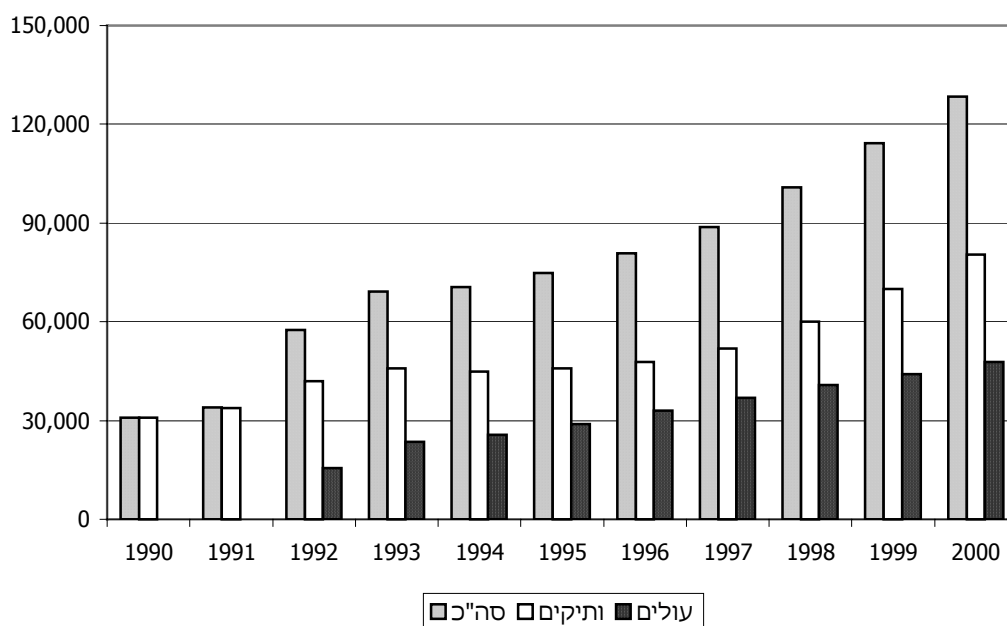
התבוננות בעקום המתאר את הגידול במספר המשפחות שקיבלו גמלה, תוך הבחנה בין הוותיקים לעולים החדשים (תרשים מס' 2), מלמדת על הקשר ההדוק שבין רמת האבטלה במשק מחד והצטרפותם של העולים החדשים למערכת הבטחת הכנסה מאידך לבין מספר המשפחות שנתמכו על-ידי מערכת הבטחת הכנסה. משבר האבטלה שפקד את המשק בשנים 1989-1992 נבע בראשיתו מירידה בביקוש לעובדים ולאחר מכן מהצטרפותם של העולים החדשים לכוח העבודה. הוא אופייני תחילה בעלייה במספר המשפחות הוותיקות שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה (מ-30.8 אלף ב-1990 לכ-45.8 ב-1993). העולים החדשים החלו להיות זכאים לגמלה להבטחת הכנסה רק ב-1992.

³ המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית 2000.

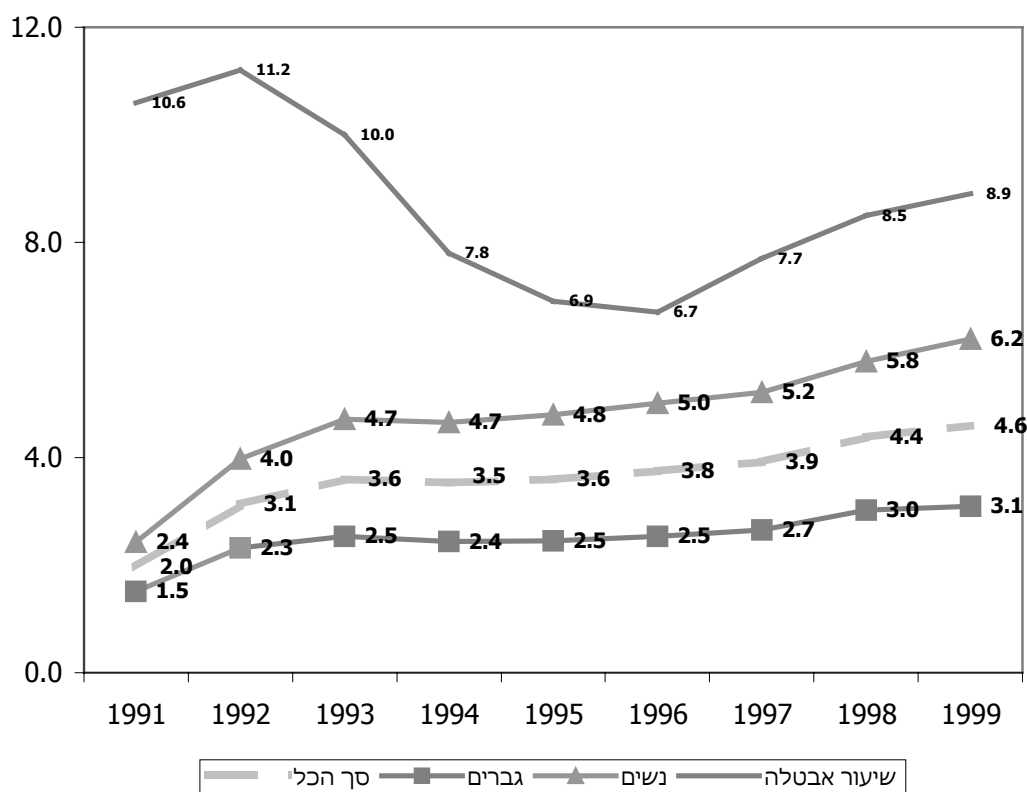
**לוח מס' 2: מספר המשפחות שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה לפי ותק בארץ (ממוצע חודשי),
2000-1990**

עולים		ותיקים		סך הכל		שנה
שיעור הגידול	מספר מוחלט	שיעור הגידול	מספר מוחלט	שיעור הגידול	מספר מוחלט	
	2	18.7	30,818	18.7	30,820	1990
	18	10.0	33,894	10.0	33,912	1991
	15,635	23.6	41,885	69.6	57,520	1992
49.8	23,420	9.3	45,774	20.3	69,195	1993
9.2	25,586	1.8-	44,960	2.0	70,546	1994
13.1	28,938	2.1	45,883	6.1	74,821	1995
13.9	32,949	4.3	47,835	8.0	80,784	1996
12.0	36,887	8.5	51,892	9.9	88,779	1997
10.4	40,739	15.7	60,051	13.5	100,790	1998
8.4	44,150	16.6	70,020	13.3	114,170	1999
8.5	47,889	14.9	80,476	12.4	128,364	2000

תרשים מס' 1: משפחות המקבלות גמלה להבטחת הכנסה לפי ותק בארץ, 2000-1990

תרשים מס' 2: שיעור האבטלה ושיעור מקבלי הבטחת הכנסה* בקרב האוכלוסייה בגילאי העבודה**

* יחידים, לא משפחות. באוכלוסיית מקבלי גמלת הבטחת הכנסה בשנים 1999-1995 נכללו עולים גברים נשואים בני 60-65, המקבלים הבטחת הכנסה במסגרת ענף זיקנה, בשל סיבות מנהליות.
 ** נתוני האוכלוסייה כוללים גברים בני 20-64 ונשים בנות 20-59.

השנים 1992-1996, שבמהלכן הסתמנה ירידה הדרגתית בשיעור האבטלה במשק (משיא של 11.2% מכוח העבודה לכ-6% ממנו), היו שנים של כניסה המונית של עולים חדשים למעגל מקבלי גמלה להבטחת הכנסה: בשנת 1993 היו במערכת כ-23 אלף משפחות עולים ובשנת 1996 הגיע מספרן לכ-33 אלף משפחות. לעומת זאת, הירידה ההדרגתית בשיעור האבטלה בשנים אלו אופיינה ביציבות יחסית במספר המקבלים גמלה בקרב האוכלוסייה הוותיקה (כ-45-47 אלף). משבר האבטלה הנוכחי שהחל ב-1997 גרם להתחדשות מגמת העלייה בקרב העולים החדשים. בשנים 1997-2000 הוותיקות שמקבלות גמלה וגם להמשך מגמת העלייה בקרב העולים החדשים. בשנים 1997-2000 גדל בשיעור של כ-15% במוצע לשנה מספר המשפחות הוותיקות שקיבלו גמלה, וגדל גם מספר משפחות העולים שקיבלו גמלה, אם כי בשיעור קטן משל הוותיקים – כ-9% במוצע לשנה. שיעור משפחות העולים מכלל המשפחות שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה עלה מ-34% ב-1993 ל-42% ב-1997, אך ירד לכ-37% ב-2000. בשנת 2000 כ-48 אלף משפחות עולים וכ-80 אלף משפחות ותיקות קיבלו גמלה להבטחת הכנסה. ברקע נתונים אלה יש לזכור שהעולים החדשים מהווים כ-16% בלבד מכלל האוכלוסייה בישראל – כלומר הם מיוצגים ייצוג יתר באוכלוסייה המקבלת גמלה להבטחת הכנסה.

העלייה ההמונית לישראל ומשברי האבטלה שאפיינו את שנות התשעים היו אמנם גורמים מרכזיים לגידול במספר המקבלים גמלה להבטחת הכנסה, אך ניתן לציין גורמים נוספים. ראשית, בעשור האחרון נמשכה מגמת הגידול במספרן של המשפחות חד-הוריות, שהיה בשיעור הגבוה מזה שאפיין את הגידול בכלל האוכלוסייה: מספרו גדל בשנים האחרונות בקצב של 6%-7% לשנה. בקרב העולים החדשים שיעורן גבוה כמעט פי שלושה מהשיעור המקביל באוכלוסייה הוותיקה (23% בהשוואה ל-9%, בהתאמה). שנית, בעשור האחרון הועלתה רמת הגמלה להבטחת הכנסה מכוח חוק משפחות חד-הוריות (1992) ומכוח החוקים לצמצום העוני (1994 ו-1995). העלאת רמת הגמלה גררה בעקבותיה את העלאת רמת ההכנסה המרבית המזכה בגמלה, ולפיכך אפשרה את הצטרפותן של משפחות נוספות בעלות שכר נמוך למעגל מקבלי הגמלה. שלישית, ניתן כי הגדלת הגמלה החלישה את התמריץ לעבודה, זאת בעיקר לנוכח הקשיים במציאת עבודה בעתות של אבטלה גבוהה במשק ולאור רמות השכר הנמוכות המוצעות למחפשי עבודה השייכים לאוכלוסייה הנתמכת.

ד. מגמות בהרכב אוכלוסיית המקבלים הבטחת הכנסה

לאור כל השינויים הללו, אוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה היום שונה מאוכלוסיית המקבלים בתחילת העשור (לוח מס' 3). בשנת 2000 כ-38% ממקבלי הגמלה היו משפחות עולים. שיעור המשפחות חד-הוריות גדל מ-29% ב-1991 ל-35% ב-2000. כמו כן, מקבלי הבטחת הכנסה היום שוהים במערכת זמן רב יותר: מספר חודשי השהות הממוצע של המשפחות עלה מ-21 חודשים ל-32 חודשים ב-2000. במקביל אחוז המשפחות שקיבלו גמלה בשיעור המוגדל ב-2000 הגיע ל-78%, לעומת 52 ב-1991. שיעור בני 50+ גדל מ-21% ל-29%, ושיעור מקבלים בעילה של בלתי ניתנים להשמה גדל מ-17% ל-34% בשנת 2000.

לוח מס' 3: מגמות בקרב מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בשנים 1991-1999 (ממוצע חודשי)

שנה	מספר המשפחות	חודשי שהות ממוצעת של משפחה*	אחוז משפחות עולים**	אחוז משפחות חד-הוריות	אחוז משפחות המקבלות גמלה בשיעור מוגדל ומיוחד***	אחוז בני 50+	אחוז בלתי ניתנים להשמה
1991	34,370	21.3	0.3	28.8	51.6	21.4	17.4
2000	128,140	32.0	38.0	35.4	77.5	29.3	33.7

* שהות: מספר החודשים שבהם שולמה גמלה מאז הכניסה האחרונה למערכת הבטחת הכנסה.
 ** עולים: משפחות שעלו ארצה החל בשנת 1990.
 *** שיעור מיוחד: למשפחות חד-הוריות.

2. מערך המחקר

א. מטרת המחקר

במוסד לביטוח לאומי קיים מידע בסיסי על מקבלי הגמלה הכולל מאפיינים דמוגרפיים ומידע על משך קבלת הגמלה. עם זאת, עד כה לא נאסף מידע מקיף על מצבן של משפחות אלה בתחומי חיים שונים. מטרת מחקר זה היא לספק נתונים על אורחות החיים של מקבלי הגמלה בתחומי הבריאות, התעסוקה, הדיור, רמת החיים, הפנאי, המשפחה והשימוש במערכת השירותים וכן לבחון באילו דרכים ניתן מענה לצורכיהם – כל זאת כדי לסייע בפיתוח דרכים נוספות שיסייעו לקבוצות שונות בקרב אוכלוסיית מקבלי הגמלה.

ב. שאלות המחקר המרכזיות

1. מה הם המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של מקבלי הגמלה (תובעים ובנות זוגם)?
2. מהו מצב הבריאות והתפקוד של בני המשפחות הללו?
3. מה טיב הקשר שלהם עם שוק העבודה בעבר ובהווה?
4. מה הם מקורות ההכנסה והסיוע הפורמליים והבלתי פורמליים ומהי רמת החיים של המשפחות?
5. מה הם דפוסי הכניסה למערכת והיציאה ממנה של קבוצות שונות? האם ניתן לאפיין את הקבוצות המצליחות להיחלץ מהמערכת ומה קורה להן בעקבות זאת? מי הם החוזרים לאחר תקופה מסוימת, ומה הם הגורמים לחזרה?
6. מהו דפוס השימוש של קבוצות שונות בשירותים, בהטבות ובהנחות הניתנים למקבלי הבטחת הכנסה? באיזו מידה הם מספקים את צורכיהם, ואילו שירותים נוספים דרושים להם?
7. מה הם המאפיינים והצרכים של הילדים החיים במשפחות מקבלות גמלת הבטחת הכנסה?

ג. שיטת המחקר

המחקר תוכנן כמחקר אורך המשלב מחקר כמותי עם מחקר איכותני. איסוף הנתונים ייערך בשתי נקודות זמן, בהפרש של כשנתיים.

המחקר הכמותי כולל:

1. ריאיון של מדגם מייצג של מקבלי הבטחת הכנסה הבודק את מצבם במועד שבו רואיינו (T1).
2. מעקב במשך שנתיים אחרי כניסות ויציאות למערכת הבטחת הכנסה של המשפחות במדגם, באמצעות נתוני הקובץ השוטף של מקבלי הגמלה בביטוח לאומי.

3. ריאיון חוזר כעבור כשנתיים של תת-מדגם משפחות שנכללו במדגם המקורי, אך בעת הבדיקה השנייה (T2) נמצאות לפחות שנה מחוץ למערכת הבטחת הכנסה (כלומר הפסיקו לקבל את הגמלה).

המחקר האיכותני כולל ריאיון עומק לאחר כשנתיים של 40 משפחות שנכללו בסקר הארצי: 20 הנמצאות לפחות שנה מחוץ למערכת ו-20 משפחות שנשארו במערכת.

הממצאים המוצגים בדו"ח זה מתייחסים לנתונים שהתקבלו מהריאיון הראשון של מקבלי הגמלה שנדגמו במדגם.

ד. המדגם

המדגם הארצי הוצא מתוך אוכלוסייה של 129,000 משפחות (150,000 בוגרים) שראשיתן היו בגילאי העבודה ואשר קיבלו גמלה להבטחת הכנסה בין החודשים דצמבר 1999 למרץ 2000. המדגם כלל 1,390 משפחות מקבלי הבטחת הכנסה, שבהן 1,710 פרטים (תובעים ובני זוג). המדגם הוצא באופן שכבתי – לפי יישוב. הדגימה נעשתה מכל היישובים היהודיים, הערביים והמעורבים בארץ שבהם מתגוררים יותר מ-2000 תושבים. במדגם לא נכללו תושבים ממזרח ירושלים. המדגם מייצג כ-99% מאוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה. עקב השינויים שחלים בכניסות ויציאות ממאגר מקבלי הבטחת הכנסה וכדי לצמצם את האפשרות לשינויים בסטטוס מקבל הגמלה בפרק הזמן שבין הוצאת המדגם לזמן הריאיון, הוצא המדגם מקובצי הזכאים לקבלת הגמלה בשלושה שלבים – בדצמבר 1999, בפברואר 2000 ובמרץ 2000 (מאפיינים שונים של המדגם מובאים בנספח 2).

נוסף על מדגם המשפחות, הוצא מדגם ילדים מתוך כלל הילדים עד גיל 18 שבמשפחות אלו. הילדים עצמם לא רואיינו; רואיין אחד ההורים, בדרך כלל האם, לגבי הילד. המדגם הוצא באופן שכבתי לפי קבוצות גיל של הילדים (0-2, 2-5, 6-11, 12-14, ו-15-17). במדגם לא נכללו ילדים מיישובים הקטנים מ-5000 תושבים. מכל משפחה במדגם נכללו עד שני ילדים (כדי למנוע ריאיון ארוך מדי), כך שמדגם זה כלל בסך הכל 960 ילדים. בשל עובדה זו נוצר מצב של ייצוג חסר של ילדים ממשפחות מרובות ילדים. כדי לתקן הטיה זו הוצא מדגם נוסף של 77 משפחות⁴ עם ארבעה ילדים ויותר (סך הכל כ-100 ילדים). משילוב שני מדגמי הילדים הללו (המקורי והתוספת), התקבל מדגם כולל של 1,033 ילדים.

⁴ במשפחות אלה, מלבד נתונים על הילדים, נשאלו ההורים גם כמה פרטים על התעסוקה שלהם ועל ההכנסות/ההוצאות שלהם (פרטים הרלוונטיים לניתוחים שונים לגבי ילדים). הנתונים של משפחות אלו שימשו אותנו רק בניתוחים לגבי הילדים במשפחות מקבלי הבטחת הכנסה ולא בניתוחים הכלליים של פרטים ומשפחות באוכלוסייה זו.

ה. שיטת איסוף המידע

שיטת איסוף המידע בחלק הכמותי הראשון של המחקר היתה ריאיון טלפוני באמצעות שאלון מובנה שרובו שאלות סגורות. במשפחות עם שני בני זוג רואיינו שניהם, ובמשפחות של יחידים רואיינו התובע בלבד. הריאיון נמשך בין שעה וחצי לשלוש שעות. במקרים בהם של נדגמים ללא טלפון, הם רואיינו פנים אל פנים בביתם או בסניף הביטוח הלאומי הקרוב למקום מגוריהם. הראיונות עם ערבים, עולים חדשים מחבר העמים ויוצאי אתיופיה בוצעו בערבית, רוסית ואמהרית, בהתאמה. הראיונות באמהרית בוצעו רובם ככולם פנים אל פנים. הראיונות נערכו בחודשים ינואר-מאי 2000.

ו. כלי המחקר

המידע נאסף באמצעות שלושה סוגי שאלונים מובנים:

1. שאלון פרט – בשאלון זה נאסף מידע מכל אחד מבני הזוג (במקרה של שני בני זוג) בנושא תעסוקה – היסטוריית התעסוקה, מצב התעסוקה בעת הריאיון, חיפוש עבודה, השתתפות בהכשרה מקצועית, משאבים לתעסוקה, עמדות לגבי קבלת הגמלה ומעורבות חברתית. ב-97 מקרים שבהם לא היה אפשר לראיין את אחד מבני הזוג, בן הזוג השני סיפק עליו מידע באמצעות שאלון מקוצר שהתמקד בפרטים האובייקטיביים מתוך השאלון המלא.
2. שאלון משק בית – אחד מבני הזוג (שנבחר באקראי מבין שניהם) נשאל לגבי מצב המשפחה בתחומים שונים, כגון מצב הבריאות, המצב הכלכלי, הכנסות והוצאות, שימוש בשירותים שונים, הזדקקות לשירותים נוספים וסגנון החיים של המשפחה (בילוי הפנאי, מפגשים חברתיים).
3. שאלוני הילדים – באמצעות שאלון זה נתקבל מידע מאחד ההורים, בדרך כלל האם, על מצב הילד בתחומים כגון בריאות, הימצאות במסגרת חינוכית, לימודים, פעילויות פנאי וקשר עם ההורים. השאלון על ילדים בגיל הרך (0-6) עסק גם בהתפתחות הקוגניטיבית והפיזית של הילד. איסוף המידע על הילדים נעשה באמצעות שלושה שאלוני ילדים שונים שכל אחד מהם הותאם לקבוצת גיל אחרת - 2-0, 3-5 ו- 6-18.

ז. שיעורי ביצוע הראיונות

נאסף מידע על 932 משפחות, המהוות 67% מהמדגם. מספר הפרטים (התובע ובת זוגו) במשפחות הללו עומד על 1,246. מתוך מדגם הילדים נאסף מידע על 611 ילדים, המהווים כ-60% מהמדגם.

באיזו מידה המשפחות שרואיינו מייצגות את המדגם?

הנתונים בלוח מס' 4 מראים כי המשפחות שרואיינו אכן מייצגות את המשפחות מקבלות הגמלה בישראל. בנספח ב' (לוחות מס' 1-7) מוצגים נתונים דמוגרפיים מפורטים על המשפחות והפרטים שנפלו במדגם.

לוח מס' 4: השוואת המדגם המקורי לראיונות שבוצעו ושלא בוצעו לפי מאפייני אוכלוסייה (אחוזים)

סוג המשפחה	במדגם המקורי	בראיונות שבוצעו	בראיונות שלא בוצעו
לפי הרכב משפחה			
יחיד	35	30	33
זוג	6	7	4
יחיד + ילדים	36	39	33
זוג+ילדים	23	24	30
סה"כ	100	100	100
לפי קבוצת אוכלוסייה של הפרטים			
יהודים ותיקים	39	36	46
ערבים	24	21	30
עולים מחבר העמים	30	35	20
עולים מאתיופיה	7	8	4
סה"כ	100	100	100
לפי גודל יישוב			
יישובים גדולים	60	60	58
יישובים בינוניים	39	39	40
יישובים קטנים	1	1	2
סה"כ	100	100	100
לפי עילת הזכאות של ראש המשפחה (התובע)			
דורשי עבודה	19	21	22
בלתי ניתנים להשמה (זמני/צמיתות)	25	26	28
שכר נמוך	15	20	13
אם	26	20	18
גיל מבוגר	5	5	6
אחר	10	8	13
סה"כ	100	100	100

3. דפוסי היסטוריית התעסוקה של מקבלי הבטחת הכנסה

חלק ניכר ממקבלי הבטחת הכנסה (התובעים ובנות זוגם) הם בעלי היסטוריה תעסוקתית: כ-3/4 מהם היו מועסקים בעת הריאיון או עבדו בעבר בעבודות קבועות. ביקשנו ללמוד האם עזיבתם את מעגל העבודה באה בעקבות תהליך הדרגתי של הרעה במעורבותם בשוק העבודה, שיכולה להתבטא בפיטורין תכופים, בפרקי זמן ממושכים של אבטלה בין עבודות ובניידות כלפי מטה מבחינות שונות, או שעזיבתם התרחשה בבת אחת בעקבות משבר פתאומי. ניסינו להגדיר דפוסים שונים של היסטוריה תעסוקתית על בסיס שילוב של שני פרמטרים:

1. תקופת העבודה – בחמש השנים האחרונות או לפני כן;
2. אופי העבודה – תעסוקה רק בעבודות מזדמנות (שלא נמשכו יותר משלושה חודשים ברציפות כל אחת) לעומת תעסוקה בעבודות "קבועות" בלבד (שנמשכו יותר משלושה חודשים כל אחת) או נוסף על עבודות זמניות.

הטיפולוגיה כוללת שישה דפוסים כדלקמן:

- א. מועסקים כיום – 24% (N=293);
- ב. בלתי מועסקים שעבדו בעבודות קבועות במהלך חמש השנים האחרונות – 27% (N=319);
- ג. בלתי מועסקים שעבדו רק בעבודות מזדמנות במהלך חמש השנים האחרונות – 3% (N=41);
- ד. בלתי מועסקים שעבדו בעבודות קבועות לפני למעלה מחמש שנים ולא עבדו כלל בחמש השנים האחרונות – 23% (N=274);
- ה. בלתי מועסקים שעבדו רק בעבודות זמניות לפני למעלה מחמש שנים ולא עבדו כלל בחמש השנים האחרונות – 4% (N=50);
- ו. אנשים שלא עבדו מעולם תמורת שכר – 19% (N=226).

בדקנו אם ניתן לאפיין קבוצות בעלות דפוסי תעסוקה שונים. במסגרת הבדיקה איחדנו את הקבוצות ה'–ו'. ביחס לשתי הקבוצות הראשונות נערך ניתוח מפורט של היסטוריית התעסוקה מן הבחינות הבאות: משך זמן העסקה במשרה, מספר המשרות שבהן הועסק האדם במהלך חמש השנים שקדמו לריאיון, משך האבטלה בין עבודות עוקבות, ניידות בין עבודות מבחינת רמת מקצוע, מעמד בעבודה והיקף משרה. הניתוח המפורט לא נערך בנוגע לעבודות זמניות וגם לא בנוגע לעבודות קבועות שבהן עבד המרואיין לפני למעלה מחמש שנים, משום שקרוב ל-40% מהמרואיינים המאופיינים בדפוס זה הועסקו בברה"מ לשעבר, ולא נאספו נתונים מפורטים על העבודות שבהן הועסקו שם.

לוח מס' 5: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של קבוצות בעלות דפוסים שונים של היסטוריה

תעסוקתית (אחוזים)

סך הכל N = 1203	בלתי מועסקים				מועסקים בעת הריאיון N = 293	מאפיינים
	לא עבדו מעולם N = 276	עבדו קבוע אך לא במהלך 5 השנים האחרונות N = 274	עבדו רק בעבודות מזדמנות במהלך 5 השנים האחרונות N = 41	עבדו קבוע במהלך 5 השנים האחרונות N = 319		

מין

33	15	37	37	50	26	גברים
67	85	63	63	50	74	נשים

גיל

34	40	23	49	38	32	35-18
31	30	26	29	29	37	45-36
35	30	51	22	33	31	+46

קבוצת אוכלוסייה

27	43	29	5	26	14	ערבים
36	32	31	41	46	35	ותיקים
37	25	40	54	28	51	עולים

מצב משפחתי

25	23	29	27	27	21	יחיד
13	10	17	10	14	11	נשוי
28	22	22	29	25	43	יחיד+ילדים
34	45	32	34	34	25	נשוי+ילדים

מספר שנות לימוד

21	43	21	10	13	11	7-0
29	31	29	27	35	21	11-8
28	20	25	39	29	35	12
22	6	25	24	23	33	+13

א. המועסקים כיום (N=293)

מאפיינים

24% ממקבלי הגמלה היו מועסקים בעת הריאיון (ראו לוח מס' 5). קבוצה זו מאופיינת בייצוג גדול יותר של נשים, עולים, יחידים עם ילדים ובעלי 12 שנות לימוד ומעלה, מאשר בכל אוכלוסיית מקבלי הגמלה. נתונים אלה משקפים את שיעור התעסוקה הגבוה יחסית של אמהות חד-הוריות, בעיקר של עולות חדשות עם השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה.

היסטוריית התעסוקה

משך זמן העסקה במשרה הנוכחית: רבע מועסקים במישרתם הנוכחית עד שישה חודשים, ורבע – 7-22 חודשים. לעומת זאת, 17% עובדים מעל 5 שנים. משך הזמן הממוצע בעבודה הנוכחית הוא כשלוש שנים עד למועד הריאיון. יש לציין ש-16% מהמועסקים הם עולים חדשים השוהים בארץ תקופה קצרה בלבד (עד חמש שנים), ו-35% נוספים הם עולים הנמצאים בארץ 6-10 שנים.

מספר המשרות שבהן הועסקו במהלך 5 השנים האחרונות: כמחצית (49%) עבדו רק בעבודה אחת (עבודתם הנוכחית), כשליש (32%) עבדו בשתי עבודות, 16% עבדו בשלוש עבודות, והשאר (3%) עבדו ב-4-5 עבודות. מספר העבודות הממוצע הוא 1.8.

משך האבטלה בין עבודות עוקבות: אצל מחצית מבין המועסקים כיום שעבדו בעבודה אחרת לפני עבודתם הנוכחית לא נמצאו פרקי זמן ממושכים של אבטלה בין המשרה הקודמת לנוכחית: 7% התחילו בעבודתם הנוכחית עוד בטרם עזבו את העבודה הקודמת, 21% עברו מיד לעבודה הנוכחית, ואצל 23% היתה תקופת אבטלה של שישה חודשים או פחות. בניגוד לכך, 33% לא היו מועסקים במשך למעלה משנה, 13% אפילו למעלה משנתיים. אצל כ-60% שעבדו בעבודה קודמת לעבודתם האחרונה לא נמצאו פרקי זמן ממושכים של אבטלה גם בין שתי עבודות אלה: 23% היו מובטלים חצי שנה או פחות ו-38% עברו היישר מעבודה לעבודה.

משלח יד ומעמד בעבודה במעבר בין עבודות: 53% שמרו על משלח היד במעבר מהעבודה הקודמת לנוכחית, 17% ירדו בדירוג⁵ משלח היד ו-30% עלו. מבחינת מעמד בעבודה⁶ 74% שמרו על מעמד, 17% ירדו ו-9% שיפרו את מעמדם. מבחינת היקף העסקה (משרה מלאה או חלקית) 69% שמרו על אותו היקף משרה, 24% צמצמו ו-7% הגדילו את היקף המשרה.

⁵ לפי הדירוג הבא: 1. מקצועות אקדמיים, חופשיים, טכניים ומנהליים. 2. מקצועות פקידותיים. 3. שירותים. 4. עבודה מקצועית בתעשייה ובבניין. 5. עבודה בלתי מקצועית.

⁶ לפי הדירוג הבא: 1. שכיר חודשי. 2. שכיר יומי. 3. עובד לפי שעות.

נראה שלקבוצת המועסקים בעת הריאיון קשר יציב למדי והמשכי עם שוק העבודה, לפחות במהלך חמש השנים האחרונות. לפחות לגבי מחציתם אין עדות לחילופי עבודה תכופים עם תקופות אבטלה ממושכות בין עבודות. גם במעבר בין עבודות יש מידה רבה של המשכיות, ביחוד בהיקף התעסוקה ובמעמד בעבודה, וקצת פחות ברמת המקצוע, אבל חוסר ההמשכיות היה דווקא בכיוון של שיפור.

ב. בלתי מועסקים שעבדו במהלך חמש השנים האחרונות (N=319)

מאפיינים

27% ממקבלי הגמלה לא היו מועסקים בעת הריאיון אך עבדו בעבודות קבועות במהלך חמש השנים שקדמו לריאיון. קבוצה זו מאופיינת בייצוג גבוה של גברים (כמעט ב-50% יותר מאשר ייצוגם בקרב כלל מקבלי הגמלה), ישראלים ותיקים ובעלי 8-11 שנות לימוד. בהשוואה לקבוצת המועסקים יש בה שיעור גבוה יותר של צעירים (עד 35), ערבים, ותיקים ושיעור נמוך הרבה יותר של עולים. היא כוללת גם שיעור גבוה יותר של נשואים עם ילדים ושיעור נמוך יותר של יחידים עם ילדים ושל בעלי השכלה ברמת 12 שנות לימוד ומעלה.

היסטוריית התעסוקה

ניתוח דפוס התעסוקה של קבוצה זו מגלה תעסוקה שהיתה יציבה יחסית, אך מרגע שהיא הסתיימה נפלטו האנשים אל מחוץ למעגל העבודה.

מספר העבודות הממוצע שבהן עבדו המרוויינים בקבוצה זו במהלך 5 השנים שקדמו לריאיון הוא 1.5, בהשוואה ל-1.8 בקרב המועסקים כיום. 62% עבדו רק בעבודה אחת, בהשוואה ל-49% בקרב המועסקים כיום; 28% עבדו בשתי עבודות; ו-10% עבדו ב-3-5 עבודות, בהשוואה ל-19% בקרב המועסקים.

משך העבודה האחרונה היה כשנתיים וחצי בלבד בממוצע, לעומת 3 שנים בקבוצת המועסקים. 50% עבדו בה רק 16 חודשים.

לכך מתקשר הנתון לגבי **משך אי התעסוקה הנוכחי** הממוצע שלהם, העומד על 32 חודשים. דפוס התעסוקה של קבוצה זו משקף בבירור את המשבר במשק. הבלתי מועסקים בעת הריאיון עבדו קודם לכן באותם ענפים שנפגעו ביותר מן המשבר: 25% עבדו בתעשייה ונפלטו ממנה, 14% עבדו ונפלטו מענף הבניין לעומת זאת, אלה שעבדו בענפים שנפגעו פחות מהשפל הכלכלי בשנים האחרונות נמוך בהרבה: 9% עבדו בענפי הבריאות והרווחה ו-7% בענף החינוך. הסיבות שצוינו על-ידי המרוויינים בקבוצה זו לסיום עבודתם האחרונה מאששות הסבר זה: 42% דיווחו שהם פוטרו מעבודתם על רקע צמצומים או סגירת מקום העבודה.

סיבות אחרות להפסקת העבודה האחרונה: 24% הפסיקו לעבוד בשל סיבות בריאות; 15% בשל סיבות אישיות כגון נישואין, לידה ושינוי מקום מגורים; 7% – משום שתנאי העבודה היו קשים מדי מבחינת שעות עבודה לא שגרתיות, מרחק מהבית, עבודה פיזית קשה וכד'. השאר הפסיקו לעבוד בשל מגוון סיבות אחרות. רק 3% הפסיקו בגלל שכר נמוך מדי.

המעורבות שלהם בתעסוקה מבחינת **היקף המשרה והמעמד** עד להיפלטותם היתה חזקה יותר מזו של המועסקים כיום. 69% מהם (לעומת 34% מהמועסקים) עבדו במשרה מלאה, 38% (לעומת 29%) היו במעמד של שכיר חודשי, ורק 41% (לעומת 63%) הועסקו לפי שעות.

קבוצה זו פחות משכילה מקבוצת המועסקים. עם זאת, ניתוח הסיבות לסיום עבודתם הלפני האחרונה ומשך הזמן שנדרש להם למצוא את עבודתם האחרונה אינו מעמיד אותם בעמדת חולשה דווקא: שיעור העוזבים משום שמצאו עבודה טובה יותר גבוה יותר (14% לעומת 9% מהמועסקים), שיעור המוצאים עבודה בתוך חצי שנה או פחות גבוה יותר (55% לעומת 51%), ושיעור המובטלים למעלה משנה נמוך יותר (28% לעומת 33%). נראה שהמיתון המתגבר בשנה האחרונה השפיע על מצבם.

דפוס ה**ניידות** מהעבודה הלפני אחרונה לעבודה האחרונה משקף ירידה רק אצל חלק קטן מקבוצה זו. מבחינת **רמת משלח היד**, 63% שמרו על מעמדם, 26% שיפרו אותו (לדוגמה, עברו מעבודה בלתי מקצועית לעבודה מקצועית או לפקידות), ורק 11% ירדו. מבחינת **היקף משרה**, רק 20% מאלה שקודם עבדו במשרה מלאה הפחיתו את מעורבותם למשרה חלקית. מבחינת **מעמד בעבודה**, כ-80% שמרו על מעמדם.

ג. בלתי מועסקים שעבדו רק בעבודות מזדמנות במהלך חמש השנים האחרונות (N=41)

זוהי קבוצה קטנה (3% בלבד ממקבלי הגמלה), המאופיינת בריכוז גדול של צעירים ושל עולים, שתי קבוצות הנמצאות בראשית תהליך ההשתלבות בתעסוקה בארץ. מבחינת השכלה מצבם טוב יותר מאשר הקבוצה שעבדה ונפלטה – יש ביניהם יותר בעלי 12 שנות לימוד ומעלה, משאב המקנה יתרון בשוק העבודה.

ד. בלתי מועסקים שעבדו לפני יותר מחמש שנים (N=274)

23% ממקבלי הגמלה היו מועסקים בעבר אך לא במהלך חמש השנים שקדמו לריאיון. בקבוצה זו ישנו ריכוז גדול של גילאי 46+. חלק ניכר מהמבוגרים הללו הם עולים שעבדו בברה"מ במהלך חמש השנים האחרונות שקדמו לעלייתם, אך בשל גילם, ותק נמוך בארץ (40% נמצאים בארץ עד

חמש שנים) ומגבלות נוספות כגון אי ידיעת עברית, לא נקלטו בתעסוקה בישראל. קבוצה זו מאופיינת גם בשיעור גבוה של מעוטי השכלה (פחות מ-12 שנות לימוד).

ה. בלתי מועסקים שלא עבדו מעולם (N=276)

23% ממוקבלי הגמלה לא עבדו מעולם תמורת שכר. קבוצה זו מאופיינת בעיקר בנשים, צעירים עד גיל 35 שטרם נכנסו למעגל העבודה, נשואים עם ילדים וחסרי השכלה – למעלה מ-40% הם בעלי פחות מ-8 שנות לימוד. בקבוצה זו בולט משקלם של הערבים (43%); למעשה מדובר כמעט רק בנשים ערביות, המחוסרות השכלה ומשוללות כל ניסיון בתעסוקה. רוב העולים הנמנים עם קבוצה זו (70%) הם נשים, בעיקר מקווקז ומאתיופיה, וכן נכללים בה מי שהיו תלמידים/סטודנטים (12%) ואחרים שהיו חולים/נכים או שירתו בצבא.

4. דפוסי היסטוריית התעסוקה של תת קבוצות

ביקשנו לבדוק את התפלגות הדפוסים של היסטוריית התעסוקה בקרב עולים חדשים בעלי עילות זכאות שונות, בגילאים שונים, ברמות השכלה שונות ובקרב פרטים הנבדלים מבחינת מצב בריאותם (כלומר מדובר בניתוח בכיוון ההפוך לזה שהוצג לעיל). כדי שלא לסרב את הניתוח יתר על המידה צמצמנו את מספר הקבוצות וצירפנו את אלה שעבדו רק בעבודות מזדמנות, אם בחמש השנים האחרונות ואם לפני כן, לקבוצה שלא עבדה מעולם. כתוצאה מכך לפנינו ארבע קבוצות:

1. המועסקים כיום – 24% (N=293).
2. בלתי מועסקים שעבדו בעבודות קבועות במהלך חמש השנים האחרונות – 27% (N=319).
3. בלתי מועסקים שעבדו בעבודות קבועות לפני למעלה מחמש שנים – 23% (N=274).
4. אנשים שלא עבדו מעולם או עבדו רק בעבודות מזדמנות – 26% (N=317).

35% מהעולים היו מועסקים בעת הריאיון, כאשר שיעורי התעסוקה גבוהים יותר בקרב העולים ששהותם בארץ ממושכת יותר: 41% מהעולים השהים בארץ למעלה משש שנים היו מועסקים, לעומת 26% מהשהים עד חמש שנים. 20% עבדו במהלך חמש השנים האחרונות אך לא בעת הריאיון. דפוס זה שכיח יותר בקרב בעלי הוותק הרב יותר (24% בהשוואה ל-15%). 25% עבדו באופן קבוע לפני למעלה מחמש שנים – אלה הם בעיקר השהים בארץ תקופה קצרה (37% מהנמצאים בישראל עד חמש שנים לעומת 16% מהנמצאים שש שנים ומעלה) והמבוגרים (34% מבני 46+ לעומת 16% מהצעירים יותר). 20%, בעיקר הצעירים, לא עבדו מעולם (31% מגילאי 35-18 לעומת 17% מהמבוגרים יותר).

לוח מס' 6: מקבלי הבטחת הכנסה לפי עילת הזכאות לגמלה ודפוס התעסוקה (אחוזים)

עילת הזכאות	סך הכל		מועסקים	בלתי מועסקים	
	מספרים	אחוזים		עבדו קבוע ב-5 השנים האחרונות	עבדו קבוע, אך לא ב-5 השנים האחרונות
סך הכל	1,203	100	24	27	26
דורשי עבודה	202	100	14	50	22
בלתי ניתנים להשמה	301	100	10	31	25
שכר נמוך	173	100	*94	5	1
אם	313	100	15	22	41
גיל מבוגר	73	100	7	7	29
אחר	141	100	14	31	34

* הסיבה שלא כל הזכאים בעילה של שכר נמוך מועסקים היא כנראה שינויים שחלו בין זמן הוצאת המדגם ובו גם הסינון לעילות לבין מועד הריאיון.

כצפוי, שיעור המועסקים הגבוה ביותר נמצא בקבוצת מקבלי הגמלה בעילה של שכר נמוך (ראו לוח 6). פרטים אלה עובדים במשרה מלאה או חלקית אך משתכרים מתחת לסכום הקובע עבורם. עם זאת, ניתן לראות שגם בקרב מקבלי גמלה בשל עילות אחרות, כולל כאלה הפטורים ממבחן תעסוקה, ישנם אנשים שעובדים כיום, למשל 15% מהאמהות לילדים קטנים וכן 14% מן המקבלים בשל בעילות אחרות כגון טיפול בחולים, אסירים משוחררים או מתמכרים.

בקרב דורשי עבודה, המחויבים להתייצב מדי שבוע בשירות התעסוקה כדי לקבל הצעות עבודה, 14% עובדים, ככל הנראה, במשרות חלקיות. 50% מדורשי העבודה עבדו במהלך חמש השנים האחרונות ונפלטו מעבודתם, כנראה בשל המצב במשק.

חשוב לציין ש-10% מאלה שהוגדרו כבלתי ניתנים להשמה מועסקים, ול-31% נוספים יש היסטוריה של עבודה קבועה בשנים האחרונות, כלומר קשר קרוב לשוק העבודה. 35% עבדו בעבודה קבועה בעבר הרחוק יותר. ניתן להניח שעקב בעיות רפואיות וחברתיות המקשות עליהם להשתלב בעבודה הם סווגו כבלתי ניתנים להשמה.

בקרב אמהות לילדים, 41% לא עבדו מעולם או שעבדו רק בעבודות מזדמנות. בשל הוויתור על מבחן תעסוקה לקבוצה זו בתקופת גידול הילדים, נשים אלה מגיעות לראשונה לשוק העבודה בגיל מבוגר יחסית ללא מיומנויות מקצועיות וללא ניסיון בתעסוקה.

לוח מס' 7: מקבלי הבטחת הכנסה לפי גיל ודפוס התעסוקה (אחוזים)

גיל	סך הכל		מועסקים	בלתי מועסקים	
	מספרים	אחוזים		עבדו קבוע ב-5 השנים האחרונות	עבדו קבוע, אך לא ב-5 השנים האחרונות
סה"כ	1,199	100	24	27	26
29-18	221	100	19	33	37
35-30	190	100	28	26	26
39-36	169	100	24	21	31
45-40	195	100	34	29	21
54-46	232	100	25	27	21
+55	192	100	17	22	23

ניתן לראות מלוח 7 כי שיעור מקבלי הבטחת הכנסה המועסקים בעת הריאיון משתנה עם הגיל. בגילים 45-30 שיעור המועסקים נע בין 24%-34%. מעבר לגיל זה יורד שיעור העובדים, כאשר בקרב בני 54-45 הוא עומד על 25%, ובקרב בני 55 ומעלה – רק 17% עובדים.

מבחינת היסטוריית התעסוקה של מקבלי הגמלה לא מתגלה דפוס ברור לפי גיל. בקרב הצעירים בני 18-29, למעלה משליש לא עבדו מעולם או עבדו רק בעבודות מזדמנות, דפוס האופייני לצעירים המצויים בשלבים הראשונים של השתלבות בתעסוקה. לעומת זאת, שליש דיווחו שהם עבדו בעבודות קבועות במהלך חמש השנים האחרונות. קבוצת הגיל 40-45 כוללת את השיעור הגבוה ביותר של מועסקים בצד שיעור ניכר של אנשים שהועסקו בעבודות קבועות בעבר הקרוב ונפלטו. קבוצת הגיל 55+ מדגימה את הדפוס של הינתקות הדרגתית (בחלקה בעקבות העלייה לארץ) משוק העבודה: שיעור נמוך מועסקים בהווה, שיעור מעט יותר גבוה היו מועסקים בחמש השנים האחרונות ושיעור גבוה בהרבה נמצאו מחוץ למעגל התעסוקה כבר יותר מחמש שנים. העולים שהגיעו לארץ בטווח של חמש שנים לפני גיל הפרישה זכאים לגמלה ואינם מצופים להיקלט בעבודה, אם כי הם רשאים לעשות זאת.

בקרב מקבלי הגמלה שדיווחו על מגבלת בריאות כלשהי, רק 13% עובדים כיום, כ-30% לא עבדו כלל בעבר או רק בעבודות מזדמנות ועוד כ-58% עבדו בעבר (ראו לוח מס' 8). בקרב אלה שדיווחו על העדר מגבלת בריאות, שליש עבדו בעת הריאיון. אולם גם בקבוצה זו 24% לא עבדו מעולם. כצפוי, שיעור העובדים הנמוך ביותר (5%) נמצא בקרב מקבלי גמלה הסובלים ממחלות נפש, עיוורון, חירשות או מחלה הדורשת טיפול רפואי לא תרופתי קבוע (קבוצה זו מהווה 8% מכלל מקבלי הגמלה). באופן כללי ניתן להגיד שמצב הבריאות משפיע על יכולתו של מקבל הגמלה לעבוד אך אין מתאם מלא בין המשתנים האלה: גם בקבוצת האנשים הבריאים יש קבוצה גדולה יחסית בעלת דפוס תעסוקה דל.

לוח מס' 8: מקבלי הבטחת הכנסה לפי מצב בריאות ודפוס התעסוקה

בלתי מועסקים			מועסקים	סך הכל		מצב בריאות
לא עבדו מעולם	עבדו קבוע, אך לא ב-5 השנים האחרונות	עבדו קבוע ב-5 השנים האחרונות		אחוזים	מספרים	
26	23	27	24	100	1,203	סה"כ
24	18	25	33	100	685	אין מגבלה בריאותית
29	29	29	13	100	518	יש מגבלה בריאותית

לוח מס' 9: מקבלי הבטחת הכנסה לפי מספר שנות לימוד ומצב התעסוקה

בלתי מועסקים			מועסקים	סך הכל		מספר שנות לימוד
לא עבדו מעולם	עבדו קבוע, אך לא 5-ב-5 השנים האחרונות	עבדו קבוע 5-ב-5 השנים האחרונות		אחוזים	מספרים	
26	23	27	24	100	1,198	סה"כ
49	23	16	12	100	252	7-0
27	23	32	18	100	348	11-8
21	20	28	31	100	332	12
10	26	28	36	100	206	+13

שעור העובדים עולה באופן מתמיד עם רמת ההשכלה, כך שבקרב בעלי +13 שנות לימוד 36% ממקבלי הבטחת הכנסה עובדים לעומת 12% בקרב בעלי פחות משמונה שנות לימוד (ראו לוח מס' 9). כמו כן, בקרב קבוצה אחרונה זו, כמעט מחצית דיווחו שלא עבדו כלל בעבר, לעומת 10% בלבד בקרב בעלי השכלה על תיכונית. נקודת החתך המשמעותית היא בין 11 ל-12 שנות לימוד. קבוצת בעלי 8-11 שנות לימוד נראית כקבוצה פגיעה: להבדיל מבעלי 0-7 שנות לימוד שמחציתם מעולם לא היו מועסקים, הרי בקבוצה זו 55% היו מועסקים בעבר ואיבדו את עבודתם. ממצאים אלה קשורים לדפוסי התעסוקה שנמצאו לפי קבוצות אוכלוסייה. רק 12.5% מן הערבים מקבלי הגמלה עובדים ו-37% מתוכם דיווחו שלא עבדו בעבר. רמת התעסוקה הגבוהה ביותר נמצאה בקרב העולים - 34% לעומת 23% בקרב היהודים הוותיקים.

מקבלי גמלה שעברו קורס מקצועי כלשהו נוטים לעבוד בשיעור גבוה יותר: 36% עבדו לעומת 21% בקרב אנשים שלא עברו קורס מקצועי. ממצא זה קשור לרמת ההשכלה, כיוון שבעלי פחות מ-12 שנות לימוד, ובוודאי בעלי 0-7 שנות לימוד, מתקשים להתקבל לקורסים מקצועיים.

ממצא משמעותי הוא הקשר בין היות מקבל הגמלה דור שני לקבלת תמיכה מהמדינה לבין דפוסי התעסוקה. אמנם רק 12% ממקבלי הגמלה שאינם עולים חדשים דיווחו שבזמן שהם עצמם היו ילדים הוריהם ומשפחתם חיו מקצבאות הביטוח הלאומי (או קצבאות הסעד לפני חוק הביטוח הלאומי) "תמיד" או "לעיתים קרובות", אך המרואיינים בקבוצה זו נטו לדווח שהם לא עבדו כלל בשיעור גבוה ממי שהוריהם לא נתמכו בקצבאות או לא קיבלו "אף פעם" או רק "לעיתים רחוקות" תמיכות מהמדינה או גופים ציבוריים (46% לעומת 25%).

לוח מס' 10: פרופיל של מקבלי גמלה לפי מאפיינים דמוגרפיים ומצב התעסוקה (אחוזים)

חלק של כל קבוצה באוכלוסייה			מאפיינים
מקבלי גמלה לא עובדים	מקבלי גמלה שהם עובדים	כלל מקבלי הגמלה	

מאפיינים דמוגרפיים

23	43	28	חד-הוריות
32	52	37	עולים
65	74	68	נשים
49	46	49	גיל: 20-39

משאבי תעסוקה

19	33	22	בעלי 13+ שנות לימוד
21	25	22	בעלי 12 שנות לימוד
20	39	25	בעלי מקצוע אקדמי, חופשי או טכני
51	77	57	לא מוגבלים מבחינת בריאות

5. מאפייני התעסוקה של המועסקים – המועסקים במשרה מלאה לעומת המועסקים במשרה חלקית

בעת הריאיון, 66% מתוך המועסקים עבדו במשרה חלקית ו-34% במשרה מלאה. המועסקים במשרה חלקית עבדו בממוצע 19 שעות בשבוע והמועסקים במשרה מלאה 39 שעות.

א. מאפייני המועסקים במשרה חלקית לעומת המועסקים במשרה מלאה

המועסקים במשרה חלקית נבדלים מהמועסקים במשרה מלאה בכמה מאפיינים (לוח מס' 11). יש בהם ריכוז גדול יותר של נשים (87%), בני +46 (40%), יחידים (30%) ועולים (54%). לעומת זאת, בקרב המועסקים במשרה מלאה יש ייצוג גבוה יחסית של גברים - 42% (בהשוואה לחלקם בכלל מקבלי הגמלה – 33%) ושל נשואים עם ילדים – 40% (בהשוואה לחלקם בכלל מקבלי הגמלה – 34%).

לוח מס' 11: פרופיל של מקבלי גמלה מועסקים, לפי היקף משרה (אחוזים)

מאפיינים	התפלגות המועסקים במשרה מלאה	התפלגות המועסקים במשרה חלקית
מין: גברים	58	13
נשים	42	87
גיל: 18-35	41	27
36-45	43	33
+46	16	40
מצב משפחתי: יחיד	11	30
יחיד+ילדים	42	45
נשוי+ילדים	40	15
קב' אוכלוסייה: יהודים ותיקים	31	38
עולים	48	54
ערבים	20	8
בעלי +12 שנות לימוד	68	70
עילות: עילת שכר נמוך	67	51
עילת אם	10	21

אמהות חד-הוריות מיוצגות במידה דומה בקבוצת העובדים באופן מלא ובקבוצת העובדים באופן חלקי (42% לעומת 45%, בהתאמה) וכן בעלי השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה (68% לעומת 70%, בהתאמה). באפיון שתי הקבוצות לפי עילות עולה כי הן בקרב המועסקים במשרה מלאה והן בקרב המועסקים חלקית יש ריכוז גדול של מקבלי גמלה בעילה של שכר נמוך – 67% ו-51%, בהתאמה. ישנו הבדל בין בעלי השכר הנמוך בשני המקרים: במקרה הראשון מדובר

בפרטים המקבלים השלמת הכנסה שאף שהם עובדים במשרה מלאה הם משתכרים נמוך יחסית לגודל משפחתם. במקרה השני מדובר בנשים שבחרו לעבוד במשרה חלקית, בפרטים (נשים או גברים) שאינם מסוגלים לעבוד בהיקף מלא או בפרטים שלא נמצאה להם עבודה במשרה מלאה, ופקידי ההשמה של שירות התעסוקה החליטו שעדיף שהם יועסקו במשרה חלקית מאשר שלא יעבדו כלל.

הסיבות לעבודה במשרה חלקית (לוח מס' 12)

שלוש הסיבות העיקריות שציינו המרואיינים להעסקתם במשרה חלקית הן: מגבלת בריאות שאינה מאפשרת להם לעבוד במשרה מלאה (33%), אי הצלחה במציאת עבודה במשרה מלאה במקצועם (14%) או במקצוע כלשהו (23%) וקושי למצוא סידור לילדים (19%) (ראו לוח מס' 9).

לוח מס' 12: סיבות עיקריות לעבודה במשרה חלקית לפי מאפיינים דמוגרפיים (אחוזים)

מאפיינים	סך הכל	לא מצא עבודה במקצוע	לא מצא שום עבודה	לא מסוגל לעבוד (פיזית / נפשית)	לא רוצה לקבל הבטחת הכנסה	אין סידור לילדים	אחר (כך אני מטפל במישהו חולה, לומד)
סך הכל	100	15	25	32	7	17	4
מין							
גברים	100	25	30	35	5	0	(5)*
נשים	100	13	25	32	7	20	(3)
גיל							
35-18	100	9	16	16	9	47	(3)
45-36	100	18	35	26	4	11	(6)
+46	100	15	24	48	48	3	(2)
מצב משפחתי							
יחיד	100	12	31	47	4	4	(2)
נשוי	100	19	19	50	12	0	(0)
יחיד+ילדים	100	13	26	18	8	33	(2)
נשוי+ילדים	100	22	17	35	4	9	(3)
קבוצת אוכלוסייה							
ערבים	100	25	25	33	0	17	(0)
יהודים וותיקים	100	23	16	33	2	20	(6)
עולים חדשים	100	8	31	32	11	17	(1)
מגבלות בריאות							
אין	100	14	30	24	7	21	(4)
יש	100	16	14	51	6	10	(3)

* הסוגריים מציינים פחות מ-5 מקרים בתא.

67% מבין אלה שצינו סיבה בריאותית לעבודה חלקית אכן דיווחו על בעיית בריאות המגבילה את תפקודם (אם כי 33% לא דיווחו על בעיה כזו). הקושי במציאת עבודה במשרה מלאה הוזכר בעיקר ע"י גברים וע"י ישראלים ותיקים. העדר סידור לילדים, כצפוי, הוזכר רק על-ידי נשים, רובן (67%) בנות 18-35, וביחוד על-ידי אמהות חד-הוריות (79%). יש לציין ש-6% מהמרווינים אמרו בפירוש שהם בחרו לעבוד במשרה חלקית כדי שלא להפסיד את הגמלה ואת ההטבות הנלוות אליה. סיבה זו ציינו בעיקר נשים עולות חדשות (91% מהמקרים).

ב. מאפייני העבודות

ענף ומשלח יד

שיעור גבוה מבין המועסקים במשרה מלאה (43%) עובדים בענפי התעשייה, החקלאות או הבניין. מבין המועסקים במשרה חלקית שיעור גבוה (40%) עובדים בענפי שירותים שונים (ראו לוח מס' 13). נראה שבענפי השירותים קיימות יותר אפשרויות למשרות חלקיות. קבוצה משמעותית בקרב העובדים במשרה מלאה מועסקת בעבודות מקצועיות בבנייה, בתעשייה, כנהגים, כתופרות וכד' או בעבודות בלתי מקצועיות, למשל כעובדי ניקיון, שומרים ופועלים – 27% ו-36% בהתאמה. בניגוד לכך, רוב העובדים במשרה חלקית מועסקים במקצועות שירות כגון מכירות וטיפול, או בעבודות בלתי מקצועיות (43% ו-30% בהתאמה). מעניין לציין שכמחצית מהעובדים מועסקים במקצועים; בייחוד אמור הדבר לגבי בעלי משלחי יד אקדמיים או מקצועות הבנייה.

מעמד בעבודה ושכר

העובדים במשרה מלאה מועסקים בעיקר לפי שעות (46%) או כשכירים חודשיים (42%) ואילו העובדים במשרה חלקית מועסקים ברובם לפי שעות (74%).

ממוצע השכר (המדווח בסקר) של העובדים במשרה חלקית היה בעת הריאיון 1,616 ש"ח לחודש, וממוצע השכר לעובדים במשרה מלאה היה 3,214 ש"ח. השכר הממוצע במשק לעובדים במשרה מלאה באותה תקופה היה 6,640 ש"ח, ושכר המינימום היה 2,798 ש"ח בינואר-מרץ 2000 (ועלה באפריל 2000 ל-2,965 ש"ח). נתוני השכר החודשי של מקבלי גמלה (פרטים) מלמדים שכל העובדים במשרה מלאה משתכרים מעל סכום ההכנסה שאינו מובא בחשבון בעת חישוב הזכאות לגמלה ורמתה (disregard income). לעומת זאת, 44% מהיחידים העובדים במשרה חלקית ו-21% מהפרטים שאנשים נוספים תלויים בהם בפרנסתם משתכרים שכר שאינו עולה על הסכום שאינו מובא בחשבון.

ממצא מעניין נוסף מתייחס לתופעה של מקבלי גמלה העובדים במשרה מלאה אך המשתכרים שכר הנמוך משכר מינימום. כרבע ממקבלי הגמלה דיווח על שכר הנמוך משכר מינימום עבור משרה מלאה.

הטבות בעבודה

30% מהעובדים במשרה מלאה נהנים מקרן פנסיה/קופת גמל במקום עבודתם ו- 11% נהנים מקרן השתלמות. שיעורים אלה נמוכים יותר בקרב העובדים במשרה חלקית (20% ו-6%, בהתאמה). בניגוד לכך, החזר הוצאות נסיעה משולם במידה דומה לעובדים במשרה מלאה וחלקית (65% ו-69%, בהתאמה). חשוב לציין ש-12% מהמועסקים, ללא הבדל היקף משרה, אינם יודעים אם הם נהנים מההטבות של קרן פנסיה/קופת גמל וקרן השתלמות.

שביעות רצון מהעבודה וחשש מפטורין

21% מהמועסקים בעת הריאיון היו מרוצים מאוד מעבודתם ו-45% נוספים היו מרוצים למדי (ראו לוח 14). שיעור המרוצים מאוד היה גבוה יותר בקרב העובדים במשרה מלאה מאשר העובדים חלקית (25% ו-18%, בהתאמה). במקביל לכך, אחוז גבוה יותר מהעובדים במשרה חלקית חששו מאוד שיפטרו אותם מעבודתם בשנה הקרובה (12% לעומת 6%), אם כי כאשר מצרפים את אחוז החוששים במידה מסוימת ההבדל נעלם (29% ו-28%, בהתאמה). כלומר ל-30% יש תחושה של חוסר ביטחון בתעסוקה, וההבדל הוא בעוצמת התחושה, לא בעצם התחושה.

מהשוואת ממדים שונים בהיסטוריית התעסוקה של המועסקים באופן חלקי או מלא נראה שתעסוקה במשרה חלקית בעת הריאיון אינה מציינת שלב של ירידה במעורבות בשוק העבודה כי אם דפוס תעסוקה יציב למדי המאפיין קבוצות מסוימות בקרב מקבלי הבטחת הכנסה. העובדים במשרה חלקית אינם מאופיינים בתחלופה גבוהה יותר מהעובדים במשרה מלאה, להיפך – מספר המשרות הממוצע שלהם בחמש השנים האחרונות נמוך באופן מובהק מזה של העובדים המלאים (1.7 לעומת 1.9, בהתאמה). 62% מהמועסקים חלקית שעבדו בעבודה אחרת לפני כן הועסקו במשרה חלקית גם בעבודתם הקודמת. המועסקים חלקית נטו יותר להתנסות בתקופות ממושכות יותר של אי תעסוקה בין העבודה הקודמת והנוכחית (37% לעומת 26% לא עבדו למעלה משנה), אולם אין בידינו נתונים על הסיבה לכך. הדבר עשוי לנבוע מהקושי במציאת משרות חלקיות, בעיקר לגבי מי שסובלים מבעיות בריאות. מובן שהחלטה לעבוד במשרה חלקית משפיעה על טיב המשרה ותנאי ההעסקה: משרות חלקיות שכיחות יותר בענפי השירותים, פחות מעניקות הטבות סוציאליות ויש בהן פחות ביטחון בתעסוקה.

לוח מס' 13: מאפייני העבודה הנוכחית לפי היקף המשרה (אחוזים)

מאפייני העבודה	סה"כ	עובדים במשרה מלאה	עובדים במשרה חלקית
	100 (266)	100 (98)	100 (168)
ענף			
תעשייה, חקלאות ובניין	23	43	11
עסקים ומסחר	24	27	23
שירותים (רווחה, פנאי)	33	20	40
חינוך	11	9	12
שירותים למשק בית	10	2	14
מקצוע			
אקדמיים, חופשיים, טכניים	11	11	10
פקידות	11	14	8
שירותים	32	12	43
עבודה מקצועית	15	27	8
עבודה בלתי מקצועית	33	36	30
מעמד בעבודה			
לפי שעות	63	46	74
שכיר יומי	5	8	3
שכיר חודשי	28	42	20
קבלנות/עצמאי/עסק משפחתי	4	5	3
מספר שעות עבודה בשבוע			
עד 10	20	--	31
11-20	24	*(1)	36
21-35	22	7	30
36-45	24	68	3
+46	9	24	--
שכר חודשי			
עד 1000 ש"ח	21	5	31
1001 עד 1500 ש"ח	19	(2)	29
1501 עד 2500 ש"ח	25	22	27
2501 עד 3000 ש"ח	16	36	4
יותר מ- 3000 ש"ח	19	36	9

* הסוגריים מציינים פחות מ-5 מקרים בתא.

לוח מס' 14: שביעות רצון מעבודה וחשש מפיטורין, לפי היקף המשרה (אחוזים)

עובדים במשרה חלקית	עובדים במשרה מלאה	סה"כ	
			שביעות רצון מהעבודה
18	25	21	מרוצה מאוד
44	48	45	די מרוצה
30	21	27	לא כל כך מרוצה
8	6	7	מאוד לא מרוצה
			חשש מפיטורין
11	6	9	חושש מאוד
16	22	18	חושש
28	23	26	לא כל כך חושש
45	49	46	כלל לא חושש

6. חיפוש עבודה

חיפוש עבודה אף הוא ביטוי של מעורבות בשוק העבודה, ולכן ביקשנו לבחון באיזו מידה מקבלי הבטחת הכנסה שאינם מועסקים או מועסקים חלקית מחפשים עבודה באופן פעיל. חיפוש עבודה פעיל הוגדר כפנייה לשירות התעסוקה, פנייה לחברות כוח אדם פרטיות, שליחת קורות חיים למעסיקים וכו'.

א. המאפיינים של מקבלי הבטחת הכנסה המחפשים עבודה באופן פעיל

22% דיווחו בריאיון שהם מחפשים עבודה – 19% בלתי מועסקים ו-3% מועסקים באופן חלקי. שיעור הגברים המחפשים עבודה גבוה לעומת הנשים – 29% לעומת 19%. שיעור המחפשים יורד עם הגיל, מ-29% בקרב בני 18-35 ועד 14% בלבד בקרב בני +46.

בניתוח לפי עילות הזכאות לגמלה בולטות במיוחד כמה קבוצות (ראו לוח מס' 15):

דורשי עבודה: רק מחצית (51%) ממקבלי הגמלה שהוגדרו על-ידי שירות התעסוקה כדורשי עבודה דיווחו שהם מחפשים עבודה באופן פעיל. לגבי 14% אי חיפוש עבודה מוסבר בעובדה שהם כבר עובדים, אף ש-40% מהם מועסקים במשרה חלקית, ועל-פי חוק הבטחת הכנסה שירות התעסוקה אמור להמשיך לחפש ולמצוא בעבורם תעסוקה במשרה מלאה. לגבי המועסקים, אי ההלימה בין עילת הזכאות (דורש עבודה או מחוסר תעסוקה) לבין הדיווח העצמי של המרואיין על מצבו התעסוקתי (עובד מלא) נובעת, כנראה, מהשינוי במצבו של מקבל הגמלה בפרק הזמן הקצר שחלף בין הוצאת המדגם לבין הריאיון. הממצא החשוב יותר הוא שכמעט מחצית ממקבלי הבטחת הכנסה בגלל חוסר תעסוקה, הנדרשים על פי החוק לחפש עבודה ולהתייצב לצורך כך באופן קבוע בשירות התעסוקה, אינם תופסים את עצמם כמחפשי עבודה פעילים, גם אם הם אכן מתייצבים בלשכה.

שכר נמוך: רק 15% ממקבלי הגמלה בעילה של שכר נמוך המועסקים במשרות חלקיות ציינו שהם מחפשים עבודה, אף שכאמור קבוצה זו נדרשת למבחן תעסוקה.

בלתי ניתנים להשמה (בני"לים) ואמהות: קיימות קבוצות שדיווחו שהן מחפשות עבודה גם בקרב מי שאינם נדרשים למבחן תעסוקה פעיל, לדוגמה 13% ממקבלי הגמלה המוגדרים כבלתי ניתנים להשמה ו-18% מהאמהות לילדים.

לוח מס' 15: מקבלי הבטחת הכנסה לפי עילת הזכאות לגמלה וחיפוש עבודה (אחוזים)

שיעור מחפשי עבודה בכל עילה	מספר תצפיות	עילת הזכאות
22	1,039	סך הכל
51	186	דורש עבודה
15	109	שכר נמוך
18	287	אם לילד
13	284	בלתי ניתן להשמה
*(7)	61	גיל מבוגר
21	112	אחר

* הסוגריים מציינים פחות מ-5 מקרים בתא.

על-פי נתוניהם הסוציו-דמוגרפיים, מקבלי הגמלה המחפשים עבודה נראים כקבוצה בעלת יכולת להיכנס למעגל העבודה: 44% הם בני 18-35 ועוד 32% עד גיל 45, כלומר צעירים יחסית; 61% מתוכם בעלי השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה; 27% הם בעלי מקצוע אקדמי, חופשי או טכני ו-22% הם עובדים מקצועיים (ראו לוח מס' 16). עם זאת יש לציין כי גם בקרב מי שאינם מחפשים עבודה שיעור לא מבוטל הם בעלי פוטנציאל לתעסוקה: כשליש הם צעירים עד גיל 35, 45% הם בעלי השכלה של 12 שנות לימוד או יותר, 22% הם בעלי מקצוע אקדמי, חופשי או טכני ו-16% הם עובדים מקצועיים. לעומת זאת, ל-48% אין מקצוע.

רוב המחפשים הם יהודים ותיקים (53%) בעוד שאחוז העולים והערבים נמוך יחסית למשקלם בקרב כלל מקבלי הבטחת הכנסה. 35% הן נשים חד-הוריות ורק 27% הם נשואים והורים לילדים, אף שקבוצה זו מהווה 33% מהקבוצה הפוטנציאלית לחיפוש עבודה (לא עובדים או עובדים חלקית).

בהבחנה לפי עילות, כצפוי, הקבוצה הגדולה בקרב מחפשי העבודה הם דורשי עבודה (42%). עם זאת, נמצאו בקרב מחפשי עבודה גם כאלה שאינם נדרשים לחפש עבודה לפי עילת הזכאות שלהם במערכת הבטחת הכנסה, למשל אמהות לילדים קטנים המקבלות את הגמלה בעילה של אם (הן מהוות 23% ממחפשי העבודה) ובלתי ניתנים להשמה (16%).

יש לציין כי 18% מבין אלה שאינם מחפשים עבודה מועסקים במשרה חלקית, וייתכן שהם קיבלו אישור משירות התעסוקה להסתפק בכך על רקע מצב התעסוקה באזור מגוריהם או מסיבות אחרות (למשל בריאות).

לוח מס' 16: הפרופיל של מחפשי עבודה ומי שאינם מחפשים בקרב מקבלי הגמלה (אחוזים)

מאפיינים	סה"כ	מחפש עבודה**	לא מחפש עבודה***
סה"כ (מספרים מוחלטים)	1,007	225	782
מאפיינים דמוגרפיים			
נשים	70	61	72
גברים	30	39	28
בני 18-35	34	44	31
בני 36-45	29	32	28
בני 46+	37	24	41
יהודים ותיקים	38	53	34
עולים	36	27	38
ערבים	26	20	28
יחידים	29	32	28
חד-הוריות	27	35	27
נשואים עם ילדים	33	27	32
נשואים בלי ילדים	11	6	13
עילת הזכאות לגמלה			
דורשי עבודה	18	42	11
בלתי ניתנים להשמה	28	16	31
אמהות לילדים	28	23	29
מאפייני השכלה והכשרה			
בעלי +12 שנות לימוד	43	61	45
חסרי מקצוע	43	30	48
אקדמאים-מקצועות חופשיים	23	27	22
עובדים מקצועיים	18	22	16

* כולל בלתי מועסקים + מועסקים במשרה חלקית וחיפשו עבודה בעת הריאיון.
 ** כולל בלתי מועסקים + מועסקים במשרה חלקית שלא חיפשו עבודה בעת הריאיון.

ב. מסגרות השתייכות והתייחסות ומערכת הערכים של מקבלי הגמלה בזיקה למוטיבציה להשתלב בתעסוקה

נוסף על השפעתם של מאפיינים דמוגרפיים ומשאבי הון אנושי, מצביעים מחקרי אבטלה על התפקיד החשוב בהתמודדות עם מצב האבטלה וביציאה ממנו שיש לסביבה החברתית הקרובה של הפרט (מסגרות ההשתייכות וההתייחסות שלו) ולמערכת הערכים שלו.

במחקרים שנערכו בישראל דיווחו מובטלים על אווירה כללית של מתח במשפחה, חוסר סובלנות ואי הבנה שמקורם באבטלה. עם זאת, ככל שהמובטל חיפש עבודה ביתר אינטנסיביות, פחתו חילוקי הדעות במשפחה בקשר לנושא זה (בר יוסף, שילד וורשר, 1975). תמיכת המשפחה ותמיכת חברים במישור האינסטרומנטלי והאפקטיבי הגדילו במידה מסוימת את נכונותם של מהנדסים מובטלים להתפשר על דרישותיהם ולהיקלט בעבודה בשכר נמוך יותר (צאיג, 1983, מצוטט אצל יעקבסון, 1989). בניגוד לכך, נמצא במחקר על מובטלים בעירת פיתוח כי תמיכה חברתית (להבדיל מתמיכה משפחתית) אינה מובילה בהכרח למאמץ בחיפוש עבודה. להפך, במקרים מסוימים העניקה תמיכה זו דווקא לגיטימציה לאי עבודה. המובטלים במחקר זה לא ייחסו סטיגמה למובטל, ולעומת זאת התייחסו בבוז למובטלים שהסכימו לקבל עבודות פיזיות פשוטות (גלייטמן, 1984 מצוטט אצל יעקבסון, 1989).

מרכזיותו של תפקיד העבודה בחברה המודרנית עושה את ערכי העבודה לערכים התופסים מקום מרכזי במערכת הערכים של חברות רבות ומהווים מקור למוטיבציה לפעילות ברמת הפרט (Roe & Ester, 1999). לפי Kanungo (1982), מרכזיות ערך העבודה היא "אמונה נורמטיבית לגבי ערך העבודה בחיי האדם. היא אינה מותנית בשביעות הרצון מהמשרה שבה מחזיק האדם אלא מעוגנת בהתניה תרבותית או בסוציאליזציה שלו". ניתן לשער כי מחוסרי תעסוקה שערך העבודה חשוב להם יהיו מוטרדים ממצב של חוסר תעסוקה ויתאמצו להיחלץ ממנו.

ערך אחר שעשוי להשפיע על התגובה למצב של חוסר תעסוקה בקרב מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים הוא הסטיגמה ממצב של תלות בקבלת סעד. ערך זה מעוגן בערכים של עצמאות הפרט ואחריותו לדאוג לפרנסתו ולפרנסת משפחתו. ניתן לשער שככל שהפרט מייחס סטיגמה לקבלת הגמלה הוא ישתדל לצאת ממערכת הבטחת הכנסה.

במחקר הנוכחי נבדקה השפעת הסביבה החברתית המשמעותית באמצעות שני מדדים:

1. האם למקבל הגמלה הבלתי מועסק יש קרובי משפחה ו/או חברים המקבלים אף הם גמלה זו?
2. באיזו מידה הוא תופס שמשפחתו לוחצת עליו למצוא עבודה?

מרכזיות ערך העבודה נמדדה באמצעות באמצעות מדד של עשרה היגדים שהמרואיין צריך לומר באיזו מידה הוא מסכים עם כל אחד מהם (ראו נספח ג'). המדד לקוח מ Walker & Westgaard (1989) ותוקף בישראל (קינג, 1994).

הסטיגמה מקבלת גמלה להבטחת הכנסה נמדדה באמצעות שישה היגדים שחוברו לצורך המחקר הזה, וכמו במדד הקודם, על המרואיין היה לציין את מידת הסכמתו עם כל אחד מהם על פני סולם של 1-4 .

מסגרות השתייכות והתייחסות

ל-36% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים יש בני משפחה מדרגה ראשונה (אחים, הורים) המקבלים גמלה להבטחת הכנסה, קצבת נכות או דמי מזונות מהביטוח הלאומי. ל-46% יש חברים המקבלים הבטחת הכנסה (ל-15% יש הרבה חברים כאלה ול-31% יש כמה חברים). ישנה חפיפה – כאשר למחצית המרואיינים שקרובי משפחתם מקבלים גמלה יש גם חברים המקבלים גמלה. לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינת חיפוש עבודה פעיל ואף לא מבחינת הנכונות לעבוד⁷ בין מרואיינים שסביבתם החברתית הקרובה כוללת מקבלי הבטחת הכנסה ובין כאלה שלא. מכאן שקיומם של "אחרים משמעותיים" אינו מקדם ואינו מונע את הניסיונות להיחלץ ממצב חוסר התעסוקה.

לעומת זאת, נראה כי לחץ משפחתי עשוי להוות גורם מדרבן לחיפוש עבודה. מי שמחפשים דיווחו בשיעור גבוה יותר ממי שאינם מחפשים (47% לעומת 18%, בהתאמה) שהמשפחה לוחצת עליהם במידה כלשהי שיחפשו עבודה.

ערכים

מרכזיות העבודה

כפי שצוין לעיל, השתמשנו במדד של עשרה פריטים. בניתוח גורמים יצאו שלושה גורמים (factors) של מרכזיות העבודה:

1. המישור הערכי ובו מופיעים חמישה היגדים עם טעינות (loading) גדולה – 3 מהם בכיוון החיובי ו-2 בכיוון השלילי. שלושת ההיגדים החיוביים הם: אילו זכיתי בסכום כסף גדול בטווח, גם אז הייתי רוצה לעבוד; גם אם הגמלה להבטחת הכנסה היתה גבוהה מאוד, עדיין הייתי מעדיף לעבוד; אילו לא עבדתי הייתי משתעמם עד מהרה. היגדים אלה מבטאים תפיסה של ראיית העבודה כערך חיים מעל ומעבר לתרומתה הכלכלית. שני ההיגדים בעלי

⁷ ראו פרק 7 להגדרת המשתנה "נכונות לעבוד".

טעינות שלילית הם: לא מאוד חשוב שתהיה לי עבודה; לא מפריע לי כלל לחיות על סעד⁸. שני היגדים אלה מבטאים עמדה ערכית שאינה מייחסת חשיבות לעבודה. היות שסברנו ששתי התפיסות הערכיות המנוגדות ינבאו התנהגויות שונות של מקבלי הגמלה בחיפוש עבודה, הפרדנו בין המשתנים הרלוונטיים.

2. תפיסת העבודה כהכרח, המתבטאת בהסכמה להיגדים האלה: עבודה היא דבר נחוץ אך רק לעתים רחוקות היא גורמת הנאה; הזמן שלי בעבודה הוא זמן שבו איני יכול לעשות את הדברים שאני בעצם רוצה לעשות; חשוב לי שתהיה לי עבודה רק בגלל ההכנסה שהיא נותנת⁹.

3. תפיסת העבודה כדבר משמעותי במשך כל החיים, המתבטאת בהסכמה להיגדים האלה: הדברים החשובים ביותר שקרו לי בחיי היו קשורים לעבודה; כאשר הרגשתי תחושת סיפוק מהישגי בעבר, היה זה בדרך כלל מדברים שעשיתי בעבודה¹⁰.

באמצעות מבחן T בדקנו אם הבלתי מועסקים שמחפשים עבודה נבדלים בעמדותיהם על מקום העבודה בחייהם מהבלתי מועסקים שאינם מחפשים עבודה. לא נמצא הבדל משמעותי בין שתי הקבוצות מבחינת תפיסת העבודה כהכרח וגם לא מבחינת תפיסת חשיבות העבודה לאורך החיים. בניגוד לכך, נמצאו הבדלים בכיוון המצופה בנוגע לראיית העבודה כבעלת ערך מוסרי אינטרינסי ובנוגע לתפיסת החיוב בחיים ללא עבודה: המחפשים עבודה נטו יותר לומר שהם היו עובדים גם ללא הצורך בהכנסה, והלא מחפשים נטו יותר לומר שהם אינם מייחסים חשיבות לעבודה ולא אכפת להם לחיות על סעד – 86% הסכימו להיגד זה.

סטיגמה מקבלת הגמלה

כפי שצוין, נמדדה הסטיגמה באמצעות שישה היגדים. מידת הסכמתם של המרואיינים הבלתי מועסקים עם ששת ההיגדים מעידה כי בעבור רובם קבלת הגמלה אינה מהווה סטיגמה. כך, למשל, 72% חשבו שאין זו בושה לקבל את הגמלה, 66% הסכימו עם המשפט שהגמלה להבטחת הכנסה נועדה לכל מי שאין לו כוח לעבוד (ראו לוח מס' 17). ייתכן שרמת האבטלה הגבוהה במשק מקילה על המרואיינים להצדיק את קבלת הגמלה בנימוק שהאחריות למצבם מוטלת על הממשלה, ואם זו אינה מספקת תעסוקה לתושבי המדינה הרי ש"מגיע להם" לקבל הבטחת הכנסה.

⁸ ערכי הטעינות של ההיגדים החיוביים נעים בין 0.66 ל-0.78, ואילו ערכי הטעינות של ההיגדים השליליים נעים בין 0.47 ל-0.60.

⁹ ערכי הטעינות נעים בין 0.63 ל-0.75.

¹⁰ ערכי הטעינות נעים בין 0.84 ל-0.87.

מקדם אלפא של קרוונבך הראה שששת ההיגדים אינם מבטאים עולם תוכן אחד ולכן ערכנו ניתוח גורמים. התגלו בבירור שלושה גורמים שלהיגדים השונים היו טעינויות גבוהות איתם (.64-.79): הגורם הראשון (היגדים 1 ו-3) מבטא את התפיסה שקבלת גמלת הבטחת הכנסה היא לגיטימית במקרה של מצוקה קשה וזמנית; הגורם השני (היגדים 2, 4 ו-5) מבטא את התפיסה של "נחיצות הגמלה – מגיע לי", ואילו הגורם השלישי (היגד 6) מבטא את תפיסת הקשר (התחליפיות) בין עבודה לגמלה. ביקשנו לבדוק האם בלתי מועסקים המחפשים עבודה באופן פעיל, כלומר המנסים לחזור למעגל העבודה, נבדלים ממי שאינם עובדים ואינם מחפשים בתפיסת הסטיגמה שבקבלת הבטחת הכנסה. כמו כן ביקשנו לראות האם בעלי הנכונות לעבודה (כפי שתוגדר בהמשך) נבדלים מחסרי הנכונות במובן זה. הנתונים מראים כי המחפשים ובעלי הנכונות לעבוד הם בעלי תחושת סטיגמה קצת יותר חזקה (מובהקת מבחינה סטטיסטית) ממי שאינם מחפשים ומי שאינם מוכנים לעבוד, כשמדובר בשני הגורמים הראשונים, אך לא כשמדובר בגורם השלישי.

לוח מס' 17: עמדות הבלתי מועסקים בקשר לקבלת גמלה להבטחת הכנסה (אחוזים)

העמדה	סה"כ	מסכים מאוד	מסכים	לא כל כך מסכים	בכלל לא מסכים
1. הגמלה להבטחת הכנסה נועדה לעזור באופן זמני בלבד לאנשים במצוקה כלכלית קשה	100	37	39	11	13
2. הגמלה להבטחת הכנסה נועדה לכל מי שאין לו כוח לעבוד	100	37	29	12	22
3. זו בושה לקבל גמלת הבטחת הכנסה	100	12	16	20	52
4. הגמלה להבטחת הכנסה נועדה לכל מי שלא הצליח לדאוג לעצמו ולפרנס את משפחתו	100	28	36	17	19
5. במצב של אבטלה גבוהה כמו בישראל מגיע לאנשים לקבל גמלה להבטחת הכנסה	100	49	37	9	5
6. הגמלה להבטחת הכנסה גורמת לאנשים לעבוד פחות	100	11	25	32	32

ג. משך חיפוש העבודה (לוח מס' 18)

כ- 30% ממקבלי הגמלה המחפשים עבודה דיווחו שהם מחפשים יותר משנה: 14% בין שנה לשנתיים ו-16% יותר משנתיים. בקרב דורשי העבודה 10% מחפשים בין שנה לשנתיים ו-16% יותר משנתיים. מחצית הבלתי ניתנים להשמה המחפשים עבודה ציינו שהם מחפשים למעלה משנה. אף שזו קבוצה קטנה, נתון זה מעורר את השאלה מדוע קבוצה זו, המחפשת עבודה בעקביות רבה כל-כך, מוגדרת כבלתי ניתנת להשמה. גם 26% מהאמהות לילדים המחפשות עבודה, אף שאינן נדרשות למבחן תעסוקה, מחפשות יותר משנה.

לא נמצאו הבדלים של ממש בין גברים לנשים בקשר למשך זמן חיפוש העבודה, אך נמצאו הבדלים בין צעירים למבוגרים. בני 46 ומעלה מחפשים עבודה תקופה ארוכה יותר: כ- 38% מתוכם, לעומת כ- 25% בלבד מבני 18-35, מחפשים יותר משנה. הערבים מחפשים זמן רב יותר: כ-36% מחפשים יותר משנה, בהשוואה ל- 26% מהיהודים הוותיקים ו- 30% מהעולים. נשואים מחפשים זמן ממושך יותר מלא נשואים – 35%-40% לעומת 25% מהיחידים עם ילדים ו-29% מהיחידים מחפשים יותר משנה. השכלה, מקצוע או השתתפות בקורס מקצועי לאחרונה לא היוו גורם מבחין בנוגע למשך זמן חיפוש העבודה, כלומר מקצוע או רמת השכלה גבוהה יותר לא הועילו בקיצור משך זמן חיפוש עבודה. ייתכן שהדבר נובע מכך שלבעלי השכלה או מקצוע ברמה גבוהה יותר דרישות

לוח מס' 18: מקבלי גמלה להבטחת הכנסה המחפשים עבודה, לפי משך החיפוש (אחוזים)

ש"ס	שיעור המחפשים עבודה	עד שנה	יותר משנה
סה"כ	22	71	29
סוג האוכלוסייה			
יהודים ותיקים	33	74	26
ערבים	18	64	36
עולים	17	70	30
גיל			
18-35	31	75	25
36-45	27	72	29
+46	14	62	38
עילת הזכאות לגמלה			
דורשי עבודה	51	74	26
בלתי ניתן להשמה	13	50	50
אם לילד	18	74	26

רבות יותר לגבי המשרה הרצויה, המגבילות את היצע העבודות המתאימות מבחינתם, אף שלפי החוק עליהם לקבל כל עבודה המוצעת להם. המועסקים בעבודה חלקית מחפשים עבודה זמן רב יותר מהבלתי מועסקים (35% לעומת 28% מחפשים עבודה יותר משנה), למרות שהם נמצאים במקומות עבודה. ניתן לשער שהם מחפשים באופן פחות אינטנסיבי משום שלרשותם פחות זמן לחיפוש מאשר לבלתי מועסקים, או משום שהלחץ למצוא עבודה (חלקית נוספת או משרה מלאה אחרת) המופעל עליהם בידי פקיד ההשמה בשירות התעסוקה, או המוטיבציה שלהם עצמם למצוא עבודה, חלשים יותר.

ד. ערוצי חיפוש עבודה (לוח מס' 19)

הדרך השכיחה ביותר לחיפוש עבודה היא באמצעות חברים וקרובי משפחה (84% מהמחפשים). כמעט כל הערבים (94%) משתמשים בערוץ זה, לעומת 79% בלבד מהעולים, שהרשת החברתית שלהם, כצפוי, פחות מסועפת. בגלל הדפוס השכיח בקרב ערבים של העסקת בני משפחה, שימוש בערוץ זה עשוי להביא לא רק למידע אלא אף להעסקה בפועל.

ערוצים המחייבים מידה רבה יותר של יוזמה אישית והעזה הם פנייה אישית למעסיקים על סמך מודעות "דרושים" בעיתון, ועוד יותר מזה, באופן "עיוור" ללא ידע מוקדם על משרות זמינות. צעירים וותיקים עושים שימוש בדרכים אלה יותר מאשר קבוצות אחרות.

בקרב היהודים (ותיקים ועולים) שיעור שווה פונים לשירות התעסוקה ולחברות כוח אדם פרטיות (60%). הערבים, לעומת זאת, מרבים לפנות לשירות התעסוקה (82%) וממעטים לפנות לחברות כוח אדם (20%), כנראה משום שאלה אינן מפעילות שירותי תיווך באזורים שבהם מתגוררת האוכלוסייה הערבית.

לוח מס' 19: שימוש בערוצים שונים לחיפוש עבודה (N=229)

שיעור המשתמשים ומאפייניהם	ערוץ החיפוש
65% בייחוד צעירים עד גיל 35 וישראלים ותיקים. בני"לים ונשים בעילה של אם משתמשים יותר מדורשי עבודה ובעלי שכר נמוך.	פניה למעסיקים על סמך מודעות בעיתון
66% בייחוד גברים, אנשים נשואים, ערבים	שירות התעסוקה
52% בייחוד נשואים עם ילדים, יהודים (ותיקים ועולים)	חברות כוח אדם פרטיות
84% בייחוד ערבים	הסתייעות בחברים/משפחה
76% בייחוד צעירים	פניה "עיוורת" למעסיקים
בייחוד צעירים, יחידים (עם או בלי ילדים), ישראלים ותיקים, בני"לים ודורשי עבודה	שימוש ב-4-5 ערוצים

אם נתייחס למספר ערוצי החיפוש כמדד לאינטנסיביות חיפוש נראה כי צעירים, יחידים (עם ובלי ילדים), ותיקים, בני"לים ודורשי עבודה מחפשים עבודה באינטנסיביות רבה יותר מאשר קבוצות אחרות – שיעורים גבוהים יותר מהם מחפשים עבודה ב-4-5 דרכים (62% מהיחידים ללא ילדים ו-52% מהיחידים עם ילדים, 60% מהוותיקים, 64% מהבני"לים ו-56% מדורשי העבודה).

ה. העדפותיהם של מחפשי העבודה

היקף המשרה: אוכלוסיית מחפשי עבודה מתפלגת באופן דומה מבחינת היקף המשרה הרצויה: 35% מחפשים עבודה במשרה מלאה, 29% – משרה חלקית ו-37% מחפשים משרה בכל היקף שהוא. שיעורים גבוהים למדי של מחפשי משרה חלקית נמצאו בקרב נשים בכלל (40%), חד-הוריות בפרט (48%) ועולים (34%).

משלח יד: 13% מחפשים עבודה במשלחי יד אקדמיים וחופשיים, 13% בפקידות, 14% במקצועות התעשייה והבנייה, והיתר – 60% – בעבודות שירותים או בעבודה כלשהי. כצפוי, ככל שעולה ההשכלה, כן עולה שיעור מחפשי העבודה המבקשים מקצוע אקדמאי או חופשי. 31% מבין בעלי 13 שנות לימוד או יותר מבקשים עבודה במקצועות אלה. עם זאת נמצא כי 54% מהאקדמאים מוכנים לעבוד במקצועות שירות או בכל עבודה אחרת (ראו לוח מס' 20). מעניין לציין כי מבין בעלי השכלה ברמה של פחות משמונה שנות לימוד, 30% מחפשים עבודה במקצועות התעשייה והבנייה. ייתכן כי חלקם בעלי מקצוע.

לוח מס' 20: מקבלי הבטחת הכנסה המחפשים עבודה, לפי סוג מקצוע וסוג העבודה המבוקשת (אחוזים)

סוג העבודה המבוקשת				סך הכל	סוג המקצוע
שירותים, עבודה בלתי מקצועית וכל עבודה	מקצועות תעשייה ובנייה	פקידות ומכירות	אקדמי, חופשי או טכני		
60	14	13	13	100	סה"כ
74	9	14	(3)*	100	חסר מקצוע
51	43	(4)	(2)	100	עובד מקצועי
77	(5)	(9)	(9)	100	שירותים
33	(4)	63	-	100	פקידות ומכירות
54	(5)	(3)	38	100	אקדמאי, חופשי, טכני

* המספרים בסוגריים מציינים תא עם מספר מקרים קטן.

גם בקרב מקבלי גמלה מבוגרים (+46), 69% מוכנים לעבוד בשירותים או בכל עבודת אחרת, לעומת 57% בקרב בני 18-35. נשים מוכנות יותר מגברים לעבוד בעבודות בלתי מקצועיות – 64% לעומת 55%, בהתאמה. השיעור הגבוה ביותר המוכן לעבוד בעבודות בלתי מקצועיות נמצא בקרב העולים – 70% לעומת 53% בקרב היהודים הוותיקים ו-65% בקרב מקבלי גמלה ערבים.

מקבלי גמלה שלמדו בעבר בקורס מקצועי מוכנים לעבוד בעבודות בלתי מקצועיות או בשירותים פחות ממי שלא למדו בקורסים (52% לעומת 67%). עם זאת, עדיין כמחצית מאלו שלמדו בקורס מקצועי מוכנים לעבוד בעבודות בלתי מקצועיות.

ו. קשיים בחיפוש עבודה

המרואיינים שדיווחו על חיפוש עבודה בתקופת הריאיון נשאלו מה מקשה עליהם במציאת עבודה (השאלה נשאלה כשאלה פתוחה, והמרואיין היה רשאי לציין עד 3 קשיים).

ניתן לסווג את התשובות לארבעה סוגי קשיים:

- א. קשיים הנובעים מאי התאמה של מחפש העבודה לדרישות השוק;
- ב. קשיים הנובעים מהעדר מיומנויות של חיפוש עבודה;
- ג. קשיים הנובעים ממצב שוק העבודה, כולל התנהגות המעסיקים;
- ד. קשיים הנובעים מטיפול בלתי מספק (לדעת המרואיינים) של המערכת, וליתר דיוק, שירות התעסוקה.

רובם המכריע של המרואיינים תולים את קשייהם במצב שוק התעסוקה: העדר משרות לאנשים בעלי כישורים וניסיון כשלהם במשק בכלל או באזור מגוריהם (32%) ו/או מעסיקים שמפלים לרעה מבוגרים ואמהות לילדים קטנים (17%). חלק ניכר התלונן על טיב הצעות העבודה המוצעות בשירות התעסוקה – פחות מבחינת רמת השכר (6%) ויותר בשל אי התאמתן מבחינת שעות העבודה, מרחק מקום העבודה מהבית, וקושי העבודה – עבודה פיזית (28%). 14% ציינו את מספרן המוגבל של הצעות. שיעורים נמוכים בהרבה הסבירו את קשייהם בהעדר משאבים אישיים בתחום ההשכלה והמקצוע או בהעדר מיומנויות בחיפוש עבודה. כך, רק 13% ציינו העדר ניסיון מקצועי, 10% הזכירו חוסר השכלה כללית, 10% כישורים מקצועיים ספציפיים, כגון הכרת המחשב, ו-7% ליקויי בריאות. 4% בלבד דיווחו שאינם יודעים כיצד לחפש עבודה, ו-5% הודו שכל התהליך של חיפוש עבודה מעייף וקשה מדי מבחינתם.

הקשיים הבולטים שצינו תת קבוצות שונות בקרב מקבלי הבטחת הכנסה המחפשים עבודה הם כדלקמן:

* נשים בכלל, ומקבלות הגמלה בעילה של אם בפרט: הצעות עבודה בלתי מתאימות מבחינת שעות העבודה, המרחק מהבית, אופי העבודה (עבודה פיזית קשה);

- * גברים, ותיקים וערבים: העדר במקומות עבודה ההולמים את כישוריהם וניסיונם באזור מגוריהם או בכלל;
- * עולים: העדר כישורים ספציפיים (כולל העדר שליטה מספקת בעברית), העדר די הצעות עבודה או הצעות בלתי מתאימות מבחינת אופי ותנאי העבודה;
- * ערבים: נוסף על חוסר במקומות עבודה באזור מגוריהם (ראו לעיל), העדר השכלה כללית;
- * בני 18-35: העדר ניסיון מקצועי והצעות עבודה בלתי מתאימות;
- * בני 36-45: העדר במקומות עבודה ההולמים את כישוריהם וניסיונם והיצע בלתי מספיק של הצעות עבודה בשירות התעסוקה;
- * בני 46+: העדר כישורים ספציפיים, בעיות בריאות ואפליה של מעסיקים וגורמי הכשרה והשמה;
- * בעלי 0-7 שנות לימוד: חוסר השכלה כללית, חוסר ניסיון מקצועי, חוסר ידע ואנרגיה לחיפוש עבודה, חוסר במקומות עבודה והיצע משרות בלתי מספיק בשירות התעסוקה;
- * בעלי 8-11 שנות לימוד: השכלה כללית בלתי מספקת וחוסר ניסיון מקצועי;
- * בעלי 13+ שנות לימוד: חוסר בכישורים ספציפיים, היצע בלתי מספיק של הצעות עבודה ואפליה (כנראה בגלל היותם מבוגרים ו/או עולים, לא על רקע רמת ההשכלה);
- * חסרי מקצוע: חוסר השכלה כללית וחוסר מקצוע וכן חוסר ידע ואנרגיה לחיפוש עבודה;
- * בעלי מקצועות שירות ופקידות (בעיקר נשים): אפליה והצעות עבודה בלתי מתאימות מבחינת תנאי העבודה;
- * עובדים מקצועיים: העדר במקומות עבודה ההולמים את כישוריהם וניסיונם;
- * מקבלי הגמלה בעילה של חוסר תעסוקה או שכר נמוך: חוסר ניסיון מקצועי, חוסר במקומות עבודה מתאימים והיצע משרות בלתי מספק על-ידי לשכת העבודה;
- * בני"לים: בעיות בריאות ואפליה (אולי על רקע מצב הבריאות);
- * חסרי ניסיון תעסוקה בכלל או בחמש השנים האחרונות: העדר ניסיון מקצועי והצעות עבודה בלתי מתאימות.

ז. סיבות לאי-חיפוש עבודה

הסיבה העיקרית לאי-חיפוש עבודה שסיפקו מקבלי גמלה בלתי מועסקים או מועסקים בעבודה חלקית היתה מצב בריאות לקוי (46%). סיבה בולטת נוספת היתה טיפול בילד או בן משפחה חולה (22%). רק 10% ציינו שאינם מחפשים משום ששירות התעסוקה קבע שהם אינם מסוגלים לעבוד בכלל או בהיקף גדול יותר. 11% דיווחו שהם חיפשו במשך זמן רב והתייאשו, או שהם יודעים שאין בשוק העבודה משרות מתאימות לכישוריהם. כצפוי, מי שנטה יותר לציין סיבות בריאות לאי-חיפוש עבודה היו אנשים מבוגרים יותר: 65% מבני 46 + ציינו סיבה זו. 15% נוספים בקבוצת גיל זו ציינו כי אינם חייבים לחפש עבודה בהתאם לקביעת שירות התעסוקה. נשים בכלל ואמהות חד-הוריות בפרט נטו לציין את הטיפול בילד או באדם חולה כסיבה לאי-חיפוש עבודה.

7. משאבים וחסמים בהשתלבות בתעסוקה

מחקרים שבדקו את המעבר של מקבלי תמיכות סעד בארה"ב מרווחה לתעסוקה מדגישים את קיומם של חסמים שונים באוכלוסייה זו המקשים הן על כניסתה לעבודה והן על התמדתה בה. החסמים הפוטנציאליים הם:

1. חסמים של הון אנושי – השכלה נמוכה, חוסר הכשרה מקצועית והעדר ניסיון בעבודה. מחצית ממקבלי הסעד בארה"ב חסרים תעודה של סיום בית-ספר תיכון, ו-10%-30% סיימו בית ספר יסודי בלבד. למעטים ניסיון בעבודה מהשנים האחרונות (Olson & Pavetti, 1996). מחקרים שונים מראים כי ככל שאדם נמצא מחוץ לשוק העבודה זמן ממושך יותר, יקשה עליו למצוא עבודה. יכולות להיות לכך כמה סיבות: א. מעסיקים מסתייגים מאנשים שלא עבדו זמן רב; ב. התיישנות כישורים מקצועיים, "ניוון" של מיומנויות למציאת עבודה ו/או התייאשות נוכח קשיים בתהליך חיפוש העבודה (Trickey, 1998; Layard, 1999).
2. ליקויי בריאות גופנית ונכויות – 17%-19% מדווחים על בעיה המגבילה את יכולתם לעבוד ו-7% מדווחים על ריתוק למיטה בשל מחלה במשך 30 יום בשנה האחרונה (Loprest & Acs, 1996).
3. ליקויי בריאות נפשית – בקרב הורים מקבלי סעד (TANF – Temporary Assistance for Needy Families) שיעור הסובלים מליקויים נפשיים עומד על 25%-35% (Sweeney, 2000) במחקרים אחרים נמצא כי השכיחות של חרדה ודיכאון גבוהה יותר בקרב נשים ממעמד סוציו-כלכלי נמוך. שיעורי דיכאון שנמצאו במדגמים שונים נעים בין 29%-48% (Belle, 1990). שכיחות התופעות הללו בקרב גברים נמוכה יותר. חלק מהחוקרים טוענים ששיעור בעלי המוגבלויות הנפשיות בקרב מקבלי הסעד עולה על שיעור המוגבלים מבחינה גופנית.
4. התמכרות לסמים ואלכוהול – בארה"ב שיעור המתמכרים בקרב מקבלי סעד גבוה פי שניים מאשר בכלל האוכלוסייה והוא מגיע לכ-15%.
5. חסמים הנובעים ממאפיינים דמוגרפיים כגון גיל, מצב משפחתי, מספר ילדים קטנים – אנשים עלולים לסבול מיותר מחסם אחד, וצירופים מסוימים של חסמים מסוגים שונים עלולים ליצור קשיים משמעותיים במיוחד (Barusch et al., 1999). במחקר מעקב על 665 נשים חד הוריות מקבלות סעד במישגן בארה"ב, מצאו Danziger, Kalil & Anderson (2000) שיעורי תעסוקה נמוכים בקרב נשים שסבלו מחסמי הון אנושי בלבד או בצירוף בעיות אחרות, לעומת נשים שלא סבלו מחסמים אלה. שילוב של ליקויי בריאות גופנית ובעיות נפשיות מקשה במיוחד על השתלבות בתעסוקה (ראו גם Barusch et al., 1999).

מחקר שערך ה-Urban Institute בווישינגטון והמצוטט אצל Sweeney (2000) קובע: "המנבא החזק ביותר של אי השתתפות בתעסוקה הוא ריבוי חסמים". החסמים שנבדקו במחקר זה היו השכלה ברמה נמוכה מסוים בית-ספר תיכון, חוסר ניסיון בתעסוקה או ניסיון מלפני יותר משלוש שנים, הימצאות ילד מתחת לגיל שנה בבית, בריאות נפשית לקויה או מגבלות בריאות וחוסר שליטה באנגלית. ממצאי המחקר הראו של-17% ממקבלי TANF שנשארו במערכת היו לפחות שלושה חסמים לעומת 7% מאלה שעזבו את מערכת הסעד.

בספרות המקצועית על מקבלי הסעד בולט יותר הדיון בחסמים שלהם בפני השתלבות בתעסוקה, אולם מן הראוי לבחון גם את משאביהם. על מאפיינים מסוימים ניתן להסתכל כמשאבים כאשר הם קיימים וכחסמים כשהם חסרים. לדוגמה, השכלה נמוכה תהווה חסם ואילו השכלה גבוהה תהווה משאב בכניסה לשוק העבודה. לעומת זאת, מגבלות בריאות הן חסם ואילו מצב בריאות תקין בדרך כלל אינו נתפס כמשאב אלא נתפס כמובן מאליו.

פרק זה מתמקד יותר בחסמים כיוון שהמטרה היתה ללמוד מה הם הקשיים של מקבלי הבטחת הכנסה בכניסה לשוק העבודה כדי להגדיר את סוגי הסיוע שיכולים לעזור להם בכך. **הפרק כולו עוסק בתת אוכלוסייה של מקבלי הגמלה והיא הבלתי מועסקים.** נעשה בו ניסיון לזהות חסמים הן אובייקטיבית – על בסיס מאפיינים שונים של המרוואיינים הבלתי מועסקים, והן סובייקטיבית – באמצעות תפיסתם של המרוואיינים את החסמים, כפי שהם מתבטאים בתשובה לשאלה מדוע הם אינם מועסקים. לאור החסמים, נבדקו גם צורכי העזרה של הנחקרים בהשתלבות בעבודה ומשאלותיהם/העדפותיהם מבחינת תנאי העסקה.

א. חסמים ומשאבים

החסמים שנבדקו הם:

1. חסמי הון אנושי – השכלה נמוכה (פחות מ-12 שנות לימוד), חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה.
2. קיום מגבלת בריאות פיזית.
3. רווחה פסיכולוגית - נמדדה באמצעות גרסה מקוצרת של 12 פריטים של GHQ – General Health Questionnaire (ראו נספח ד').
4. קשיים מבחינת הרגלי עבודה.
5. מאפיינים דמוגרפיים – מספר ילדים קטנים (מתחת לגיל 7) לגבי אמהות, וגיל מבוגר (מעל 45). למעשה, המשתנים הדמוגרפיים גיל ומין בצירוף מצב משפחתי ומוצא שימשו כמשתנים בלתי תלויים בניתוח החסמים אף שחלקם יכולים להוות חסמים בעצמם, לאור העובדה שבשוק העבודה קיימת אפליה לרעה בגין גיל מבוגר, וקבוצות מוצא מסוימות מרגישות, בצדק או שלא בצדק, שהן מופלות לרעה בידי מעסיקים בגין מוצאן. הסיבה לכך היא הרצון לאתר את הקשיים של קבוצות הניתנות לזיהוי בקלות על בסיס משתנים אלה.

חסמי הון אנושי

השכלה

24% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים הם בעלי 0-7 שנות לימוד ו-32% נוספים הם בעלי 8-11 שנות לימוד. בניגוד לכך, 44% הם בעלי 12 שנות לימוד או יותר. השכלה נמוכה מהווה מחסום משום שהיא מגבילה את אפשרויות הכניסה למשרות הטובות יותר וגם למסלולים רבים של הכשרה מקצועית.

יש לציין שבנוגע לעולים החדשים נעשתה התאמה בהתחשב במבנה מערכת החינוך בארץ המוצא. 80% מהעולים למדו בחבר העמים. מערכת החינוך שם בנויה כך שאת בית-ספר התיכון מסיימים לאחר 11 שנות לימוד. אנשים שסיימו בית-ספר על יסודי מלא ועמדו בבחינות הבגרות יכולים להתקבל לאוניברסיטה. במובן זה 11 שנות לימוד של העולים מחבר העמים זהות ל-12 שנות לימוד של אנשים שלמדו בארץ. לאור זאת, בעלי 11 שנות לימוד שעלו מחבר העמים סווגו כבעלי 12 שנות לימוד. הנתונים שיוצגו בהמשך הפרק מבוססים על התיקון שנעשה לגבי רמת ההשכלה של העולים.

מקצוע

כמעט מחצית (47%) ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים דיווחו שאין להם מקצוע. יש לזכור שהעדר מקצוע אינו זהה לחוסר או מיעוט השכלה: 22% מהמרואיינים שלמדו 12 שנים או יותר דיווחו שאין להם מקצוע. עם זאת, השכלה בסיסית רחבה יותר מקלה על לימוד מקצוע.

ניסיון בתעסוקה

בריאיון התקבל מידע על היסטוריית התעסוקה של התובעים ובנות זוגם ולפיו הוגדרו שלוש רמות של ניסיון בתעסוקה. רמות אלה מהוות סולם המשלב את עוצמת ומועד הניסיון בתעסוקה, והוא נע מחוסר ניסיון או ניסיון לא רציף, דרך ניסיון רציף לפני זמן רב וכלה בניסיון רציף לאחרונה, כדלקמן:

1. לא עבד אף פעם או רק בעבודות מזדמנות;
2. עבד בעבודות קבועות, אך לא בחמש השנים האחרונות;
3. עבד בעבודות קבועות בחמש השנים האחרונות.

35% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים לא עבדו מעולם תמורת שכר, או עבדו רק בעבודות מזדמנות שנמשכו פחות משלושה חודשים ברציפות (בעיקר עבודות ניקיון); 30% הועסקו בעבודות קבועות אבל לא בחמש השנים האחרונות; 35% עבדו בעבודות קבועות בפרק זמן זה. ניתן לראות את הקבוצה האחרונה כבעלת ניסיון בתעסוקה משמעותי יותר מן השתיים האחרות.

מגבלת בריאות (גופנית או נפשית)

48% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים דיווחו שהם סובלים מבעיית בריאות או מוגבלות באופן שפוגע בתפקוד היומיומי שלהם – 36% סובלים מבעיה אחת ו- 12% סובלים מ-2-3 בעיות.

הבעיה השכיחה ביותר בקרב הבלתי מועסקים שדיווחו על בעיית בריאות היא מחלה כרונית, כגון מחלת לב קשה, או בעיות גב קשות – 48%. השכיחות של בעיות בריאות או מוגבלויות אחרות נמוכה יותר.

16% דיווחו על בעיות בגפיים ו-14% על מחלות כרוניות המאופיינות בהתקפים פתאומיים, כגון אסטמה. היתר דיווחו על מחלות נפש והפרעות נפשיות (9%), מחלות המחייבות טיפול רפואי, לא רק תרופתי, קבוע, כגון דיאליזה (8%) ועל עיוורון או חירשות (4%).

כפי שניתן לצפות, שיעור הסובלים מבעיות בריאות או בעלי מוגבלות הוא הגבוה ביותר בקרב מקבלי גמלה בעילת בלתי ניתנים להשמה (77%) ובעילת גיל מבוגר (57%). אולם גם בקרב דורשי עבודה 43% דיווח על מוגבלות בריאות.

בדקנו את שיעור התעסוקה בקרב כל אחת משלוש קבוצות המוגבלויות האחרונות בהשוואה לאחרות באוכלוסיית המחקר. אחוז המועסקים בקרב הסובלים ממוגבלות נפש והפרעות נפשיות, מחלות המחייבות טיפול רפואי קבוע ומעיוורון וחירשות נופל בהרבה מאחוז המועסקים בקרב בעלי מוגבלות הבריאות האחרות (4%-5% לעומת 12%-22%). ייתכן ששלוש המוגבלויות הללו מהוות חסמים חמורים יותר בפני השתלבות בתעסוקה.

רווחה פסיכולוגית

רווחה פסיכולוגית נמדדה באמצעות שאלון ה-GHQ (General Health Questionnaire), המהווה גם מכשיר סינון באוכלוסייה הכללית לבעלי נטייה לבעיות נפשיות (בגרסתו בת 12 הפריטים) (Goldberg, 1977; Macdowell & Newell, 1987; Pevalin, 2000; Berwick et. al., 1987; Reijneveld & Schene, 1998). שאלון זה בודק את תדירותן של תחושות שליליות כגון הרגשת דיכאון, לחץ, חוסר ערך עצמי, ושל תחושות חיוביות כגון יעילות ותרומה, הנאה מפעילויות יומיומיות ויכולת התמודדות עם בעיות. הוא מתמקד בהפסקת התפקוד הנורמלי ולא במחלות נפש או מצוקות המאפיינות את האדם לאורך חייו. נחקרים הוגדרו כבעלי רווחה פסיכולוגית נמוכה אם הם דיווחו לפחות על ארבעה מתוך 12 מצבים שליליים שחוו בתדירות גבוהה יחסית ("כל הזמן" או "לעיתים קרובות") בשבועות האחרונים. 74% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים הוערכו על-פי מכשיר זה כבעלי רווחה פסיכולוגית נמוכה.

קשיים מבחינת הרגלי עבודה (או העדר הרגלי עבודה)

העדר הרגלי עבודה עלול להקשות על התמדה בעבודה יותר מאשר על עצם הקליטה בה. במסגרת המחקר נבדקו תשעה נבדקו סוגים של הרגלי עבודה. הם מוצגים להלן לפי שכיחות הקושי שלהם בקרב מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים:

- קושי לעבוד בעבודה בלתי מעניינת – 54% ;
- קושי להגיע בזמן לעבודה – 32% ;
- קושי להגיע בכל יום לעבודה – 30% ;
- קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן – 16% ;
- קושי לעבוד כמה שעות ברציפות – 15% ;
- קושי לקבל ולמלא הוראות – 14% ;
- קושי לגמור את העבודה שהוטלה עליהם – 10% ;
- קושי לעבוד בצוות – 7% ;
- קושי להיות אחראים על הציוד שבו הם משתמשים – 7%.

אפשר לשער שככל שמספר הקשיים מבחינת הרגלי עבודה רב יותר, הכניסה לעבודה וההתמדה בה והיו קשות יותר. ל-27% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים אין כל קשיים מבחינת הרגלי עבודה; ל-28% יש קושי אחד; ל-18% יש שני קשיים; ל-15% יש 3-4 קשיים, ול-11% יש 5 קשיים או יותר.

יש מידה מסוימת של קשר בין רווחה פסיכולוגית לבין קשיים בהרגלי התנהגות – $r = -.21$, כלומר ככל שהרווחה הפסיכולוגית נמוכה יותר כך גדל מספר הקשיים בהרגלי העבודה.

מאפיינים דמוגרפיים – הימצאות ילדים קטנים (בני פחות מ-7) או ילדים מוגבלים במשפחה

גורם זה עלול להשפיע בייחוד על האמהות בכך שהן מוגבלות ביכולתן לקבל עליהן מחויבות של עבודה, בייחוד בהיקף של משרה מלאה, וגם על הכדאיות הכלכלית שבעבודתן, בהתחשב בזמינות ההסדרים וההוצאות הקשורות בטיפול בילדים מחד ובגובה הגמלה להבטחת הכנסה מאידך. ל-41% מהנשים הבלתי מועסקות יש ילדים מתחת לגיל 7, מתוכן ל-64% יש ילד אחד בגיל זה, ל-21% יש שני ילדים, ול-15% יש שלושה ילדים או יותר מתחת לגיל 7. ראוי להזכיר שאמהות לילדים מתחת לגיל 7 פטורות כיום ממבחן תעסוקה.

חסם אחר הקשור בילדים הוא הימצאות ילדים בעלי מוגבלויות בבית. מנתוני מחקר על ילדים בעלי צרכים מיוחדים (נאון, מורגנשטיין, שימעל וריבליס, 2000) עולה שהורים (לא רק אמהות) לילדים בעלי מוגבלויות, גם מעל גיל 7, מתקשים להשתלב בתעסוקה ולהחזיק במשרה לאורך זמן

בשל היעדרויות רבות לצורך מתן טיפול לילדיהם, וכן משום שהלימודים במסגרות של חינוך מיוחד, בהן משולבים מרבית הילדים הללו, מסתיימים בשעות הצהריים.

ל-6.7% מהנשים במחקר הנוכחי יש ילדים הלומדים במסגרות של החינוך המיוחד. 85% מהן אינן מועסקות, אולם הסיבה העיקרית לכך שאינן מועסקות, לדבריהן, היא מצב הבריאות שלהן עצמן (47%), בעוד שהצורך לטפל בילד חולה או ההעדפה הערכית לטפל בילד הן בעלות משקל נמוך יותר (23% ו-17%, בהתאמה, ביחד 40%).

בקרב האבות לילדים בעלי מוגבלות המצב שונה. ל-7.8% מהגברים מקבלי הגמלה יש ילדים בעלי מוגבלות, אולם אחוז המועסקים ביניהם עולה על זה שבקרב גברים שאינם הורים לילדים בעלי מוגבלות (37% לעומת 23%) באוכלוסיית המחקר.

מספר החסמים וצירופי חסמים

הוגדרו שבעה חסמים פוטנציאליים להשתלבות בתעסוקה: השכלה נמוכה, חוסר מקצוע, העדר ניסיון בתעסוקה, מגבלות בריאות, נטייה לבעיות נפשיות, חוסר הרגלי עבודה והימצאות ילדים קטנים בבית (האחרון רק לגבי נשים). אנו מודעים לכך שהבעיות הנפשיות עלולות להתפתח בעקבות המצב של אי תעסוקה ותלות בגמלה ולא רק לגרום למצב הזה. אצל 39% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים זוהו לפחות ארבעה חסמים מתוך שבעה פוטנציאליים. לעומת זאת, ל-19% אין כל חסמים או רק חסם אחד. צירופי החסמים השכיחים ביותר בקרב מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים הם: השכלה נמוכה ונטייה לבעיות נפשיות (44%), מגבלות בריאות ונטייה לבעיות נפשיות (38%), בעיות בריאות והשכלה נמוכה (32%), חוסר מקצוע וחוסר ניסיון בתעסוקה (26%).

ב. חסמים אופייניים של תת קבוצות (לוחות מס' 1-5 בנספח ה')

קבוצות גיל

מחסומי התעסוקה הבולטים יותר בקרב בני 18-35 יחסית לשתי קבוצות הגיל האחרות הם: העדר מקצוע (55%) והעדר ניסיון בתעסוקה (42%), בנפרד ובמשולב. עם זאת, הם פחות סובלים ממגבלות בריאות (ל-26% יש מגבלות, לעומת יותר מ-50% מהגילאים האחרים) ומהשכלה נמוכה (49%, בהשוואה ל-66% מבני 36-45, הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד).

מחסומי התעסוקה הבולטים של בני 46+ הם מגבלות בריאות (65%) והשכלה נמוכה (56%). אחוז גבוה מהם (44%) סובלים מצירוף של שני החסמים הללו, ולכך יש להוסיף את החסם של גיל מבוגר המשותף לכל הקבוצה הזו.

בני 36-45 נמצאים בתווך בין שתי קבוצות הגיל האחרות מבחינת שיעור הסובלים ממחסומי בריאות, מקצוע וניסיון בתעסוקה, אך הם סובלים יותר מהשכלה נמוכה.

שיעור ניכר בכל הגילאים סובלים מצירוף של השכלה נמוכה ורווחה פסיכולוגית נמוכה אך הוא גבוה במיוחד בקבוצת גיל זו. שיעור המתקשים בהרגלי עבודה אינו שונה באופן ניכר בין קבוצות הגיל. מעניין לציין שדווקא קבוצת הגיל האמצעית סובלת ממספר חסמים רב יותר – ל-45% מתוכה ארבעה חסמים ויותר, לעומת 37%-38% בגילאים האחרים.

מין

לנשים יש מחסומים רבים יותר בהשתלבות בתעסוקה, בעיקר בגלל הילדים הקטנים שהוא חסם הייחודי להן. חסמי התעסוקה הבולטים של נשים הם העדר מקצוע (53%) וחוסר ניסיון בתעסוקה (44%), ואצל שליש מהן יש צירוף של השניים.

מחסומי התעסוקה הבולטים בקרב גברים הם בעיות בריאות (55%) והשכלה נמוכה (ל-62% פחות מ-12 שנות לימוד), ובקרב ל-40% מהמקרים הם קיימים במשולב, לעתים גם בתוספת רווחה פסיכולוגית נמוכה. צירוף חסמים שכיח אצל שני המינים, אך בעיקר אצל הגברים, הוא מגבלות בריאות ורווחה פסיכולוגית נמוכה. אין הבדלים של ממש בין גברים לנשים בשיעור המתקשים בהרגלי עבודה.

קבוצות אוכלוסייה

לערבים הבלתי מועסקים יש הרבה יותר מחסומי תעסוקה לעומת קבוצות האוכלוסייה האחרות: ל-55% מהם יש ארבעה חסמים או יותר, בהשוואה ל-37% מהישראלים הוותיקים ו-26% מהעולים. חסמי התעסוקה הבולטים אצלם הם העדר מקצוע (68%), השכלה נמוכה (81% הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד) וחוסר ניסיון בתעסוקה (43%), הקיימים בדרך כלל ביחד. יש להם גם יותר קשיים מבחינת הרגלי עבודה, בייחוד מבחינת הגעה לעבודה באופן סדיר ובזמן, אולי בשל קשיי התחבורה מהיישובים שבהם הם מתגוררים למקומות התעסוקה.

חסמי התעסוקה הבולטים בקרב ישראלים ותיקים הם השכלה נמוכה (56% הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד), בחלק גדול מהמקרים בצירוף רווחה פסיכולוגית נמוכה. הם אינם בולטים מבחינת מספר הקשיים בהרגלי עבודה, אך בולטים מבחינת שיעור המתקשים לעבוד בעבודה שאינה מעניינת (62%). באופן כללי, לקבוצה זו יש חסמי תעסוקה יותר מלעולים החדשים אך פחות מלערבים.

לעולים החדשים יש חסמי תעסוקה המעטים ביותר: ל-40% בקירוב אין שום מחסום מתוך השבעה שנבדקו. הצירוף הבולט אצלם, יחסית לצירופים אחרים, הוא של מגבלות בריאות ורווחה פסיכולוגית נמוכה, ולעומת לשתי הקבוצות האחרות יש להוסיף את החסם של גיל מבוגר (46% מהם הם בני 46 ומעלה).

מצב משפחתי

מספר החסמים הגדול ביותר נמצא אצל הנשואים עם ילדים (ל-49% מהם יש לפחות ארבעה חסמים) והיחידים עם ילדים (ל-46% מהם יש לפחות ארבעה חסמים), ואילו המספר הקטן ביותר נמצא אצל נשואים ללא ילדים (רק ל-20% יש 4 חסמים ומעלה) (ראו לוח 7 בנספח). למעשה, כמעט כל חסמי התעסוקה (חוץ ממגבלות בריאות) שכיחים יותר בקרב הפרטים הנשואים עם ילדים: השכלה נמוכה (ל-70% אין 12 שנות לימוד), העדר מקצוע (ל-58% אין מקצוע), חוסר ניסיון בתעסוקה (41% לא עבדו מעולם או רק בעבודות מזדמנות), קושי מבחינת הרגלי עבודה (בייחוד במה שקשור להגעה בזמן ובאופן סדיר לעבודה, אך גם בקבלת הוראות). מבחינת צירופים בין חסמים, הצירופים הנפוצים בקרב קבוצה זו הם השכלה נמוכה עם רווחה פסיכולוגית נמוכה (57%) והשכלה נמוכה בצירוף חוסר מקצוע וחוסר ניסיון בתעסוקה (30%).

חסמי התעסוקה העיקריים של יחידים עם ילדים (כלומר אמהות חד הוריות) קשורים בילדים הקטנים (לכך קשור גם הקושי שלהן להגיע בזמן לעבודה), אם כי מחציתן סובלות גם מהשכלה נמוכה ו/או חוסר מקצוע, ולשליש מהן אין ניסיון בתעסוקה.

חסמי התעסוקה העיקריים בקרב יחידים הם: בעיות בריאות ושילוב בין מגבלות בריאות ורווחה פסיכולוגית נמוכה, וכן שילוב בין רווחה פסיכולוגית נמוכה להשכלה נמוכה.

חסמי התעסוקה העיקריים בקרב נשואים ללא ילדים הם: בעיות בריאות (63%) ושילוב בין בעיות בריאות לגיל מבוגר, בחלק מהמקרים גם בתוספת השכלה נמוכה.

עילת הזכאות לגמלה

מקבלי גמלה בעילה של בלתי ניתנים להשמה סובלים ממספר החסמים הרב ביותר – 54% מהם סובלים מארבעה חסמים או יותר, לעומת 33% מן המקבלים בעילה של חוסר תעסוקה ו-43% מן המקבלות בעילה של אם (ראו לוח מס' 7 בנספח). החסם העיקרי של הבני"לים הוא מגבלות בריאות (77%) והשכלה נמוכה (59%) והצירוף של השניים (49%). אולם שליש מהם עבדו בחמש השנים האחרונות, כך שהעדר ניסיון בעבודה אינו מאפיין אותם במיוחד.

מקבלות גמלה בעילה של אם מאופיינות בהשכלה נמוכה במידה דומה לבני"לים (ל-54% מהן פחות מ-12 שנות לימוד) ובחוסר מקצוע וחוסר ניסיון בתעסוקה יותר מהם (60%-ו-49%, בהתאמה), אולם הן סובלות פחות ממגבלות בריאות (27%). לשתי הקבוצות הללו מספר קשיים דומה בהרגלי תעסוקה, אולם הבני"לים הם היחידים בקרב כלל מקבלי הגמלה ששיעור ניכר מהם דיווחו על קושי לעבוד בצוות.

מקבלי גמלה בעילה של חוסר תעסוקה דומים לבני"לים מבחינת שיעור מיעוטי ההשכלה וחסירי המקצוע בקרבם (אך לא מבחינת שיעור המוגבלים בבריאותם). אולם לכ-60% מהם ניסיון בתעסוקה של השנים האחרונות, וכנראה משום כך גם מעט קשיים בהרגלי עבודה. ככלל, מקבלי גמלה בעילה של חוסר תעסוקה מאופיינים במספר חסמים קטן יותר.

ג. כיצד מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים תופסים את החסמים להשתלבותם בתעסוקה?

מקבלי הגמלה שלא היו מועסקים בעת הריאיון התבקשו לציין את הסיבה העיקרית (סיבה אחת בלבד) לאי-תעסוקתם. ניתן לראות בתשובותיהם אינדיקציה לאופן תפיסתם את המחסומים להשתלבותם בתעסוקה.

46% ציינו סיבת בריאות (ראו לוח מס' 22). סיבה זו הזכירו בייחוד מבוגרים (68% מבני 46+ לעומת 44% מבני 36-45 ו-24% מבני 18-35), גברים יותר מנשים (56% לעומת 40%, בהתאמה). הסיבה העיקרית השנייה (18%) היא אי-הצלחה במציאת עבודה בכלל או עבודה שתענה על דרישות המרואיין, למשל מבחינת כישוריו.

12% (21% מהנשים ו-1% מהגברים) נימקו את אי-יציאתם לעבודה בהעדר סידור לילדים, ו-9% (13% מהנשים) בהעדפתם לגדל בעצמם את ילדיהם. נוסף על לכך, 3% מטפלים בבן משפחה חולה. החסם הנתפס של העדר סידור לילדים מאפיין בעיקר את האמהות החד-הוריות (30%). רק 4% דיווחו שאינם מועסקים בשל העדר כישורים מקצועיים, כולל אי ידיעת עברית וחוסר ניסיון בתעסוקה. כ-2% (גברים בלבד, כמעט כולם ישראלים ותיקים) נמקו את אי-יציאתם לעבודה בשימוש בסמים או באלכוהול או בהשתתפות בתוכנית גמילה. 6% ציינו סיבות שונות אחרות כגון המתנה לתחילת קורס מקצועי או תוכנית שיקום, התנגדות הבעל או גיל מבוגר.

יש הלימה מסוימת בין "האבחון האובייקטיבי" שלנו לבין התפיסה הסובייקטיבית של המרואיינים לגבי החסמים, אם כי היא מוגבלת בשל העובדה שבניתוח האובייקטיבי ניתן לזהות כמה חסמים אצל אותו אדם, ואילו בתפיסה הסובייקטיבית הייתה אפשרות לציון החסם העיקרי בלבד.

כפי שצוין לעיל, החסם העיקרי בעיני המרוויינים הוא בעיות בריאות – 46%. ב"אבחון האובייקטיבי" נמצאו 48% כבעלי בעיות בריאות שמקשות על התפקוד היומיומי, בהם 9% הסובלים ממחלות נפש או הפרעות נפשיות. בדיווח הסובייקטיבי רק כ-3% דיווחו כי סיבות נפשיות מונעות אותם מלעבוד. אפשר להניח שמי שדיווחו ביוזמתם אובחנו ומצבם קשה יותר ממי שלא ציינו את המצב הנפשי כסיבה לאי-תעסוקה. ההבדל בין השכיחות ה"אובייקטיבית" של מחלות נפש לבין הדיווח הסובייקטיבי על סיבות נפשיות כחסם ליציאה לעבודה מוסבר גם בעובדה שב-97 מקרים שלא היה אפשר לראיין את שני בני הזוג התקבל המידע האובייקטיבי על שניהם מבן הזוג שרואיין, אולם המידע הסובייקטיבי חסר, ולכן ישנו דיווח מלא יותר על המשתנה האובייקטיבי.

כפי שצוין, ל-41% מהנשים הבלתי מועסקות יש לפחות ילד אחד מתחת לגיל 7 ("חסם אובייקטיבי"). אולם שיעור הנשים שצינו את עניין הילדים הקטנים כסיבה עיקרית לאי יציאתן לעבודה נמוך יותר ומגיע ל-34%. למעשה נכללות בו שתי סיבות: האחת - העדר סידור לילדים (21%), והאחרת – העדפה לטיפול עצמי בילדים או התפיסה הערכית שאמהות צריכות לגדל את ילדיהן בעצמן (13%). מיקדנו את הבדיקה בסוגיית חסם הילדים בקבוצת האמהות מתוך ציפייה ששיעור הנשים שיצינו את חוסר הסידור לילדים כסיבה עיקרית לאי-יציאתן לעבודה יהיה גבוה בקרב אמהות שלהן ילדים מתחת לגיל 7 יותר מאשר בקרב אמהות שילדיהן גדולים יותר, ובקרב אמהות שלהן יותר מילד אחד בגילאים צעירים מאשר בקרב אמהות שלהן רק ילד אחד באותם הגילאים. ההבדלים בשיעור האמהות שנימקו את אי-יציאתן לעבודה בהעדר סידור לילדים הם בניגוד לצפוי. התברר כי מבין האמהות שלהן ילד אחד מתחת לגיל 7, 31% ציינו העדר סידור לילדים כסיבה לאי-תעסוקה, מבין האמהות שלהן שני ילדים ויותר בגיל זה 21% ציינו סיבה זו. עם זאת, גם בקרב האמהות שילדיהן מעל גיל 7 17% ציינו סיבה זו. נראה כי בתפיסת האמהות הבלתי מועסקות, החסם של ילדים קטנים אינו מסתיים בגיל 7. למרות כל האמור לעיל, לא העדר סידור לילדים קטנים הוא החסם העיקרי לכניסת אמהות מקבלות הגמלה לתעסוקה אלא מצב בריאותן – 37%, ציינו זאת.

רק 3% מהמרוויינים דיווחו כי הסיבה העיקרית לאי תעסוקתם נעוצה בחוסר כישורים מקצועיים והעדר ניסיון בתעסוקה, וכאחוז אחד ציינו אי ידיעת עברית, שגם בה ניתן לראות משאב הון אנושי חסר. לעומת זאת, בניתוח ה"אובייקטיבי" חוסר משאבי הון אנושי (השכלה, מקצוע, ניסיון בתעסוקה) עלו כחסמים בולטים. ייתכן כי גורמים אלה חבויים גם בתוך הממצא הבא: 18% דיווחו כי הסיבה העיקרית לכך שאינם עובדים היא שאינם מצליחים למצוא עבודה. ניתן לשער שלפחות חלקית הדבר קשור למיעוט משאבי ההון האנושי שלהם. במקרים רבים חסמי הון אנושי נמצאו בצירוף עם בעיות בריאות, וכאשר ניתנה אפשרות לציון סיבה אחת לאי-יציאה לעבודה, סיבות הבריאות בלטו הרבה יותר מחסמי ההון האנושי. מי שתופסים עצמם כאינם מסוגלים לעבוד כלל בשל מצב בריאותם לא יראו את השכלתם הנמוכה וחוסר המקצוע כרלוונטיים.

כהשלמה לדיון בחסמים המקשים על השתלבות בתעסוקה נציג גם את הפוטנציאל החיובי, כלומר את המשאבים לתעסוקה של תת קבוצות שונות בקרב מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים. המשאבים שהובאו בחשבון הם: השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה, מקצוע, ניסיון בתעסוקה בחמש השנים האחרונות והעדר מגבלות בריאות.

לוח מס' 21: הסיבות העיקריות שהמרוויינים ציינו לכך שאינם עובדים היום, לפי משתנים דמוגרפיים (אחוזים)

מאפיינים	סך הכל	בעיות בריאות פיזית או נפשית	קושי למצוא עבודה	טיפול בילד או בן משפחה חולה	העדפה לגדל את הילדים בעצמי	שימוש בסמים/אלכוהול או גמילה	אחר
סך הכל	100	46	22	15	9	2	6
גיל							
35-18	100	24	27	20	16	3	10
45-36	100	44	22	19	6	4	5
+46	100	68	15	5	3	*(1)	8
מין							
גברים	100	56	27	1	0	7	9
נשים	100	40	18	21	13	0	7
קבוצות אכלוסייה							
ערבים	100	49	20	15	10	0	6
יהודים וותיקים	100	40	26	16	6	6	7
עולים	100	49	17	12	11	(1)	11
מצב משפחתי							
יחיד	100	53	25	5	-	6	12
נשוי	100	67	18	2	-	(1)	12
יחיד+ילדים	100	30	19	30	15	0	6
נשוי+ילדים	100	44	20	16	14	(2)	4

* הסוגריים מציינים פחות מ-5 מקרים בתא.

בניתוח המשאבים לפי עילת הזכאות לגמלה מתברר כי דורשי עבודה מצוידים במשאבים הרבים ביותר :

- * ל-46% יש לפחות שלושה מתוך ארבעה המשאבים הנקובים.
- * ל-33% מהנשים הזכאיות לגמלת בעילה של אם יש לפחות שלושה בעילה של משאבים, שהבולטים בהם הם העדר מגבלות בריאות והשכלה.
- * גם למבוגרים פוטנציאל לתעסוקה – ל-37% מהם שלושה משאבים או יותר. הפוטנציאל שלהם נובע בעיקר מכך שיש להם השכלה, מקצוע וניסיון בתעסוקה.
- * לבלתי ניתנים להשמה משאבי השכלה ומקצוע שאינם נופלים מאלה של דורשי העבודה. אולם בסך הכל יש להם פחות משאבים עקב מצב בריאותם הלקוי וחוסר ניסיון בתעסוקה בשנים האחרונות.
- * בניתוח לפי מצב משפחתי מתברר כי לאמהות חד הוריות פוטנציאל תעסוקתי ניכר לתעסוקה – ל-41% מהן לפחות שלושה משאבים, שהבולטים בהם השכלה, מקצוע ומצב בריאות תקין.
- * למעשה, גם יותר משליש מן היחידים ומהנשואים ללא ילדים מצוידים בשלושה משאבים או יותר, כאשר אצל היחידים בולטים מצב הבריאות התקין וההשכלה בעוד שאצל הנשואים בולטים המקצוע והניסיון בתעסוקה.
- * לפוטנציאל התעסוקה של העולים הבלתי מועסקים מבחינת המשאבים שנמדדו גבוה למדי – ל-47% מהם לפחות שלושה משאבים. בקרב היהודים הוותיקים לשליש פוטנציאל דומה.

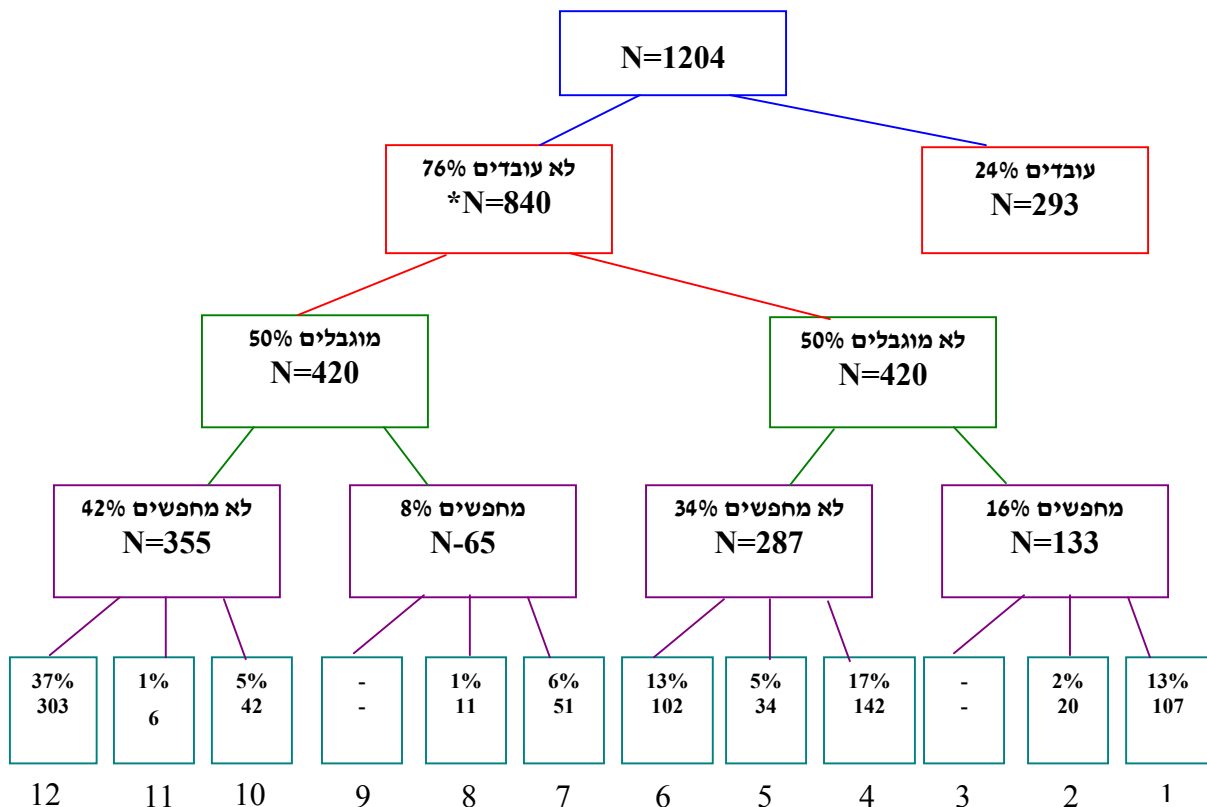
8. הנכונות להשתלב בתעסוקה

לאחר תיאור החסמים השונים המקשים על מקבלי הגמלה להשתלב בתעסוקה ולאחר תיאור המשאבים המקלים עליהם בכך, ננסה לאמוד את היקף המעוניינים הפוטנציאליים בתעסוקה, על בסיס שני קריטריונים:

1. חיפוש עבודה פעיל (מדד התנהגותי);
2. ציון צורך בעזרה כלשהי בתהליך הקליטה בתעסוקה (מדד מילולי).

כפי שניתן לראות בתרשים, 24% ממקבלי הגמלה הבלתי מועסקים מחפשים עבודה באופן פעיל, בהם 6% הסובלים מבעיית בריאות או מוגבלות. 22% נוספים אמנם אינם מחפשים עבודה באופן פעיל אך דיווחו על צורך כלשהו בעזרה כדי להיקלט בתעסוקה, בהם 5% הסובלים ממוגבלות. ניתן לשער שעם קבלת עזרה מתאימה הם היו מוכנים להשתלב בעבודה. מכאן ש-46% ממקבלי הבטחת הכנסה שאינם מועסקים מראים מידה כלשהי של נכונות להיכנס למעגל העבודה.

תרשים מס' 3: תעסוקה ונכונות להשתלב בתעסוקה

ביקשנו לבדוק כיצד משפיעים מאפיינים דמוגרפיים בולטים, משאבים או חסמים של הון אנושי ותחושת סטיגמה מקבלת הגמלה על מידת הנכונות לעבודה בקרב הבלתי מועסקים. לצורך זה בדקנו שני מודלים באמצעות ניתוח רב משתני בשיטת רגרסיה לוגיסטית. המשתנה התלוי – נכונות לעבודה – הוגדר כחיפוש עבודה פעיל או הבעת צורך בעזרה כלשהי בהשתלבות בתעסוקה בקרב מי שאינם מחפשים. תחושת הסטיגמה מקבלת הגמלה הוכנסה לניתוח באמצעות הסכמה עם היגד מס' 3 – "זו בושה לקבל גמלה להבטחת הכנסה". המשתנים הבלתי תלויים הוכנסו לניתוח כמשתני דמה כאשר אחת הקטגוריות הושארה בחוץ לצורך השוואה והיא מצוינת בלוח.

לוח מס' 22: ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית לקשר בין הנכונות לעבוד לבין מאפיינים דמוגרפיים ומשאבים/חסמים לעבודה

מודל 2		מודל 1		משתנים בלתי תלויים
מקדם	רמת מובהקות	מקדם	רמת מובהקות	
דמוגרפיים				
קבוצת אוכלוסייה:				
.79	.00	.65	.00	יהודים ותיקים
-25	ל.מ.	.03	ל.מ.	עולים
-28	ל.מ.	-23	ל.מ.	מין: נשים
מצב משפחתי:				
.44	ל.מ.	.75	.01	יחידים
1.13	.00	1.42	.00	בהשוואה לנשואים ללא ילדים
.29	ל.מ.	.68	.02	נשואים + ילדים
.29	ל.מ.	.62	.00	גיל: 35-18
-65	.00	-73	.00	בהשוואה לבני 45-36
משאבים / חסמים				
.45	.03			השכלה: +12 שנות לימוד
.42	.05			בהשוואה ל-10-11 ש"ל
-46	.05			מקצוע: יש מקצוע
.27	ל.מ.			בהשוואה לאין מקצוע
-1.55	.00			ניסיון בתעסוקה: רחוק
				בהשוואה לחוסר ניסיון
				קרוב
				בתעסוקה
				בריאות לקויה
				בהשוואה לחוסר מגבלות בריאות
				רווחה נפשית נמוכה
				בהשוואה לרווחה גבוהה
				סטיגמה מקבלת הגמלה
				בהשוואה לחוסר סטיגמה
	23%		12%	טיב ההתאמה

מודל 1: במודל זה הוכנסו רק משתנים דמוגרפיים – מין, גיל, מצב משפחתי וקבוצת אוכלוסייה. הנתונים מראים כי נכונותם של הישראלים הוותיקים גבוהה מזו של העולים ושל הערבים; נכונותן של נשים אינה פחותה במידה מובהקת מזו של הגברים; וחד-הוריות מגלות את הנכונות הרבה ביותר, אם כי גם ליחידים ולנשואים עם ילדים נכונות רבה יותר מאשר לנשואים ללא ילדים, גם כאשר מפקחים על גילם. צעירים עד גיל 35 מגלים נכונות רבה יותר לעומת בני 36-45, ואילו בני 46 ויותר מגלים נכונות קטנה יותר. כל המשתנים הדמוגרפיים מסבירים יחד 12% מהשונויות במשתנה התלוי.

מודל 2: במודל זה הוספנו משתנים בלתי תלויים המבטאים משאבי הון אנושי (או חסמים): השכלה של 12 שנות לימוד ויותר, ניסיון בתעסוקה בחמש השנים האחרונות וניסיון תעסוקה מוקדם יותר, מקצוע (כלשהו), מצב בריאות לקוי או קיום מוגבלות ורווחה נפשית נמוכה. כמו כן נוספה תחושת הסטיגמה מקבלת הגמלה. הוספת המשתנים הללו משפרת את טיב ההתאמה של המודל והוא מסביר 23% מהשונויות בנכונות לעבוד. במודל השני הופכת השפעת הגיל הצעיר ומצב משפחתי "יחיד" לבלתי מובהקת, כנראה משום שהיא נבלעת במשתנה ההשכלה (ראינו שלצעירים, שהם בדרך כלל גם יחידים, מספר שנות לימוד גדול יותר לעומת הנשואים ללא ילדים). הגורם בעל ההשפעה הרבה ביותר הוא מצב הבריאות, וליתר דיוק בריאות לקויה: מצב בריאות לקוי או קיום מוגבלות משפיע השפעה שלילית על הנכונות לעבוד. לעומת זאת, רווחה נפשית נמוכה נמצאה כחסרת השפעה (המתאם בינה לבין בריאות לקויה הוא $r = -0.20$ בלבד, כך ששני המשתנים אינם משפיעים זה על זה במידה רבה מדי). השכלה של 12 שנות לימוד ויותר מגבירה את הנכונות לעבוד וכן העובדה שלאדם יש מקצוע, בנפרד מהשפעת ההשכלה. ניסיון בתעסוקה בחמש השנים האחרונות אינו משפיע במובהק על הנכונות לעבוד לעומת חוסר ניסיון כלל, ואילו ניסיון בתעסוקה מוקדם יותר (כלומר לפני יותר מחמש שנים) משפיע לרעה. כלומר, אנשים המנותקים משוק העבודה למעלה מחמש שנים מתקשים לחזור יותר מאנשים שמעולם לא עבדו. תחושת הסטיגמה מקבלת הגמלה נמצאה כחסרת השפעה על הנכונות לעבוד.

9. סוגי העזרה להשתלבות בעבודה

מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים נשאלו לאיזו עזרה הם זקוקים כדי להתחיל לעבוד. שאלה זו הופנתה לכל הבלתי מועסקים, למעט אלה שהצהירו שבשום אופן אינם מסוגלים לעבוד מסיבות של בריאות. בסך הכל התקבל מידע על צורכי עזרה מ-447 נחקרים (49% מכלל הבלתי מועסקים).

17% אמרו שאינם זקוקים לעזרה כדי להתחיל לעבוד. כ-60% מקבוצה זו הם צעירים, שיעור דומה הם ותיקים, וכ-2/3 הם בעלי השכלה של 12 שנות לימוד ויותר.

התפלגות סוגי העזרה בקרב 371 מקבלי הגמלה שאמרו שהם זקוקים לעזרה מגלה שלושה סוגים עיקריים¹¹: עזרה ביצירת הקשר הראשון עם המעסיק (37%), קבלת הכשרה מקצועית (33%) ועזרה במימון סידור לילדים (33%) (ראו לוח מס' 23). סוגי עזרה שהוזכרו בשיעור נמוך יותר הם: הכוונה וייעוץ מקצועי על סוג העבודה המתאימה (15%), השלמת השכלה (12%) והסעה למקום העבודה או מימון הנסיעה (10%). מעניין לציין שרק 3% אמרו שהם זקוקים לסדנה ללימוד מיומנויות חיפוש עבודה. נראה שהמרואיינים אינם תולים את הקושי שלהם למצוא עבודה בחוסר מיומנויות של חיפוש עבודה אפקטיבי, אך הם מודעים לחסרונות שלהם במישור של הון אנושי (השכלה כללית והכשרה מקצועית) והם מעוניינים במיוחד בעזרה בהשמה.

מרואיינים שמעולם לא עבדו ציינו שהם זקוקים לעזרה בתחומי השלמת השכלה והכשרה מקצועית בשיעור גבוה יותר מבעלי ניסיון בתעסוקה, במיוחד בהשוואה למי שהועסקו בחמש השנים האחרונות – 18% ביקשו השלמת השכלה ו-41% ביקשו הכשרה מקצועית, בהשוואה ל-6% ו-26%, בהתאמה, מבעלי ניסיון בתעסוקה בחמש השנים האחרונות. באופן מפתיע, בעלי הניסיון בתעסוקה הרגישו שהם זקוקים לסיוע ביצירת קשר עם מעסיק פוטנציאלי קצת יותר מחסרי הניסיון (41% לעומת 34%, בהתאמה), אולי דווקא משום שהם מכירים את הקשיים בתהליך הקבלה לעבודה.

בהשוואה בין המינים מתברר כי גברים ונשים זקוקים לסוגי עזרה שונים. גברים זקוקים הרבה יותר מנשים שמישהו ייצור בשבילם את הקשר הראשון עם המעסיק - 50% לעומת 32%, בהתאמה, ולהכוונה וייעוץ מקצועי – 22% לעומת 12%. נשים לעומת זאת מדגישות יותר את הצורך בהכשרה מקצועית – 35% לעומת 26%, בהתאמה. נשים, כמובן, מדגישות את הצורך במימון סידור לילדים (45% בהשוואה ל-4% מהגברים).

בהשוואה לפי גיל מתברר כי בני 18-35 זקוקים בעיקר לסיוע במימון סידור לילדים (47%). בקבוצת גיל זו נמצאות רוב האמהות הצעירות בכלל והחד-הוריות בפרט, והן בעיקר אלה הזקוקות לסידור לילדים. צורך זה עולה אף בקרב בני 36-45 אם כי במידה פחותה (25%), אך נראה שהם זקוקים

¹¹ האחוזים אינם מסתכמים ב-100 כיוון שכל מרואיינין היה רשאי לציין עד שלושה סוגי עזרה.

יותר מגילאים אחרים להכונה וייעוץ מקצועי (23%). בני 46+ זקוקים יותר מהגילאים האחרים להשלמת השכלה (18%). כל קבוצות הגיל ציינו את הצורך שמישהו ייצור בשבילם את הקשר הראשון עם המעסיק ואת הצורך בהכשרה מקצועית. בני 46+ ציינו יותר מהאחרים את הצורך בתיווך למעסיק (49%) ופחות מהם את הצורך בהכשרה מקצועית (24%).

ערבים ועולים חדשים זקוקים, יותר מישראלים ותיקים, שייצרו בשבילם קשר עם מעסיקים. ניתן לשער שהסיבות לכך שונות: אצל העולים עשוי הדבר להיות קשור לקשיי שפה והבדלי תרבות, ואילו אצל הערבים ייתכן שהדבר נובע מחשש מפני אפליה לרעה בשל מוצאם. הערבים והעולים גם ציינו יותר מהישראלים הוותיקים את הצורך בהכשרה מקצועית, אולם אצל הערבים זה מלווה גם בצורך בהשלמת השכלה, על רקע השיעור הגדול של מעוטי השכלה בקרבם. אצל הישראלים הוותיקים הצורך הבולט הוא סידור לילדים, ופחות מכך הכשרה מקצועית.

הצורך הבולט של אמהות חד-הוריות כדי להשתלב בתעסוקה הוא סידור לילדים (כפי שתואר לעיל, יש להן מעט חסמים אחרים לתעסוקה). הצורך העיקרי של כל שאר הקבוצות הוא יצירת קשרים עם מעסיקים פוטנציאליים.

הכשרה מקצועית

כאמור לעיל, בשאלה על סוגי עזרה בכניסה לתעסוקה יכלו המרואינים לציין עד שלושה סוגים. במקרה שהכשרה מקצועית אינה נמנית עם שלושה צרכי הסיוע העיקריים של המרואיין, הדבר לא בא לידי ביטוי בשאלה זו גם אם הצורך קיים אצלו. מאחר שהכשרה מקצועית היא אפיק מרכזי לשיפור יכולת התמודדותם של בלתי מועסקים בשוק העבודה, נבדק נושא זה לעומק באמצעות שאלות נוספות. בהקשר הנוכחי יוצגו רק כמה נתונים לגבי הבלתי מועסקים; ניתוח מקיף יותר על השימוש של כלל מקבלי הבטחת הכנסה שנכללו במדגם במערכת ההכשרה המקצועית מובא בפרק הדין בטיפול של מערכות ההשמה, ההכשרה והשיקום במקבלי הגמלה להבטחת הכנסה.

24% מהבלתי מועסקים למדו בקורס מקצועי בעת הריאיון או קודם לכן ו-76% לא למדו. 40% מבין מי שלא למדו (המהווים 30% מהבלתי מועסקים) דיווחו שהם מעוניינים ללמוד.

ניסינו לראות אם קיים קשר בין התפיסה הסובייקטיבית של החסמים לבין המוטיבציה להשתתף בהכשרה מקצועית. ואכן, מי שהביעו את העניין הרב ביותר בקורס מקצועי הם אלה שנימקו את אי תעסוקתם בהעדר ניסיון והכשרה (36%). אלה שאינם מעוניינים ללמוד בקורס מקצועי היו בעיקר מי שציינו בעיות בריאות (57%), רצון לגדל את ילדיהם (48%) או צורך לטפל בילדים או בבני משפחה חולים (41%) כסיבות לאי-עבודה. כלומר מי שאינם יכולים לצאת לעבודה (לפי תפיסתם) גם אינם מעוניינים בהכשרה מקצועית.

לוח מס' 23: סוגי עזרה להשתלבות בתעסוקה, לפי מאפיינים דמוגרפיים שונים (אחוזים)*

מאפיינים	יצירת קשר עם מעסיק	הכוונה וייעוץ מקצועי	השלמת השכלה	הכשרה מקצועית	סידור לילדים	סיוע בדיור	הסעה לעבודה
סה"כ N=371	37	15	12	33	33	7	10
גיל							
35-18	30	9	10	34	47	6	9
45-36	40	23	11	36	25	8	6
+46	49	17	18	24	10	7	15
מין							
גברים	50	22	8	26	4	5	9
נשים	32	12	14	35	45	8	10
קבוצות אוכלוסייה							
ערבים	49	16	19	36	28	** (1)	9
יהודים ותיקים	22	10	8	26	40	9	10
עולים	49	22	13	40	26	8	10
מצב משפחתי							
יחיד	44	20	13	35	-	11	10
נשוי	52	13	19	17	-	0	9
יחיד+ילדים	28	10	12	34	54	7	10
נשוי+ילדים	40	17	10	31	36	5	7

* האחוזים אינם מסתכמים ב-100 כיוון שהיה ניתן היה לציין עד שלושה סוגי עזרה. לא נערך ניתוח מפורט לגבי תשובות שניתנו על ידי פחות משלושה אחוזים מהאוכלוסייה הרלוונטית.
** תא עם פחות מ-5 מקרים.

מהנתונים נראה שדווקא מי שיש להם פחות חסמים, יחסית, מעוניינים בקורס מקצועי, שירחיב את אופציות התעסוקה העומדות בפניהם, בעוד שבעלי חסמים רבים יותר, הזקוקים לשיפור משאביהם, מסתייגים ממנו. כך, 27% מהאמהות החד-הוריות לומדות כיום או למדו בעבר, ו-60% ממי שלא למדו הצהירו על רצון לעשות זאת. הערבים, לעומת זאת, הסובלים ממחסומים של השכלה נמוכה וחוסר מקצוע, אינם נוטים ללמוד – רק 14% למדו ו-20% מאלה שלא למדו מעוניינים ללמוד בקורס מקצועי. ייתכן שהם אינם מאמינים שיוכלו להתקבל לקורס ולהצליח בו או שהקורס יעזור להם למצוא עבודה, ולכן הם מעוניינים יותר בעזרה מיידית של יצירת הקשר הראשון עם מעסיק עתידי בשבילם. הכשרה מקצועית אינה רק אמצעי לשיפור פוטנציאל התעסוקה של הפרט אלא מהווה בעצמה מחסום לחלק מהאוכלוסייה.

10. העדפותיהם של הבלתי מועסקים בקשר למקצוע ולתנאי העסקה

מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים נשאלו על המקצוע שבו יהיו מוכנים לעבוד ועל תנאי ההעסקה הרצויים להם. נתונים אלה יכולים לספק מידע משלים על מאפייני התעסוקה הפוטנציאלית המתאימה להם ועל בסיס זה להנחות את כיוון הסיוע במציאת עבודה. שתי שאלות אלו לא הופנו לבלתי מועסקים שהצהירו שבשום אופן אינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות, וגם לא הופנו למי שמחפשים עבודה, כיוון שעליהם נאסף מידע על **התנהגות** בחיפוש עבודה (אם כי לא על אותם ממדים), ולא מידע על העדפות. בסך הכל התקבל מידע על העדפות מקצוע ותנאי העסקה מ-197 נחקרים (22% מכלל הבלתי מועסקים).

כצפוי, מרבית הנשאלים שיש להם מקצוע (55%-65%) מעדיפים לעבוד במקצועם (ראו האלכסון בלוח מסי' 24). עם זאת, מיעוט ניכר מוכנים להתפשר ולעבוד במקצוע שאינו הולם את השכלתם ומקצועם. כך הצהירו שהם מוכנים לעבוד בכל מקצוע, 20% מבעלי השכלה על תיכונית, ומבעלי מקצועות אקדמיים וחופשיים הצהירו 20% שהם מוכנים לעבוד בכל מקצוע ו-12% שמוכנים לעבוד במקצועות שירות. מעוטי השכלה (בעלי פחות מ-12 שנות לימוד) מוכנים לעבוד בכל מקצוע יותר מבעלי השכלה רבה (33%), כולל בעבודות בלתי מקצועיות (12% מבעלי 0-7 שנות לימוד מוכנים לעבוד בעבודה בלתי מקצועית לעומת 2% מבעלי 12 שנות לימוד).

המרוויינים נשאלו גם על התנאים שהם מוכנים לעבוד בהם. התנאים ההכרחיים העיקריים שצינו כלל הנשאלים היו¹² עבודה קרובה לבית (41%), עבודה במשרה חלקית (43%), עבודה בשעות גמישות (32%) ועבודה בשכר גבוה (24%) (ראו לוח מסי' 25). התפלגות זו משקפת את המשקל היחסי של הגברים והנשים בקרב הנשאלים. הנשים מייחסות חשיבות במיוחד לחלקיות המשרה (48%), לקרבת מקום העבודה לבית (46%) ולשעות עבודה גמישות (37%) – תנאי עבודה שיקלו על מילוי תפקידן במשפחה, ואילו לגברים התנאי ההכרחי הבולט ביותר הוא שכר גבוה (33%). נראה שיש קשר מסוים בין הקשיים שצוינו במישור של הרגלי עבודה לבין התנאים ההכרחיים לדעת המרוויינים להשתלבותם בתעסוקה. חלקיות המשרה ו/או גמישות שעות העבודה וכן קרבת מקום העבודה עשויות לצמצם את הקושי של הגעה סדירה ובזמן לעבודה. מעניין לציין שאף שעבודה לא מעניינת הועלתה כקושי עיקרי, עבודה מעניינת אינה תנאי הכרחי לכניסה לתעסוקה, כלומר המרוויינים מוכנים לוותר בנקודה זו. שיעור גדול יותר מהגברים בהשוואה לנשים אינו מוכן לעבוד בעבודה פיזית (31% לעומת 12%) ובעבודה שיש בה לחץ (21% לעומת 8%). ייתכן שזה קשור לכך שגברים סובלים יותר מנשים ממגבלות בריאות, או לכך שהעבודות המוצעות לגברים נוטות להיות עבודות פיזיות יותר מאשר העבודות המוצעות לנשים. העובדה שגם בהשוואת ההעדפות של גילאים שונים הצעירים מדגישים את חשיבותה של הקרבה לבית, של חלקיות המשרה ושל גמישות שעות העבודה, עשויה להצביע על כך שהגורם הדומיננטי המשפיע על ההעדפות הוא התפקידים במשפחה. הדגש של בני 46+ על הקרבה לבית ולא על גמישות השעות וחלקיות המשרה עשוי להיות מוסבר מרתיעה מנסיעה ממושכת לעבודה.

¹² היה אפשר לציין עד שלושה סוגי תנאים.

גורם השכר חשוב יותר לישראלים הוותיקים מאשר לעולים ולערבים (34% לעומת 19%-ו-15%, בהתאמה). לעומת זאת, העולים מייחסים חשיבות יותר מהאחרים לאפשרויות קידום בעבודה, שמשמעותן, בין השאר, עלייה בשכר במשך הזמן ולעבודה במקום מסודר (שאפשרויות קידום הן אחד הביטויים שלו). הערבים מתנים את נכונותם לעבוד בעיקר בקרבת מקום העבודה לבית (60%) ובחלקיות המשרה (57%).

לוח מס' 24: המקצוע שהיו מוכנים לעבוד בו לפי מקצוע, השכלה וניסיון בתעסוקה (אחוזים)

מאפיינים	סך הכל	בכל מקצוע	אקדמאים/ חופשיים	פקידות	שירותים	עבודה מקצועית	עבודה בלתי מקצועית
סך הכל (197)	100	25	22	14	20	15	4
מקצוע							
חסר מקצוע	100	35	12	10	18	19	7
אקדמאים/חופשיים	100	20	63	2	12	0	(2)*
פקידות	100	15	5	65	15	0	0
שירותים	100	11	16	11	63	0	0
עבודה מקצועית	100	15	5	10	15	55	0
עבודה לא מקצועית	100	0	0	0	50	50	0
שנות לימוד							
7-0	100	33	6	0	12	36	12
11-8	100	30	12	4	29	21	(4)
12	100	14	22	40	16	6	(2)
+13	100	20	51	12	15	2	0
ניסיון בתעסוקה							
לא עבד אף פעם	100	26	21	10	22	16	(5)
עבד אך לא בחמש השנים האחרונות	100	21	16	21	18	20	(4)
עבד גם בחמש השנים האחרונות	100	23	27	13	21	13	(4)

* הסוגריים מציינים פחות מ-5 מקרים בתא.

לוח מס' 25: התנאים שבהם היו מוכנים לעבוד, לפי משתנים דמוגרפיים (אחוזים)*

מקום מסודר	לא פיזית	עבודה מעניינת	שכר גבוה	עבודה בלי לחץ	אפשרות קידום	אנשים נחמדים	משרה חלקית	שעות גמישות	קרוב לבית	מאפיינים
12	16	10	24	11	10	11	43	32	41	סך הכל N = 197
גיל										
10	14	11	22	8	9	8	49	39	41	35-18
15	17	** (4)	29	13	9	11	44	27	39	36-45
14	18	15	23	16	14	19	22	20	44	+46
מין										
20	31	11	33	21	9	13	19	13	21	גברים
10	12	10	22	8	10	10	48	37	46	נשים
קבוצות אוכלוסייה										
9	18	8	15	8	(3)	(4)	57	38	60	ערבים
10	15	9	34	9	8	13	35	39	24	יהודים ותיקים
19	14	12	19	16	19	13	40	17	46	עולים
מצב משפחתי										
15	25	9	29	21	10	(6)	29	20	30	יחיד
17	(8)	29	(5)	0	34	30	28	(7)	25	נשוי
15	12	12	23	11	10	11	45	40	38	יחיד+ילדים
7	16	(5)	26	9	(6)	9	49	35	51	נשוי+ילדים

* האחוזים אינם מסתכמים ב-100 כיוון שהיה אפשר לציין עד שלושה תנאים.
 ** הסוגריים מציינים תא עם פחות מ-5 מקרים.

11. טיפול מערכות ההשמה, ההכשרה והשיקום במקבלי הגמלה

להבטחת הכנסה

פרק זה מציג את השימוש שעושים מקבלי הבטחת הכנסה שנכללו במדגם בשלוש מערכות שתפקידן לסייע להם להיקלט בתעסוקה: שירות התעסוקה הממלכתי, האגף להכשרה מקצועית במשרד העבודה ומרכזי השיקום התעסוקתי של משרד העבודה והרווחה. כל הנתונים שיוצגו להלן מבוססים על דיווחי המרואיינים. כפי שצוין במבוא, יש להדגיש שהנתונים מייצגים רק את מי שנמצאו במערכת הבטחת הכנסה בתקופת הריאיון.

א. שירות התעסוקה

הממדים שנבדקו ביחס לטיפול של שירות התעסוקה הם:

1. מספר הצעות העבודה שהשירות מספק לפונים אליו: כמה הצעות סיפק השירות לכל אחד מהפונים במשך שלושת החודשים שקדמו לריאיון?
2. טיב המשרות המוצעות – באיזו מידה הן הולמות את ההשכלה והמקצוע של הפונים (מבוסס על תיאור ההצעה האחרונה שקיבל המרואיינין) והסיבות לדחיית ההצעות. סיבות אלו יכולות אף הן לזרות אור על סוגיית ההלימה בין הצעות העבודה של השירות לבין ציפיות הפונים.

הנתונים נאספו על שתי תת אוכלוסיות: מי שחיפשו עבודה בעת הריאיון ומי שהיו מועסקים בעת הריאיון.

המחפשים עבודה בתקופת הריאיון

שיעור הפנייה לשירות התעסוקה

כפי שצוין בפרק הדין בחיפוש עבודה, 22% ממקבלי הגמלה חיפשו עבודה בתקופת הריאיון, ו-66% מהמחפשים פנו לשירות התעסוקה (ראו לוח מס' 27). החוק מחייב בעלי שתי עילות זכאות להתייצב בשירות התעסוקה מדי שבוע - את מקבלי הגמלה בעילה של חוסר תעסוקה ואת המקבלים בגלל שכר נמוך (למעשה, גם בלתי ניתנים להשמה באופן זמני מחויבים להתייצב אך לעתים רחוקות יותר, אחת לשלושה חודשים). מבין מחוסרי התעסוקה דיווחו 89% שהם פנו לשירות התעסוקה, ומבין בעלי שכר נמוך - 41%. מבין בעלי העילות האחרות - 51% גברים פנו בשיעור גבוה יותר מנשים (81% לעומת 56%, בהתאמה), אולי משום שאחוז גבוה יותר מהם הם בעלי שתי העילות המחייבות התייצבות (38% לעומת 27%). ערבים פנו לשירות הרבה יותר מיהודים ותיקים ועולים, ונשואים פנו יותר מיחידים. ככל שרמת ההשכלה עולה כן קטן שיעור הפונים לשירות התעסוקה.

36% בלבד מתוך הפונים דיווחו שפקידי ההשמה הציעו להם משרות בשלושת החודשים שקדמו לריאיון. 45% ממקבלי הגמלה בעילה של חוסר תעסוקה דיווחו שהוצעה להם עבודה, לעומת 29% בלבד מהמקבלים בגלל שכר נמוך. שיעור הנשים שקיבלו הצעות עבודה עולה על שיעור הגברים. שיעור הפונים מקרב בני 46 ומעלה היה דומה לשיעור מקרב המקבלים בגילאים הצעירים יותר, אך אחוז קטן יותר מבני 46 ומעלה קיבלו הצעות עבודה. חסרי כל ניסיון בתעסוקה קיבלו קצת יותר

הצעות עבה בהשוואה לבעלי ניסיון. בקרב מעוטי השכלה (פחות מ-8 שנות לימוד) יותר מ-90% פנו לעזרת השירות, ואכן שיעור המדווחים שהוצעה להם עבודה הוא הגדול ביותר, כנראה משום שמרבית המשרות המוצעות הולמות יותר את הכישורים שלהם.

מספר הצעות העבודה

רוב הפונים ללשכת התעסוקה שדיווחו כי קיבלו הצעות עבודה, קיבלו הצעה אחת (38%) או שתיים (21%) במשך שלושה חדשים, ורק 17% קיבלו יותר מארבע הצעות במשך תקופה זו.

לוח מס' 26: פנייה לשירות התעסוקה וקבלת הצעות עבודה, לפי משתנים דמוגרפיים וניסיון בתעסוקה (אחוזים)

מאפיינים	אחוז הפונים לשירות התעסוקה	אחוז מקבלי הצעות עבודה מתוך הפונים
סך הכל	66	36
גיל		
35-18	63	38
45-36	69	46
+46	69	19
קבוצת אוכלוסייה		
ערבים	82	35
יהודים ותיקים	62	38
עולים	60	32
מין		
גברים	81	30
נשים	56	42
מספר שנות לימוד		
7-0	92	43
11-8	70	30
12	63	40
+13	54	30
מצב משפחתי		
יחיד	70	38
נשוי	80	8
יחיד + ילדים	51	40
נשוי + ילדים	78	35
ניסיון בתעסוקה		
לא עבד אף פעם	67	42
עבד קבוע ולא בחמש השנים האחרונות	71	27
עבד קבוע כולל בחמש השנים האחרונות	70	35
עילת הזכאות לגמלה		
דורשי עבודה	89	45
שכר נמוך	41	29
אחרים	51	22

טיב ההצעות

* שיעור גבוה של פונים קיבלו הצעות לעבודות בלתי מקצועיות (44%), ושיעורים נמוכים יותר קיבלו הצעות בתחום השירותים (20%), עבודות מקצועיות בתעשייה ובבניין (20%) או פקידות (13%).

* נשים וגברים קיבלו הצעות לעבודות בלתי מקצועיות בשיעורים דומים (42% ו-47%).
* הצעות עבודה בתחום השירותים הוצעו רק לנשים (35%), בעוד גברים קיבלו יותר הצעות לעבודות מקצועיות בתעשייה ובבניין (42%).

* מבחן התעסוקה המהווה תנאי לקבלת הבטחת הכנסה מחייב את מקבל הגמלה לקבל כל עבודה המוצעת לו. כלומר אין חובה על פקידי ההשמה להתאים את העבודה המוצעת להשכלתו ולמקצועו. ואכן, 67% מבעלי המקצועות האקדמיים ו-50% מבעלי השכלה של 13 שנות לימוד ויותר דיווחו שהוצעו להם עבודות בלתי מקצועיות.

כמעט כל הפונים (96%) שקיבלו הצעות עבודה דיווחו שהצעות אלה לא התממשו, כלומר הם לא התחילו לעבוד במשרה המוצעת. הסיבות השכיחות ביותר שצוינו (ניתן היה לציין יותר מסיבה אחת) משקפות צירוף של העדפות הפונים, עמדות מעסיקים וסיבות שאפשר לייחסן לליקויים בעבודת השירות.

* 30% דיווחו שהמעסיק סירב לקבלם לעבודה, רובם בשל מיעוט השכלה בסיסית או העדר כישורים/ניסיון מתאימים למשרה (67% מהמקרים הללו) וחלקם בשל גילם המבוגר או בשל העובדה שיש להם ילדים קטנים (33% מהמקרים).

* 27% דיווחו שהמשרה אוישה עוד לפני שהם הגיעו אל המעסיק.

* כ-40% דחו את הצעת העבודה בשל השכר הנמוך או בגלל תנאי עבודה בלתי מתאימים מבחינתם – עבודה פיזית קשה, רעש, לכלוך או ההכרח לעבוד בשעות עבודה לא שגרתיות (משמרות). סיבות אלה נובעות מהעדפותיהם של מחפשי העבודה.

דחיית הפונים בגין גיל מבוגר או ילדים קטנים מבטאת מדיניות של אפליה מצד מעסיקים. לעומת זאת, דחייתם בשל אי התאמה והעובדה שהמשרה כבר היתה מאוישת יכולה לשקף ליקויים בעבודת השירות – מאמץ בלתי מספיק להתאים את העבודה לפונה והעדר מעקב אחרי אנשים שהופנו למקומות עבודה במטרה לברר אם הם אכן נקלטו במשרה. עם זאת, בשיחות אישיות עם מקבלי הגמלה מחוץ להקשר המחקר הנוכחי, הם סיפרו שמעסיקים מסתייגים מהעסקת מקבלי הבטחת הכנסה בשל הסטיגמה שלהם כמי שאינם רוצים לעבוד. ייתכן שדחיית פונה משום שהמשרה כבר אוישה אינה אלא תירוץ של המעסיק ולא ליקוי בעבודת שירות התעסוקה.

המועסקים בעת הריאיון

דיווחי המועסקים בתקופת הריאיון יכולים אף הם לזרות אור על תפקוד שירות התעסוקה. 13% מהמועסקים דיווחו שהם מצאו את מקום עבודתם באמצעות הפניה של לשכת התעסוקה. ניתן להניח שאחוז זה מהווה הערכת חסר, לאור זאת שלאנשים יש נטייה לטעון שהם מצאו את

עבודתם בכוחות עצמם, גם אם סוכנות כלשהי הפנתה אותם. קבוצה זו, שבה 36 פרטים, כוללת ייצוג גדול יותר של עולים חדשים יחסית לערבים ולישראלים הוותיקים (45% לעומת 22%-ו-33%, בהתאמה), אך מבחינת מקצוע והשכלה היא דומה לכלל מקבלי הגמלה.

התמונה המתקבלת מהמועסקים לגבי טיב ההשמה דומה מאוד לזו המתקבלת מניתוח הצעות העבודה שניתנו לבלתי מועסקים שפנו ללשכת התעסוקה במהלך שלושת החודשים שקדמו לריאיון.

* 51% מהם עובדים בעבודות בלתי מקצועיות, 18% בעבודות מקצועיות בתעשייה ובבניין ו-16% בעבודות מכירות ושירותים.

* יותר ממחצית (57%) מהמועסקים שהושמו בידי שירות התעסוקה עובדים במשרה חלקית. ממצא זה עשוי לשקף נכונות מסוימת לפשרה מצד פקידי ההשמה – הסכמה להשמה במשרה חלקית במסגרת מבחן התעסוקה במקרים של עבודות קשות מבחינה פיזית או באזורים מוכי אבטלה – או דפוסי ביקוש לעבודה במשק. ממצא זה עשוי לשקף גם העדפות של חלק ממקבלי הגמלה (בייחוד חד-הוריות) לעבוד במשרה חלקית בשל טיפול בילדים או בשל מבנה פונקצית התמיכה וההטבות הנלוות.

ב. מערכת ההכשרה המקצועית

כפי שתואר בפרק על המשאבים והחסמים להשתלבות בתעסוקה, אחד החסמים הוא העדר כישורים מקצועיים שיש להם ביקוש בשוק העבודה. משום כך יש עניין לבדוק באיזו מידה מערכת ההכשרה המקצועית הממשלתית פותרת או מקלה על קושי זה באוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה.

השתתפות בהכשרה מקצועית (לוח מס' 27)

מתוך כלל אוכלוסיית המחקר, 3% למדו בקורס מקצועי בתקופת הריאיון ו-24% נוספים השתתפו בקורס כזה בעבר. לצערנו, אין בידינו מידע על מועד הלימודים כך שאין ביכולתנו לציין אם הלומדים השתתפו בתוכנית הכשרה המקצועית בתקופת שהותם במערכת הבטחת הכנסה או לפני כן. שיעורי השתתפות גבוהים יחסית (בהווה או בעבר) ניתן למצוא בעיקר בקרב הצעירים עד גיל 35 (32%), אמהות חד-הוריות (34%), יחידים (30%), יהודים ותיקים (39%) ובעלי השכלה של 12 שנות לימוד (37%) או יותר (32%). השיעורים בקרב נשים וגברים זהים.

תחומי ההכשרה

* מקבלי הגמלה שהשתתפו בהכשרה מקצועית ועדיין נמצאו במערכת הבטחת הכנסה בעת הריאיון למדו במגוון של קורסים (ראו פירוט בנספח). תחומי ההכשרה העיקריים הם: מינהל ומסחר – 25%, מחשבים – 14%, עבודות כפיים כגון נגרות ורתכות – 14%, טיפול בילדים או קשישים – 16%, חשמל ואלקטרוניקה – 9%.

* גברים למדו בעיקר בקורסים במקצועות הבניין והמתכת (46%) או בחשמל ואלקטרוניקה (16%), בעוד הנשים למדו בעיקר מקצועות מינהל ומסחר (33%) וטיפול (20%).

תעסוקה במקצוע הקורס

75% מהמרוואיינים שלמדו בעבר בקורס מקצועי מטעם משרד העבודה סיימו את לימודיהם וקיבלו תעודה ו-25% למדו אך לא סיימו ולא קבלו תעודה. הקורסים מקנים הון אנושי ייחודי (specific human capital) למקצוע הנלמד ולא הון אנושי כללי. משום כך הצדקת ההשקעה מותנית בעבודה במקצוע הקורס. 47% מהבוגרים באוכלוסיית המחקר עבדו במקצוע שלמדו בקורס. אולם, מאחר

לוח מס' 27: השתתפות בהכשרה מקצועית ועניין בקורס בקרב מי שלא השתתפו (אחוזים)

מאפיינים	סה"כ	למדו/לומדים	לא למדו	אחוז המעוניינים מקרב אלה שלא למדו
סך הכול	100 (1124)	27 (304)	73 (820)	42 (342)
גיל				
18-35	100	32	68	55
36-45	100	28	72	48
+46	100	20	80	25
מין				
גברים	100	27	73	37
נשים	100	27	73	44
קבוצת אוכלוסייה				
ערבים	100	16	84	24
יהודים ותיקים	100	39	61	60
עולים	100	23	77	41
מצב משפחתי				
יחיד	100	30	70	44
נשוי	100	21	79	22
יחיד+ ילדים	100	34	66	60
נשוי+ ילדים	100	20	80	32
השכלה				
0-7	100	9	91	20
8-11	100	27	73	44
12	100	37	63	55
+13	100	32	68	49
עילת הזכאות לגמלה				
דורשי עבודה	100	31	69	50
בני"לים	100	19	81	29
שכר נמוך	100	35	65	52
אם	100	26	74	51
גיל מבוגר	100	10	90	18
אחר*	100	42	58	41

* קטגוריה זו כוללת בין השאר את הנמצאים בהכשרה מקצועית בעת הריאיון.

שאינן בידינו מידע על מועד הקורס לא נוכל לקבוע אם עבדו במקצוע הנרכש לפני שנכנסו למערכת הבטחת הכנסה או לאחר מכן. זאת ועוד, 25% מאלה שלמדו אך לא סיימו עבדו במקצוע הנלמד. יש להדגיש כי נתונים אלה אינם כוללים מקבלי גמלה בעבר שלמדו במסגרת הכשרה מקצועית, נקלטו בתעסוקה במקצוע הקורס ובעקבות זאת עזבו את מערכת הבטחת הכנסה.

עם זאת, נראה שתלמידי הקורסים רואים בהכשרתם נכס שאפשר לממשו. אלה מביניהם שאינם עובדים ומחפשים עבודה, מחפשים ברובם עבודה במקצועות הקשורים למקצוע שלמדו בקורס (40%-60%). לדוגמה, 45% ממי שהכשירו עצמם בתחומי המינהל והמסחר מחפשים עבודה במקצועות פקידות ו-20% במקצועות שירותים. 47% ממי שהכשירו את עצמם במקצועות התעשייה והבניין מחפשים עבודה במקצועות אלה.

עניין בקורס מקצועי בקרב מי שלא למד

42% ממקבלי הבטחת הכנסה שלא למדו בקורסים מקצועיים הביעו רצונם לעשות כן. בקרב הבלתי מועסקים השיעור דומה – 40%. שיעורי התעניינות גבוהים קיימים בקרב תת קבוצות שכבר הפגינו שיעורי השתתפות גבוהים למדי בהכשרה מקצועית ואשר כנראה הפיקו תועלת מכך, כגון אמהות חד-הוריות, ישראלים ותיקים ובעלי השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה. בין הקבוצות שלא הרבו להשתתף אך מעוניינות, יש לציין את בעלי 8-11 שנות לימוד, שכנראה יזדקקו להשלמת השכלה כדי לעבור את סף הקבלה לקורסים. מחוסרי תעסוקה ומועסקים בגלל שכר נמוך למדו בקורסים בשיעור גבוה יותר מאשר בעלי עילות זכאות אחרות, ועם זאת שיעור המעוניינים בקרב מי שלא למדו מתוכם גבוה יותר. מעניין לציין שנשים הזכאיות בעילה של אם לא הרבו להשתתף בהכשרה מקצועית אולם רבות מהן הביעו עניין עתה. אלה שהראו התעניינות מעטה הם בעיקר בני 46+ (25%), ערבים (24%), מעוטי השכלה (20%), נשואים ללא ילדים (22%) ובלתי ניתנים להשמה (29%) (ראו לוח 26), כלומר הקבוצות בעלות החסמים הרבים יותר. מבדיקת הסיבות לאי תעסוקה עולה כי מי שאינם מעוניינים ללמוד בקורס מקצועי הם בעיקר אלה שצינו בעיות בריאות (57%), רצון לגדל את ילדיהם (48%) או צורך לטפל בילדים או בבני משפחה חולים (41%) כסיבות לאי עבודה. נראה כי אלה שלפי תפיסתם אינם יכולים לעבוד גם לא מעוניינים בקורס להכשרה מקצועית.

תחומי ההכשרה העיקריים המועדפים בעיני מי שלא למדו (פירוט הקורסים המועדפים מובא בנספח) הם: מחשבים – 25%, מינהל ומסחר – 23%, מקצועות אקדמיים וחופשיים שונים – 19% ועבודות כפיים כגון מסגרות, ריצוף וכד' – 14%.

צורך בייעוץ והכוונה לקורסים מקצועיים

80% מן המרואיינים שהביעו עניין בקורס מקצועי אינם יודעים אלו קורסים מציע משרד העבודה. כלומר התעניינותם בקורס מסוים נובעת מרצון כללי ולא ממידע שבכלל קיים קורס כזה, ואכן חלק מהקורסים שהם מעדיפים אינם מוצעים על-ידי משרד העבודה. רוב המרואיינים הללו (86%)

מעוניינים בייעוץ ובהכוונה מקצועית. בניגוד לכך, מרבית המרואיינים (88%) שהצהירו שאינם מעוניינים ללמוד אינם יודעים אילו קורסים מציע משרד העבודה ואינם מעוניינים בייעוץ ובהכוונה מקצועית.

ג. שיקום תעסוקתי

שירות התעסוקה, הלשכה לשירותים חברתיים או יחידת השיקום של המוסד לביטוח לביטוח רשאים להפנות אל מרכזי השיקום התעסוקתי של משרד העבודה והרווחה מחוסרי תעסוקה שאין להם היסטוריה תעסוקתית, אנשים מבוגרים או בעלי מגבלות רפואיות, לצורך אבחון מקצועי, שיקומי או רפואי והקניית הרגלי עבודה. המרכזים עצמם אינם מקיימים קורסים ללימוד מקצוע. מרכזי השיקום הם מסגרת טיפולית בעלת היקף מוגבל המיועדת לאנשים בעלי בעיות ייחודיות המופנים אליה.

הכרת המסגרת והשתתפות בה

רק 22% מכלל מקבלי הגמלה מכירים את מסגרת השיקום של שירות התעסוקה. 17% מקרב המכירים (שהם 4% מאוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה) טופלו במסגרת זו בתקופת הריאיון או קודם לכן. 67% מעלה שטופלו דיווחו שהם סובלים ממחלה או ממוגבלות, בעיקר מחלות כרוניות ומחלות עם התקפים כגון אסטמה. יחד עם זאת, כ-60% הם בעלי מקצוע. מבין אלה שטופלו 65% הם יהודים ותיקים, 22% עולים חדשים ורק 13% הם ערבים.

42% מתוך המטופלים (1.6% מכלל מקבלי הגמלה) השלימו את תהליך השיקום המקצועי, 35% (1.3% מסך האוכלוסייה) לא השלימו את התהליך ו-23% (0.9% מהאוכלוסייה) השתתפו בתכנית השיקום התעסוקתי בתקופת הריאיון.

לסיכום

מדיווחי המרואיינים עולות הנקודות הבאות לגבי תפקוד מערכות ההשמה, ההכשרה והשיקום הממלכתיות:

- * הצעות העבודה ששירות התעסוקה הציע למקבלי הבטחת הכנסה שפנו אליו היו מוגבלות מבחינת מספרן ואיכותן ולא התחשבו בנתון ההשכלה והמקצועיות של הפונה. התוצאה היא שרובן לא הסתיימו בהשמה בעבודה.
- * האגף להכשרה מקצועית קלט בתקופה כלשהי רק כרבע ממקבלי הבטחת הכנסה שהשתתפו במחקר, אולם רבים מאלה שלא למדו בקורסים מקצועיים הביעו בהם עניין. ההכשרה המקצועית מוכיחה עצמה ככלי יעיל בקידום תעסוקה לאור העובדה שלפחות כמחצית מבוגריה עבדו במקצוע הקורס לאחר סיומו.
- * מערכת השיקום התעסוקתי מטפלת רק בפלח קטן ובעל בעיות מיוחדות מתוך מקבלי הבטחת הכנסה. מרבית האנשים שסיימו את תהליך השיקום נקלטו בתעסוקה כלשהי (כולל עבודה מוגבלת). הבעיה היא ששליש נשרו לפני תום השיקום. רוב אלה שהשלימו את תהליך השיקום עבדו לאחר השיקום.

12. סיכום

חלק ניכר ממקבלי הבטחת הכנסה הם בעלי היסטוריה תעסוקתית: כ-3/4 מהם היו מועסקים בעת הריאיון או עבדו בעבר בעבודות קבועות. קרוב לרבע מהבלתי מועסקים כיום הם אנשים שנפלטו מעבודתם על רקע המשבר במשק בשנים האחרונות, במיוחד בענפי הבניין והתעשייה, או עולים מבוגרים (בני 46 ומעלה) שלא הצליחו להיקלט בתעסוקה בישראל. מי שלא עבדו מעולם הם בעיקר נשים (בולט משקלן של הנשים הערביות ושל עולות מאתיופיה ומקווקז) וצעירים שטרם נכנסו למעגל העבודה. עם זאת, כחמישית מהבלתי מועסקים מחפשים עבודה באופן פעיל.

2/3 מהמועסקים עובדים במשרה חלקית. הסיבות העיקריות לכך, לדברי המרואיינים, הן מגבלות בריאות שאינן מאפשרות עבודה במשרה מלאה (33%), אי הצלחה במציאת עבודה במשרה מלאה במקצועם או במקצוע כלשהו (37%), ובקרב הנשים, בייחוד החד הוריות – העדר סידור לילדים.

מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים סובלים מחסמים שונים המקשים על השתלבותם בתעסוקה: יותר ממחציתם הם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד, כמעט מחציתם חסרי מקצוע וכשליש חסרי כל ניסיון בתעסוקה. כמעט מחציתם סובלים מבעיית בריאות או ממוגבלות הפוגעת בתפקודם היומיומי, ולרבע יש קשיים מבחינת הרגלי עבודה. לכ-40% מהנשים יש ילדים מתחת לגיל 7, בחלק מהמקרים יותר מילד אחד, גורם שיש לו השלכות על מידת יכולתן לקבל על עצמן מחויבות של עבודה, בייחוד במשרה מלאה, וגם השלכות על הכדאיות הכלכלית שבעבודתן. תת קבוצות שונות סובלות מסוגי חסמים שונים. כך, למשל, צעירים בני 18-35 חסרים מקצוע וניסיון בתעסוקה בשיעור גבוה יותר ממבוגרים, אולם הם פחות סובלים ממוגבלות בריאות וממיעוט השכלה; לעולים (שרובם המכריע מחבר העמים) יש פחות חסמים של הון אנושי בהשוואה ליהודים הוותיקים ולערבים אך יותר מגבלות בריאות והם יותר מבוגרים.

אם נראה בחיפוש עבודה פעיל ובהבעת צורך בעזרה כלשהי כדי להשתלב בתעסוקה אינדיקציות לנכונות או לרצון לעבוד, הרי שקרוב למחצית הבלתי מועסקים מגלים נכונות כזו. מדובר בעיקר בישראלים ותיקים, באמהות חד-הוריות, בנשואים עם ילדים וגם ביחידים. השכלה ברמת 12 שנות לימוד ומעלה והיסטוריית תעסוקה של חמש השנים האחרונות מגבירות את הסיכויים שמקבל הבטחת הכנסה שאינו מועסק ירצה לעבוד. לעומת זאת, בריאות לקויה ומוגבלות מפחיתות נכונות או רצון לעבוד.

כדי להשתלב בתעסוקה זקוקים מקבלי הגמלה הבלתי מועסקים לסוגים שונים של סיוע שהעיקריים בהם הם עזרה ביצירת הקשר הראשון עם המעסיק (37%), הכשרה מקצועית (33%) ועזרה במימון סידור לילדים (33%). צרכים נוספים הם: הכוונה וייעוץ מקצועי לגבי סוג העבודה המתאימה (15%), השלמת השכלה (12%) והסעה למקום העבודה או מימון הנסיעה (10%).

לסיכום נדון בכמה קבוצות בולטות המהוות יחד כ-60% מן המקבלים הבטחת הכנסה: עולים מבוגרים – 17%, אמהות חד-הוריות עולות וישראליות ותיקות – 25%, גברים ונשים ערבים נשואים עם ילדים – 18%.

אמהות חד-הוריות עולות ותיקות

יותר משליש מהאמהות החד-הוריות (37%) מועסקות. 25% מהן מקבלות את הגמלה בגלל שכר נמוך ו-9% בעילה של דורש עבודה, כנראה משום שהן עובדות בעבודה חלקית ומבקשות להגדיל את היקף העסקתן. כ-2/3 מהחד-הוריות המועסקות הן אמהות לילדים מעל גיל 7, שאינן זכאיות יותר לפטור ממבחן תעסוקה. אולם 37% הן אמהות לילד או ילדים מתחת לגיל 7, הפטורות ממבחן תעסוקה ובכל זאת עובדות. ניתן לשער שהסיבה לכך נעוצה בכללים של מערכת הבטחת הכנסה. חוק הבטחת הכנסה בעצם מספק תמריץ לאמהות אלה לעבוד משום שלהן מפחיתים רק 0.6 ש"ח על כל שקל הכנסה מעבודה מעבר לסכום שמותר להשתכר, ולא שקל אחד כמו לשאר מקבלי הגמלה. במילים אחרות, שיעור המס האפקטיבי שלהן הוא 60% ולא 100%.

הממצאים מצביעים על הבדלים בין האמהות החד-הוריות הוותיקות (המהוות 12% ממקבלי הגמלה) לבין האמהות החד-הוריות העולות (13%). העולות נוטות יותר לעבוד (45% לעומת 31% מהוותיקות), ורק 41% מהן מקבלות את הגמלה בעילה של אם, לעומת 56% מהוותיקות. גם שיעור העולות המוגדרות כבלתי ניתנות להשמה קצת יותר נמוך משיעור הוותיקות (9% בהשוואה ל-13%).

לאמהות החד-הוריות העולות יש משאבים טובים להשתלבות בתעסוקה: 42% מהן בעלות השכלה על תיכונית ו-37% נוספות בעלות 12 שנות לימוד, ל-72% מהן יש מקצוע ול-80% יש ניסיון בתעסוקה, ל-80% אין מגבלות בריאות, ובסך הכל לקרוב למחצית (46%) אין כל חסמים או שיש חסם אחד בלבד לתעסוקה. נראה אם כן שקבלת הגמלה בגלל שכר נמוך נובעת מאי-הצלחתה של המערכת להשימן בעבודה מתאימה או במשרה מלאה או מהעדפתן לעבוד במשרה חלקית (בהסכמת המערכת) כדי לטפל בילדיהן. רמת ההכנסה מעבודה השוללת גמלה להבטחת הכנסה ממשפחות חד-הוריות היא גבוהה, יחסית. לפיכך, נשים אלו יכלו לעבוד במשרה מלאה בשכר גבוה יחסית (המתקרב לשכר הממוצע) ולא לאבד את הגמלה או את ההטבות הנלוות.

האמהות החד-הוריות הוותיקות מצוידות במשאבים קצת פחות טובים. עם זאת, ל-10% מהן השכלה על תיכונית, 38% בעלות 12 שנות לימוד, 59% בעלות מקצוע, ל-82% יש ניסיון בתעסוקה, ל-64% אין מגבלות בריאות, ובסך הכל ל-26% אין כל חסמים או שיש חסם אחד בלבד ול-19% יש שני חסמים.

המחסום העיקרי (מלבד מגבלות בריאות) של כל האמהות לילדים קטנים, חד-הוריות ונשואות כאחד, הוא לדבריהן העדר סידור מתאים לילדים.

גברים ונשים ערבים נשואים עם ילדים

18% ממקבלי הגמלה הם בעצם בני זוג ערבים, כך ששילובו של אחד מהם בעבודה ברמת הכנסה סבירה יכול להוציא את המשפחה ממערכת הבטחת הכנסה. משאבי ההון האנושי של הגברים הערבים טובים משל נשותיהם ולכן יהיה קל יותר לנסות להשיגם בעבודה. הקשיים נובעים מרמת השכלתם הנמוכה – ל-87% מהם פחות מ-12 שנות לימוד (34% למדו עד 8 שנים לכל היותר) – ומכך שכמחציתם חסרי מקצוע. עם זאת, למחציתם היסטוריית תעסוקה של חמש השנים האחרונות ו-26% נוספים היו מועסקים באופן קבוע לפני יותר מחמש שנים. אולי משום כך אין להם קשיים בולטים מבחינת הרגלי עבודה. רובם (53%) גם אינם סובלים מבעיות בריאות או מוגבלויות המקשות על תפקודם. לגבי מרבית הגברים הערבים הנשואים הבלתי מועסקים, המצב הנוכחי של העדר תעסוקה הוא תוצאה של המשבר הכלכלי בענפי הבנייה והתעשייה בשנים האחרונות. זו קבוצה שבחלקה הגדול מגלה נכונות לעבוד, אך צפויה להיתקל בקשיים רבים במשק שעובר שינויים מבניים, בשל מיעוט הכישורים שלה.

שילובן של הנשים הערביות הנשואות בתעסוקה מחייב השקעה רבה. מצב בריאותן סביר – ל-65% אין בעיות בריאות או מוגבלויות המפריעות לתפקוד היומיומי ורובן גם אינן מטופלות בהרבה ילדים קטנים: ל-55% אין ילד מתחת לגיל 7 ול-26% נוספות יש ילד אחד בגיל זה. אולם רמת השכלתן נמוכה מאוד – כמעט מחציתן (47%) למדו רק עד 8 שנים, ל-82% מהן אין מקצוע ול-66% אין שום ניסיון בתעסוקה.

העולים המבוגרים

העולים המבוגרים הם בעלי משאבי ההון האנושי הטובים ביותר: ל-60% מהם 13 שנות לימוד או יותר ול-20% נוספים 12 שנות לימוד; 85% הם בעלי מקצוע, בהם 70% בעלי משלח יד אקדמי או טכני; ל-23% ניסיון בתעסוקה של חמש השנים האחרונות, נוסף על-27% המועסקים כיום. אולם הגורמים שבעוכריהם הם מצב בריאותם (מחציתם סובלים מבעיות בריאות או ממוגבלות), והשילוב של שני גורמי אפליה בשוק העבודה – גיל מבוגר וסטטוס עולה במובן של חוסר שליטה בעברית, חוסר היכרות עם טכנולוגיות המקובלות בארץ וכד'. הרושם שהוא שפוטנציאל התעסוקה בקרב העולים המבוגרים מוצה במידה רבה: מי שיכול עובד (29%), ומבין השאר רק מעטים (8%) מחפשים עבודה ומוגדרים בידי שירות התעסוקה כדורשי עבודה. השאר מוגדרים בידי המערכת כבלתי ניתנים להשמה ובעצמם מזווחים שאינם מחפשים עבודה. בבדיקה מעמיקה יותר מסתבר שמן הראוי להבחין בין שתי קבוצות גיל בקרב העולים המבוגרים: בני 46-54 ובני 55-64. תהליך ההינתקות משוק העבודה חל בעיקר על המבוגרים יותר, שגם הוותק שלהם בארץ קצת יותר קטן (56% לעומת 63% מבני 55-64 נמצאים בישראל יותר מחמש שנים). שיעור המועסקים בקרב הרבה יותר קטן (18% בהשוואה ל-37%), שיעור הבלתי מועסקים במשך חמש השנים האחרונות גדול יותר (44% בהשוואה ל-23%), שיעור המחפשים עבודה נמוך יותר (6% לעומת 9%) ושיעור המוגדרים כבלתי ניתנים להשמה הרבה יותר גבוה (82% לעומת 54%). ייתכן שרצוי להפנות סיוע להשמה בעבודה של עולים בני 46-54 בלבד.

בלתי ניתנים להשמה (בני"לים)

קבוצת המקבלים את הגמלה להבטחת הכנסה בעילה של בלתי ניתנים להשמה היא אחת הקבוצות שעמדו לאחרונה במוקד הדיון המקצועי והציבורי על תוכניות להשבת בלתי מועסקים לעבודה (קבוצה נוספת היא אמהות חד-הוריות). זאת משום שבעשור האחרון הכפילה קבוצה זו את משקלה בקרב מקבלי הגמלה, וכן משום שקיימת תחושה שהמערכת מגדירה תובעים בקלות רבה מדי כבני"לים ואינה מתאמצת למצוא פתרונות השמה לפונים בעלי קשיים בהשתלבות בתעסוקה. ניסיון לאפיין את הבני"לים מראה כי רבים מהם מבוגרים: 27% בני 55-64, ו-41% נוספים בני 46-54. עם זאת יש הבדל בין קבוצות האוכלוסייה מבחינת ההתפלגות הגילאית של הבני"לים. הבני"לים בקרב העולים הם ברובם המכריע (80%) מבוגרים – 35% בני 55-64 ו-45% בני 46-54. לעומת זאת, בקרב היהודים הוותיקים והערבים יש יותר בני"לים צעירים מאשר מבוגרים: בקרב הבני"לים הוותיקים 25% הם בני 30-39 ורק 20% הם גילאי 55-64; אצל הערבים השיעורים הם 18% ו-23%, בהתאמה. קבוצות הגיל השונות מאופיינות בסוגים שונים של מגבלות בריאות העשויות לשמש בסיס להגדרת העילה. בקרב הבני"לים המבוגרים שכיחות מחלות כרוניות (42%) בעוד שמחלות נפש הן נדירות (5%), ואילו בקרב הבני"לים הצעירים יחסית (36-45) מחלות נפש שכיחות באותה מידה כמו מחלות כרוניות (30%). יש לכך השלכות על היכולת לשלבם בתעסוקה ועל סוג התעסוקה האפשרית.

הבני"לים סובלים ממספר החסמים הרב ביותר בפני השתלבות בתעסוקה – ל-54% ארבעה חסמים או יותר. הם סובלים בעיקר ממגבלות בריאות (77%), מיעוט השכלה (59%) והצירוף של שניהם (49%). עם זאת, לרובם המכריע (75%) היסטוריה של תעסוקה וכ-30% מהם היו מועסקים באופן קבוע במהלך חמש השנים האחרונות. 13% מהם חיפשו עבודה בתקופת הריאיון, אף שאינם נדרשים לעשות זאת כתנאי לקבלת הגמלה. 28% בהם שלא השתתפו בהכשרה מקצועית מעוניינים ללמוד בקורס מקצועי.

ממצאים אלו מצביעים על מוטיבציה לעבודה בקרב מיעוט מהבני"לים ועל הצורך לשפר את רמת השכלתם ולהתאים את העבודה למגבלות הבריאות וההתנהגות שלהם, אם רוצים לשלבם בתעסוקה. ממצאים אלה מצביעים גם על הצורך בשינוי עמדות של מעסיקים ביחס להעסקה של עובדים מבוגרים.

לסיכום, ממצאי המחקר מצביעים על כך שבעזרת טיפול מקיף לשיפור משאבי התעסוקה, לסיוע בטיפול בילדים קטנים ולהתאמת העבודה ליכולות ולמגבלות של מקבלי הבטחת הכנסה ניתן לשלב רבים מהם במעגל התעסוקה. תנאי הכרחי לכך הוא, כמובן, יצירת מקומות עבודה במשק, במשרות חלקיות ובמשרות מלאות. עם זאת, רמת האבטלה הנוכחית במשק והשינויים בדפוסי הביקוש לעבודה מהווים, ולו בטווח הקצר, מכשול ממשי לשילובם של מקבלי הגמלה בעבודה, גם אם ישופר הטיפול בהם.

נספחים

נספח א': עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה

דורש עבודה בשירות התעסוקה
בהכשרה מקצועית
באבחון תעסוקתי/בשיקום
בלתי ניתן להשמה
עובד מוגן בשכר נמוך
אסיר משוחרר
נדחה בקצבת זקנה
אסיר בעבודות חוץ
עקרת בית נכה
לא ניתן להשמה – נרקומן
לא ניתן להשמה – אלכוהוליסט
לא ניתן להשמה – מטעמי גיל
אם (כולל אלמנה)
קטין נטוש
יתום
אב הורה יחיד
בגמילה מסמים
בגמילה מאלכוהול
היריון
מחלה
אשפוז
השגחה מתמדת
תושב חוץ
בלתי ניתן להשמה לצמיתות
75% נכות
דר רחוב
מאסר בית
זכאי לנכות
אם – עילת מעבר
החלטת בית דין
שיקול דעת

נספח ב'

לוח מס' 1: מאפיינים דמוגרפיים של מקבלי הבטחת הכנסה ועילות הזכאות שלהם לגמלה (אחוזים)

מאפיינים	כלל מקבלי הבטחת הכנסה	יהודים ותיקים	עולים חדשים	לא יהודים
סך הכל: מספרים אחוזים	1,212 100	319 100	441 100	452 100
מין				
גברים	33	43	34	25
נשים	67	57	66	75
גיל				
35-18	34	40	41	24
45-36	31	28	33	30
+46	35	32	26	46
מצב משפחתי				
יחיד (רווק/אלמן/גרוש)	25	14	32	27
נשוי	13	11	9	18
יחיד + ילדים	28	7	34	37
נשוי + ילדים	34	68	25	18
עילות הזכאות לגמלה				
דורשי עבודה	17	25	17	11
בלתי ניתן להשמה	25	28	23	26
שכר נמוך	14	7	12	22
אם	26	28	29	22
גיל מבוגר	6	4	2	11
אחר	12	8	17	8

לוח מס' 2: שיעור מקבלי הבטחת הכנסה לפי קבוצות האוכלוסייה (אחוזים)

שיעור מקבלי הבטחת הכנסה	
36	יהודים ותיקים
38	עולים חדשים
26	ערבים
100	סה"כ

לוח מס' 3: מאפיינים דמוגרפיים של המשפחות המקבלות הבטחת הכנסה (אחוזים)

מאפיינים	כלל האוכלוסייה שבה ראש המשפחה בן 18-64*	מקבלי הבטחת הכנסה	לא יהודים	יהודים ותיקים	עולים חדשים
סך הכל: מספרים אחוזים	933	195	370	367	
	100	100	100	100	
סוג משפחה					
יחיד	24	22	13	26	21
זוג	28	7	4	4	8
יחיד + ילדים	4	47	19	53	58
זוג + ילדים	44	24	64	17	13
מספר ילדים במשפחה					
0	51	44	33	44	46
1-3	41	46	40	50	49
+4	8	10	27	6	5
מספר נפשות במשק הבית**					
1-3	9	3	11	11	11
4-6	62	29	66	74	74
+7	29	68	23	15	15

* נתונים מהשנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 1999.
 ** במקרים רבים מתגוררים במשק הבית אנשים נוספים מלבד המשפחה מקבלת הגמלה.

**לוח מס' 4: גיל הילדים לפי מצבן המשפחתי של נשים עם ילדים המקבלות הבטחת הכנסה*
(אחוזים)**

גיל הילדים	נשים נשואות	נשים חד הוריות	סה"כ
לפחות ילד אחד עד גיל שנה	17	10	12
לפחות ילד אחד עד גיל שלוש	28	24	25
לפחות ילד אחד עד גיל שבע	42	39	41
רק ילדים מעל גיל 7	58	61	59

* כל טור מסתכם ביותר ממאה אחוזים בשל נשים שיש להן יותר מילד אחד.

**לוח מס' 5: מאפייני מין, גיל ומצב משפחתי של מקבלי הבטחת הכנסה בעילות הזכאות
השונות (אחוזים)**

מאפיינים	כלל מקבלי הבטחת הכנסה	דורשי עבודה	בלתי ניתנים להשמה (באופן זמני ולצמיתות)	שכר נמוך	אם	גיל מבוגר	אחר
סך הכל: מספרים	1,212	202	304	175	317	73	142
אחוזים	100	00	100	100	100	100	100
מין							
גברים	33	52	44	28	-	38	59
נשים	67	48	56	72	100	62	41
גיל							
35-18	34	40	12	26	60	-	45
45-36	31	37	20	48	32	-	33
+46	35	23	68	26	8	100	22
מצב משפחתי							
יחיד	25	41	34	16	0	37	40
נשוי	13	10	21	6	0	53	16
יחיד + ילדים	28	15	13	49	55	4	11
נשוי + ילדים	34	34	32	29	45	6	33
קבוצות אוכלוסייה							
יהודים ותיקים	36	37	33	31	40	12	53
עולים	38	24	38	56	31	67	28
ערבים	26	39	29	13	29	21	19

לוח מס' 6: עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה לפי מין בקרב מקבלי הגמלה (אחוזים)

עילת הזכאות	כלל מקבלי הגמלה	גברים	נשים
דורש עבודה	17	26	12
בלתי ניתנים להשמה	25	34	21
שכר נמוך	14	12	15
אם	26	0	39
גיל מבוגר	6	7	6
אחר	12	21	7
סך הכל	100	100	100

לוח מס' 7: עילות הזכאות לגמלה להבטחת הכנסה לפי גיל בקרב מקבלי הגמלה (אחוזים)

עילת הזכאות	כלל מקבלי הגמלה	35-18	45-36	+46
דורשי עבודה	17	20	20	11
בלתי ניתנים להשמה	25	9	17	48
שכר נמוך	14	11	23	11
אם	26	44	27	6
גיל מבוגר	6	-	-	17
אחר	12	16	13	7
סך הכל	100	100	100	100

נספח ג': שאלון מרכזיות העבודה

מסכים בהחלט					מסכים לא
1	2	3	4	5	א. עבודה היא דבר נחוץ אולם רק לעתים רחוקות היא גורמת הנאה
1	2	3	4	5	ב. לא מאוד חשוב לי שתהיה לי עבודה
1	2	3	4	5	ג. הזמן שעלי לשהות בעבודה הוא זמן שבו אינני יכול לעשות את הדברים שאני בעצם רוצה לעשות
1	2	3	4	5	ד. חשוב לי שתהיה לי עבודה רק בגלל ההכנסה שהיא נותנת לי
1	2	3	4	5	ה. אילו זכיתי בסכום כסף גדול בטוטו, גם אז הייתי רוצה לעבוד
1	2	3	4	5	ו. אפילו אם גמלת הבטחת הכנסה הייתה גבוהה מאוד, עדיין הייתי מעדיף לעבוד
1	2	3	4	5	ז. לא מפריע לי כלל לחיות על סעד
1	2	3	4	5	ח. אילו לא עבדתי, הייתי משתעמם עד מהרה
1	2	3	4	5	ט. הדברים החשובים ביותר שקרו לי בחיי היו קשורים לעבודה
1	2	3	4	5	י. כאשר הרגשתי תחושת סיפוק מהישגי בעבר היה זה בדרך כלל מדברים שעשיתי בעבודה

נספח ד': שאלון GHQ – רווחה פסיכולוגית

באיזו תכיפות הרגשת את הדברים הבאים בשבועות האחרונים?

האם בשבועות האחרונים:	כל הזמן	לעיתים קרובות	לפעמים	בכלל לא
1. לא יכולת לישון בגלל דאגות?	1	2	3	4
2. היית מסוגל להתרכז במה שאתה עושה?	1	2	3	4
3. הרגשת שאתה יעיל ותורם?	1	2	3	4
4. היית מסוגל להתמודד עם הבעיות שלך?	1	2	3	4
5. הרגשת שאתה מסוגל לקבל החלטות?	1	2	3	4
6. הרגשת שאתה מאבד את הביטחון העצמי שלך?	1	2	3	4
7. הרגשת די מאושר?	1	2	3	4
8. נהנית מפעילויות יומיומיות?	1	2	3	4
9. הרגשת מדוכא?	1	2	3	4
10. הרגשת שאתה לא יכול להתגבר על הקשיים שלך?	1	2	3	4
11. הרגשת לחוץ?	1	2	3	4
12. חשבת על עצמך כאדם חסר ערך?	1	2	3	4

נספח ה'

לוח מס' 1א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה, לפי מין (אחוזים)

נשים	גברים	סך הכל	החסמים
65 (594)	35 (321)	100 (915)	סך הכל: מספרים
			מגבלות בריאות
57	45	52	אין מגבלה כלשהי
43	55	48	יש מגבלה כלשהי
			GHQ
75	73	74	נמוך (יש בעיות נפשיות)
25	27	26	גבוה (אין בעיות נפשיות)
			השכלה (שנות לימוד)
24	25	24	7-0
28	37	32	11-8
27	22	25	12
21	15	19	+13
			מקצוע
53	39	48	אין מקצוע
23	16	20	אקדמאים ומקצועות חופשיים
9	2	6	פקידות
9	4	7	שירותים
8	41	19	עבודה מקצועית
			ניסיון בתעסוקה
			לא עבד אף פעם או עבד רק בעבודות מזדמנות
44	18	35	עבד בעבר בעבודות קבועות אבל לא בחמש השנים האחרונות
29	31	30	עבד בעבודות קבועות בחמש השנים האחרונות
27	51	35	עבד בעבודות קבועות בחמש השנים האחרונות

לוח מס' 1ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי מין (אחוזים)*

נשים	גברים	סה"כ	
65 (594)	35 (321)	100 (915)	סך הכל : מספרים
קשיים בהרגלי עבודה			
32	27	30	קושי להגיע בכל יום לעבודה
33	28	32	קושי להגיע בזמן לעבודה
13	17	14	קושי לקבל ולמלא הוראות
5	12	7	קושי לעבוד בצוות
			קושי לעבוד בעבודה גם אם אינה מעניינת
55	50	54	קושי לעבוד כמה שעות ברציפות
13	19	15	קושי לגמור את העבודה שהטילו עליך
8	11	10	קושי להיות אחראי על הציוד שבו אתה משתמש בעבודה
6	8	7	קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן
16	17	16	
מספר קשיים בהרגלי עבודה			
28	27	27	0
28	29	28	1
16	22	18	2
18	9	15	4-3
10	14	10	+5

* מי שדיווחו שאינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות – פיזית או נפשית – לא נשאלו את שאלות המדד של נשים בהרגלי עבודה, ולכן ה-N הכללי למדד זה הוא 657 פרטים.

לוח מס' 1ג': מספר חסמים וצירופי חסמים, לפי מין (אחוזים)*

נשים	גברים	סך הכל	
65 (594)	35 (321)	100 (915)	סך הכל : מספרים
			מספר חסמים
5	7	6	0
11	17	13	1
19	23	20	2
17	30	22	3
21	16	19	4
19	8	15	5
8	1	5	7-6
			שילובים בין חסמים
27	39	32	מגבלת בריאות + השכלה נמוכה
			השכלה נמוכה + חוסר מקצוע + חוסר ניסיון
27	8	21	בתעסוקה
35	11	26	חוסר מקצוע + חוסר ניסיון בתעסוקה
			חוסר ניסיון בתעסוקה + קשיים בהרגלי
10	4	8	עבודה
42	47	44	השכלה נמוכה + GHQ נמוך
18	13	17	GHQ נמוך + העדר הרגלי עבודה
36	43	38	GHQ נמוך + מגבלת בריאות
			GHQ נמוך + מגבלת בריאות + השכלה נמוכה
24	32	27	

* החסמים שנכנסו לספירה : מגבלת בריאות, נטייה לבעיות נפשיות, השכלה נמוכה, חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה, קשיים בהרגלי עבודה, הימצאות ילדים מתחת לגיל 7 בבית (לנשים בלבד).

לוח מס' 2א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה, לפי גיל (אחוזים)

החסמים	סה"כ	35-18	45-36	+46
סה"כ (N)	100 (915)	35 (318)	28 (261)	37 (337)
מגבלת בריאות				
אין מגבלה	52	74	49	35
יש מגבלה	48	26	51	65
GHQ				
נמוך (יש בעיות נפשיות)	74	70	81	74
גבוה (אין בעיות נפשיות)	26	30	29	26
השכלה (שנות לימוד)				
7-0	24	15	23	34
11-8	32	33	43	22
12	25	40	20	16
+13	19	12	15	28
מקצוע				
אין מקצוע	48	55	46	41
אקדמאים ומקצועות חופשיים	20	14	17	29
פקידות	6	9	6	4
שירותים	7	7	9	5
עבודה מקצועית	19	15	21	21
ניסיון בתעסוקה				
לא עבד אף פעם או עבד רק בעבודות מזדמנות	35	42	36	28
עבד בעבר בעבודות קבועות אבל לא בחמש השנים האחרונות	30	20	28	41
עבד בעבודות קבועות בחמש השנים האחרונות	35	38	36	31

לוח מס' 2ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי גיל (אחוזים)*

+46	45-36	35-18	סה"כ	
(337) 37	(261) 28	(318) 35	(915) 100	סך הכל : מספרים
קשיים בהרגלי עבודה				
34	31	28	30	קושי להגיע בכל יום לעבודה
36	30	31	32	קושי להגיע בזמן לעבודה
14	16	13	14	קושי לקבל ולמלא הוראות
5	10	6	7	קושי לעבוד בצוות
				קושי לעבוד בעבודה גם אם איננה מעניינת
44	58	55	54	קושי לעבוד כמה שעות ברציפות
19	15	14	15	קושי לגמור את העבודה שהטילו עליך
6	9	11	10	להיות אחראי על הציוד שאתה משתמש בו בעבודה
2	11	7	7	קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן
12	20	16	16	
מספר קיים בהרגלי עבודה				
32	26	27	27	0
24	29	30	28	1
18	17	19	18	2
18	15	14	15	4-3
9	13	10	11	+5

* מי שדיווחו שאינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות – פיזית או נפשית – לא נשאלו את שאלות המדד של נשים בהרגלי עבודה, ולכן ה-N הכללי למדד זה הוא 657 פרטים.

לוח מס' 2ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי גיל (אחוזים)*

+46	45-36	35-18	סה"כ	
(337) 37	(261) 28	(318) 35	(915) 100	סך הכל : מספרים
מספר חסמים				
7	3	6	6	0
13	10	15	13	1
21	22	18	20	2
21	19	24	22	3
15	25	19	19	4
16	13	15	15	5
6	7	4	5	6
שילוב בין חסמים				
בעיית בריאות + השכלה נמוכה				
44	36	15	32	(עד 11 שנות לימוד)
חוסר מקצוע + חוסר בניסיון				
21	26	33	26	בתעסוקה
השכלה נמוכה + חוסר מקצוע +				
20	22	20	20	חוסר בניסיון בתעסוקה
חוסר ניסיון בתעסוקה + קושי				
3	8	14	8	בהרגלי עבודה (2 קשיים יותר)
45	51	37	44	השכלה נמוכה+GHQ נמוך
GHQ נמוך + העדר הרגלי עבודה				
11	20	19	17	
51	41	22	38	GHQ נמוך + מגבלת בריאות
GHQ נמוך + מגבלת בריאות +				
37	29	14	27	השכלה נמוכה

* החסמים שנכנסו לספירה : מגבלת בריאות, נטייה לבעיות נפשיות (GHQ), השכלה נמוכה (פחות מ-12 שנות לימוד), חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה, קשיים בהרגלי עבודה (שני קשיים ויותר), הימצאות ילדים מתחת לגיל 7 בבית (לנשים בלבד).

לוח מס' 3א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים)

עולים חדשים	ישראלים ותיקים	ערבים	סה"כ	החסמים
33 (299)	37 (338)	30 (297)	100 (915)	סך הכל: מספרים
				מגבלות בריאות
55	51	51	52	אין מגבלה כלשהי
45	49	49	48	יש מגבלה כלשהי
				GHQ
65	71	88	74	נמוך (יש בעיות נפשיות)
35	29	12	26	גבוה (אין בעיות נפשיות)
				השכלה (שנות לימוד)
20	12	43	24	7-0
11	44	38	32	11-8
23	33	18	25	12
45	11	1	19	+13
				מקצוע
31	45	68	48	אין מקצוע
45	13	2	20	אקדמאים ומקצועות חופשיים
4	12	3	6	פקידות
5	10	4	7	שרותים
15	20	22	19	עבודה מקצועית
				ניסיון בתעסוקה
				לא עבד אף פעם או עבד בעבודות מזדמנות
31	31	43	35	עבד בעבר בעבודות קבועות אבל לא בחמש השנים האחרונות
37	26	28	30	עבד בעבודות קבועות בחמש השנים האחרונות
31	43	29	35	

לוח מס' 3ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים)*

עולים חדשים	יהודים ותיקים	ערבים	סה"כ	
33 (299)	37 (338)	30 (297)	100 (915)	סך הכל: מספרים
קשיים בהרגלי עבודה				
18	28	47	30	קושי להגיע בכל יום לעבודה
20	30	48	32	קושי להגיע בזמן לעבודה
15	15	12	14	קושי לקבל ולמלא הוראות
6	9	7	7	קושי לעבוד בצוות
44	62	49	54	קושי לעבוד בעבודה גם אם אינה מעניינת
12	16	15	15	קושי לעבוד כמה שעות ברציפות
8	9	11	10	קושי לגמור את העבודה שהטילו עליך
				קושי להיות אחראי על הצידוד בו אתה
14	4	5	7	משתמש בעבודה
19	15	16	16	קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן
מספר קשיים בהרגלי עבודה				
38	22	26	27	0
28	33	20	28	1
12	22	18	18	2
12	12	24	15	3-4
10	11	12	11	+5

* מי שדיווחו שאינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות – פיזית או נפשית – לא נשאלו את שאלות המדד של קשיים בהרגלי עבודה, ולכן ה-N הכללי למדד זה הוא 657 פרטים.

לוח מס' 3ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים)*

עולים חדשים	יהודים ותיקים	ערבים	סה"כ	
33 (299)	37 (338)	30 (297)	100 (915)	סך הכל: מספרים
מספר חסמים				
10	5	1	6	0
22	13	4	13	1
29	20	13	20	2
13	25	26	22	3
13	18	27	19	4
10	15	19	15	5
3	4	9	5	7-6
שילובים בין חסמים				
מגבלת בריאות + השכלה נמוכה				
15	32	48	32	
השכלה נמוכה + חוסר מקצוע +				
15	14	35	21	חוסר ניסיון בתעסוקה
חוסר מקצוע + חוסר ניסיון				
19	22	40	26	בתעסוקה
חוסר ניסיון בתעסוקה + קשיים				
8	9	8	8	בהרגלי עבודה
26	41	66	44	השכלה נמוכה + GHQ נמוך
GHQ נמוך + העדר הרגלי עבודה				
11	20	19	17	
30	39	46	38	GHQ נמוך + מגבלת בריאות
GHQ נמוך + מגבלת בריאות +				
13	26	41	27	השכלה נמוכה

* החסמים שנכנסו לספירה: מגבלת בריאות, נטייה לבעיות נפשיות (GHQ), השכלה נמוכה, חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה, קשיים בהרגלי עבודה (שני קשיים ויותר), הימצאות ילדים מתחת לגיל 7 בבית (לנשים בלבד).

לוח מס' 4א': חסמי בריאות והון אנושי בהשתלבות בעבודה לפי מצב משפחתי (אחוזים)

נשואים+ ילדים	יחידים+ ילדים	נשואים ללא ילדים	יחידים	סה"כ	החסמים
36 (334)	24 (215)	13 (124)	27 (243)	100 (915)	סך הכל: מספרים
					מגבלת בריאות
52	63	37	45	52	אין מגבלה כלשהי
48	37	63	55	48	יש מגבלה כלשהי
					GHQ
82	75	62	70	74	נמוך (יש בעיות נפשיות)
18	25	38	30	26	גבוה (אין בעיות נפשיות)
					השכלה (שנות לימוד)
36	15	25	16	24	7-0
34	35	20	30	32	11-8
21	30	20	29	25	12
8	20	35	25	19	+13
					מקצוע
60	57	28	39	48	אין מקצוע
8	23	34	28	20	אקדמאים ומקצועות חופשיים
5	12	3	5	6	פקידות
5	10	6	8	7	שירותים
23	8	30	19	19	עבודה מקצועית
					ניסיון בתעסוקה
					לא עבד אף פעם או עבד רק
41	34	27	31	35	בעבודות מזדמנות
					עבד בעבר קבוע אבל לא בחמש
26	29	37	33	30	השנים האחרונות
					עבד קבוע בחמש השנים
33	37	36	36	35	האחרונות

לוח מס' 4ב': קשיים בהרגלי עבודה לפי מצב משפחתי (אחוזים)*

נשואים + ילדים	יחידים + ילדים	נשואים ללא ילדים	יחידים	סה"כ	
36 (334)	24 (215)	13 (124)	27 (243)	100 (915)	סה"כ (N)
קשיים בהרגלי עבודה					
39	29	28	22	30	קושי להגיע בכל יום לעבודה
41	32	26	21	32	קושי להגיע בזמן לעבודה
19	13	10	12	14	קושי לקבל ולמלא הוראות
8	7	4	9	7	קושי לעבוד בצוות
					קושי לעבוד בעבודה גם אם אינה מעניינת
8	61	35	57	54	קושי לעבוד כמה שעות ברציפות
15	12	10	20	15	קושי לגמור את העבודה שהטילו עליך
11	10	3	8	10	קושי להיות אחראי על הציוד שאתה משתמש בעבודה
11	7	0	4	7	קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן
18	16	7	17	16	
מספר קשיים בהרגלי עבודה					
27	26	43	26	27	0
21	27	30	39	28	1
19	22	10	13	18	2
19	15	10	13	15	3-4
13	10	7	9	11	+5

* מי שדיווחו שאינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות – פיזית או נפשית – לא נשאלו את שאלות המדד של נשים בהרגלי עבודה, ולכן ה-N הכללי למדד זה הוא 657 פרטים.

לוח מס' 4ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי מצב משפחתי (אחוזים)*

נשואים + ילדים	יחידים + ילדים	נשואים ללא ילדים	יחידים	סה"כ	
36 (334)	24 (215)	13 (124)	27 (243)	100 (915)	סך הכל: מספרים
מספר חסמים					
3	5	12	7	6	0
10	14	17	15	13	1
16	18	30	23	20	2
23	18	21	23	22	3
25	23	8	14	19	4
16	16	9	16	15	5
8	7	3	2	5	7-6
שילובים בין חסמים					
מגבלת בריאות + השכלה נמוכה					
37	25	32	31	32	
השכלה נמוכה + חוסר מקצוע + חוסר ניסיון בתעסוקה					
30	20	14	12	21	
חוסר מקצוע + חוסר ניסיון בתעסוקה					
35	26	15	20	26	
חוסר ניסיון תעסוקתי + קשיים בהרגלי עבודה					
10	11	2	6	8	
השכלה נמוכה + GHQ נמוך					
57	42	28	36	44	
GHQ נמוך + העדר הרגלי עבודה					
19	24	3	13	17	
GHQ נמוך + מגבלת בריאות					
39	31	36	44	38	
GHQ נמוך + מגבלת בריאות + השכלה נמוכה					
32	22	22	26	27	

* החסמים שנכנסו לספירה: מגבלת בריאות, נטייה לבעיות נפשיות (GHQ), השכלה נמוכה, חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה, קשיים בהרגלי עבודה (שני קשיים ויותר), הימצאות ילדים מתחת לגיל 7 בבית (לנשים בלבד).

לוח מס' 5א': חסמים בהשתלבות בעבודה לפי עילת הזכאות לגמלה (אחוזים)*

אחר	גיל מבוגר	אם	בני"ל	דורשי עבודה	סה"כ	החסמים
13	7	29	30	19	100	סך הכל: מספרים
(122)	(68)	(267)	(275)	(173)	(905)	
מגבלות בריאות						
60	43	73	23	57	52	אין מגבלה
40	57	27	77	43	48	יש מגבלה
GHQ						
69	68	74	79	76	74	נמוך (יש בעיות נפשיות)
31	32	26	21	24	26	גבוה (אין בעיות נפשיות)
השכלה (שנות לימוד)						
14	33	23	32	18	24	7-0
42	14	31	27	38	32	11-8
33	16	31	17	28	25	12
11	36	15	24	16	19	+13
מקצוע						
56	26	60	45	43	48	אין מקצוע
14	38	16	24	18	20	אקדמאים ומקצועות חופשיים
7	3	11	2	6	6	פקידות
3	6	9	7	7	7	שירותים
30	26	5	22	26	19	עבודה מקצועית
ניסיון בתעסוקה						
לא עבד אף פעם או עבד רק						
40	31	49	27	25	35	בעבודות מזדמנות
עבד בעבר בעבודות קבועות אבל						
25	62	25	39	16	30	לא בחמש השנים האחרונות
עבד בעבודות קבועות בחמש						
35	7	26	34	58	35	השנים האחרונות

* לא נכללו מקבלי גמלה בשל שכר נמוך, כיוון שהדיון על חסמים לתעסוקה מתייחס רק למקבלי הגמלה הבלתי מועסקים.

לוח מס' 25: קשיים בהרגלי עבודה לפי עילת הזכאות לגמלה (אחוזים)*

אחר	גיל מבוגר	אם	בני"ל	דורשי עבודה	סך הכל	
13	7	29	30	19	100	סך הכל: מספרים
(122)	(68)	(267)	(275)	(173)	(905)	
קשיים בהרגלי עבודה						
22	37	36	43	20	30	קושי להגיע בכל יום לעבודה
31	38	38	38	20	32	קושי להגיע בזמן לעבודה
17	12	16	21	8	14	קושי לקבל ולמלא הוראות
8	0	6	17	5	7	קושי לעבוד בצוות
						קושי לעבוד בעבודה גם אם אינה מעניינת
67	50	53	45	56	54	
13	25	12	31	11	15	קושי לעבוד כמה שעות ברציפות
						קושי לגמור את העבודה שהטילו עליך
7	12	12	12	5	10	
						קושי להיות אחראי על הציוד
6	0	9	6	5	7	שאתה משתמש בו בעבודה
						קושי להתמיד באותה עבודה לאורך זמן
31	25	19	12	8	16	
מספר קשיים בהרגלי עבודה						
21	3	27	25	32	27	0
34	12	25	21	34	28	1
19	13	16	22	19	18	2
13	25	20	13	10	15	4-3
13	13	12	18	5	11	+5

* מי שדיווחו שאינם מסוגלים לעבוד מסיבות בריאות – פיזית או נפשית – לא נשאלו את שאלות המדד של קשיים בהרגלי עבודה, ולכן ה-N הכללי למדד זה הוא 657 פרטים.

לוח מס' 5ג': מספר חסמים וצירופי חסמים לפי עילת הזכאות לגמלה (אחוזים)*

אחר	גיל מבוגר	אם	בני"ל	דורשי עבודה	סך הכל	
13	7	29	30	19	100	סך הכל: מספרים
(122)	(68)	(267)	(275)	(173)	(905)	
מספר חסמים						
5	0	9	1	4	6	0
14	13	15	6	12	13	1
23	22	12	17	24	20	2
31	19	22	22	27	22	3
15	22	20	24	19	19	4
7	16	18	18	11	15	5
6	9	5	12	3	5	6
שילוב בין חסמים						
בעיית בריאות + השכלה						
21	37	20	49	28	32	נמוכה (עד 11 שנות לימוד)
חוסר מקצוע + חוסר בניסיון						
26	18	41	20	18	26	בתעסוקה
השכלה נמוכה + חוסר מקצוע						
16	18	33	18	12	20	+ חוסר בניסיון בתעסוקה
חוסר ניסיון בתעסוקה + קושי						
בהרגלי עבודה (יותר מקושי						
9	1	16	3	7	8	אחד)
35	29	42	51	46	44	השכלה נמוכה + GHQ נמוך
GHQ נמוך + העדר הרגלי						
12	6	27	10	18	17	עבודה
31	40	22	60	36	38	GHQ נמוך + מגבלת בריאות
GHQ נמוך + מגבלת בריאות +						
18	23	16	44	24	27	השכלה נמוכה

* החסמים שנכנסו לספירה: מגבלת בריאות, נטייה לבעיות נפשיות (GHQ), השכלה נמוכה, חוסר מקצוע, חוסר ניסיון בתעסוקה, קשיים בהרגלי עבודה (שני קשיים ויותר), הימצאות ילדים מתחת לגיל 7 בבית (לנשים בלבד).

נספח ו'

הקורסים שבהם למדו/לומדים מקבלי הגמלה

- * 8% למדו/לומדים מקצועות אקדמיים/חופשיים (מקצועות פרא-רפואיים, מקצועות הקשורים לעבודה עם אנשים – ייעוץ, הדרכה, חינוך, עבודה סוציאלית, ומקצועות אחרים, כגון אדריכלות, הנדסה, סטטיסטיקה, עיצוב);
- * 25% למדו/לומדים מקצועות בתחום המינהל והמסחר (מתוכם 21% בתחום המינהל - פקידות/מזכירות, עיבוד תמלילים, חשבונאות, ו- 4% בתחום ההארכה – מלונאות, הפקת אירועים, קופאיות וכד');
- * 14% למדו/לומדים עבודה מקצועית (כמו מסגרות, רצפות, רתכות, נגרות);
- * 9% למדו/לומדים חשמל ואלקטרוניקה;
- * 14% למדו/לומדים קורסים בתחום המחשבים;
- * 14% למדו/לומדים להיות מטפלות;
- * 16% למדו/לומדים קורסים אחרים (כמו קוסמטיקה, תפירה, השלמת השכלה, עברית וכד').

קורסים מקצועיים מועדפים על מקבלי גמלה שלא למדו ומעוניינים ללמוד

- * 25% מעוניינים בקורסים במחשבים;
- * 19% מעוניינים בקורסים במקצועות אקדמיים וחופשיים (מתוכם 8% מעוניינים בקורסים הקשורים לעבודה עם אנשים – הדרכה, חינוך, ייעוץ וכד', 3% בקורסים רפואיים ופרא-רפואיים, 4% בקורסים אקדמיים שונים – כמו הנדסה, אדריכלות, עיצוב וכד', 3% מעוניינים בקורסים שונים באמנות - פיתוח קול, ניצוח וכד', ואחוז אחד מעוניינים בקורסים בתחום הדת);
- * 23% מעוניינים בקורסים בתחום המינהל והמסחר (מתוכם 16% מעוניינים בקורסים בתחום המינהל, 5% בתחום ההארכה, ואחוז אחד מעוניינים בקורסים בנהיגה מקצועית);
- * 14% מעוניינים בקורסים בעבודות מקצועיות שונות (מסגרות, רתכות, רצפות, חשמל וכד');
- * 11% מעוניינים בקורסים שונים בקוסמטיקה;
- * 5% מעוניינים בקורסים של מטפלות;
- * 3% מעוניינים בהשלמת השכלה או קורסים שונים בהשכלה כללית.

* בקורסים בתחומי המינהל והמסחר מתעניינים בעיקר בני 18-35 (26% מתוך קבוצת גיל זו), אמהות חד-הוריות (26%), נשים (24%) ועולים חדשים (32%).

* בקורסים במקצועות התעשייה מתעניינים בעיקר בני 18-35 (29%), נשואים עם ילדים (20%) וישראלים ותיקים (33%) ונשים וגברים במידה דומה (23%-28%).

* בקורסים במקצועות אקדמיים וחופשיים מעוניינים בעיקר בני 46+ (22%), זוגות ללא ילדים (31%), נשים (23%) ועולים חדשים (25%). בעלי השכלה ברמת +13 שנות לימוד, מתעניינים אמנם בשיעור גבוה בקורסים במקצועות אקדמיים וחופשיים (28%), אך שיעור דומה מהם מתעניין בקורסים במקצועות תעשייתיים (29%). ייתכן שהעדפה זו נובעת מתחושה שקשה יותר למצוא עבודה במקצועות אקדמיים וחופשיים.

* מעניין לציין שבעלי השכלה של עד 7 שנות לימוד מתעניינים בעיקר בקורסים במחשבים (46%).

ביבליוגרפיה

- Barusch A.S. & Taylor M. J. et al. 1999. Understanding Families with Multiple Barriers to Self Sufficiency: Final Report. University of Utah Social Research Institute; <http://www.socwk.utah.edu/finalreport.htm>
- Belle, D. 1990. "Poverty & Women's Mental Health". American Psychologist 45, pp. 385-389.
- Berwick, D., M. et al. 1987. "Assessment of Psychological Morbidity in Primary Care: Explorations with the General Health Questionnaire". Journal of Chronic Disability vol. 40 suppl. 1, pp. 71-79.
- Danziger, S., Kalil, A. & Anderson J., A. 2,000. "Human Capital, Physical Health & Mental Health of Welfare Recipients: Co-occurrence & Correlates". Journal of Social Issues, Winter 2000 vol. 56 no. 4.
- Kanungo, R., M. 1982. "Measurement of Job & Work Involvement". Journal of Applied Psychology 67:341-349.
- Layard, R. 1999. Tackling Unemployment. Basingstok MacMillan.
- Loprest P. J. & Zedlewski S. R. 1999. Current & Former Welfare Recipients: How Do They Differ? Urban Institute, Discussion Paper 99-17. <http://www.newfederalism.urban.org/html/discussion-99-17.html>
- Loprest, P. & Acs, G.1996. Profile of Disability among Families on AFDC. Washington DC: Urban Institute.
- MacDowell, I. L. & Newell C. 1987. Measuring Health: a Guide to Rating Scales & Questionnaires. N.Y & Oxford University Press.
- Olson, K. & Pavetti, L. 1996. Personal & Family Challenges to the Successful Transition from Welfare to Work. Washington, DC: Urban Institute.
- Pevalin, D., J. 2,000. "Multiple Applications of the GHQ-12 in a General Population Sample: an Investigation of Long Term Retest Effects". Social Psychiatry & Epidemiology 2,000 vol. 35:508-512.

Roe, R. & Ester P. 1999. Values & Work: Empirical Findings & Theoretical Perspective. "Applied Psychology" 48(1).

Sijmen, A., R. & Schene, A.,H. 1998. "Higher Prevalence of Mental Disorders in Socioeconomically Deprived Urban Areas in the Netherlands: Community or Personal Disadvantage?" Journal of Epidemial Community Health, 52:2-7.

Sweeney E. P. 2000. Recent Studies Make Clear that Many Parents Who Are Current or Former Welfare Recipients have Disabilities & Other Medical Conditions. Center on Budget & Policy Research, Washington.

Tricky, H. et al. 1998. Unemployment & Job Seeking: Two Years On. London: The Statutory Office.

Walker, A. & Westergaard, L. 1985. After Redundancy. Polity Press, Cambridge.

Zedlewski, 2000. "Work Activity & Obstacles to Work among TANF Recipients", in Sweeney op. cit.

אחדות ל., מערכת התמיכות בישראל. המוסד לביטוח לאומי, 1976.

אחיטוב, י., אייל, י. וכהן, ל. 2001. ניתוח שינויים בתעסוקה ושכר של מובטלים בישראל בעקבות הכשרה מקצועית. מאמר לדיון מס. 8.01 משרד העבודה והרווחה, הרשות לתכנון כוח אדם.

גל, גי. ודורון, א. 2000. "גמלאות הבטחת הכנסה ומלכודות עוני: הניסיון הישראלי", ביטחון סוציאלי מס' 58.

גלייטמן, צ. "המחיר החברתי והפסיכולוגי של אבטלה בעיירת פיתוח" (עבודה לתואר מוסמך) מובא אצל יעקבסון, ד. 1989. באפס עבודה: ממצאי מחקרים על מובטלים. מכון גולדה מאיר לחקרי עבודה וחברה.

דורון, א. וזיסקינד, ז. 1978. גמלאות להבטחת קיום – הצעת תכנית. המוסד לביטוח לאומי, ירושלים.

המוסד לביטוח לאומי סקירה שנתית 2000.

מורגנשטיין, ב., נ. שמאי ות. הרון, "חוק הבטחת הכנסה בישראל רקע וחקיקה בעתיד", ב: ספר מנחם גולדברג, בעריכת א. ברק, ס. אדלר, ר. בן-ישראל, י. אליאסוף ונ. פיינברג (עומד

להתפרסם).

התפרסם גם ב: Kim, J.Y. and Svenson, P.G. (eds) *Domain Linkages and Privatization in Social Security*, International Studies in Social Security, vol. 6, FISS, Ashgate, pp. 327-241.

נאון, ד., מורגנשטיין, ב., שימעל, מ. וריבליס, ג. 2,000. ילדים עם צרכים מיוחדים: הערכת צרכים וכיסויים ע"י השירותים. גוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

צאיג, מ. אבטלה, נסיגה כלכלית ונכונות למוביליות בקרב מהנדסים (עבודה לתואר מוסמך), מובא אצל יעקבסון, שם.

קינג, י. פרישה מוקדמת מעבודה. 1994. גוינט-מכון ברוקדייל והרשות לפנסיונרים וקשישים. ירושלים.